

**ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ
ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ**

**ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
«Η Εικονογράφηση και η σημασία της στην Σύγχρονη Ελληνική
Λογοτεχνία»**

"The Illustration and the importance of the Modern Greek Literature"

**Κραχτίδου, Σμαράγδα 047/12
Χατζηβασιλειάδου, Μαρία 007/12**

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

**ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ
ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ**

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«Η Εικονογράφηση και η σημασία της στην Σύγχρονη Ελληνική
Λογοτεχνία»**

**"The Illustration and the importance of the Modern Greek
Literature"**

Κραχτίδου, Σμαράγδα 047/12

Χατζηβασιλειάδου, Μαρία 007/12

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ

κ. Βαλεντίνη Καμπατζά

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περιεχόμενα Εικόνων	4
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	5
ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	6
Περίληψη.....	7
Summary	7
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	8
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	9
ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ	11
Η ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	15
ΤΟ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΟ ΠΑΙΔΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟ/ΕΙΚΟΝΟΒΙΒΛΙΟ	22
ΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΟ ΠΑΙΔΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟ	32
Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΣΤΑ ΕΡΓΑ ΤΩΝ 41	
ΜΕΓΑΛΩΝ ΖΩΓΡΑΦΩΝ-ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΩΝ	41
ΒΙΒΛΙΑ ΤΕΧΝΗΣ ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ.....	43
Η Εικόνα.....	43
Η ΤΕΧΝΟΤΡΟΠΙΑ ΣΤΑ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΑ ΒΙΒΛΙΑ.....	48
Τεχνικές Εικόνων	49
Εικονογραφικές Επιλογές	60
Η ΣΗΜΑΣΙΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΑΣ.....	65
Η ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ	69
Το εικονογραφημένο βιβλίο δεν είναι μόνο για μικρά παιδιά.....	76
Η ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΩΝ ΠΑΡΑΜΥΘΙΩΝ	78
Δομικά και υφολογικά χαρακτηριστικά κειμένου και εικόνας.....	84
Πολιτισμική διάσταση κειμένου και εικόνας.....	85
Λαογραφικές συλλογές και η εικονογράφηση τους	86
Η ΟΠΤΙΚΗ ΕΝΤΥΠΩΣΗ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗΣ.....	87
Οι θεωρήσεις για το ρόλο της εικονογράφησης	91
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	97
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	98
ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	99

Περιεχόμενα Εικόνων

Η χιονάτη.....	11
Θείος Πλάτων.....	21
Γκόλ.....	28
Η κοκκινοσκουφίτσα.....	29
Hansel and Gretel.....	36, 50
Η Αλίκη στην χώρα των θαυμάτων.....	42
Vem ska trosta krytter.....	47
Τεχνική Γκροπλάν.....	49
Η Σταχτοπούτα.....	51
Οικογενειακή στιγμή.....	53
Μητέρα και κόρη.....	55
Το μικρό αρκουδάκι έχει αϋπνία.....	56
A piece of cake.....	57
The Wolf's story.....	59
Lily takes a walk.....	60
Cat in the hat.....	64
Βυζαντινά πρωτογράμματα.....	76
Βυζαντινό επίτιτλο.....	76
Ηθογραφικά στοιχεία.....	78
Νοικοκυρά.....	79
Βοσκός.....	80

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε θερμά την καθηγήτριά μας Βαλεντίνη Καμπατζά για την υποστήριξη, την υπομονή και την καθοδήγηση που μας παρείχε κατά την χρονική διάρκεια έρευνας και συγγραφής της πτυχιακής μας εργασίας.

Τέλος, θα θέλαμε να απευθύνουμε ευχαριστίες στους γονείς μας που μας στήριξαν και μας παρείχαν έμπρακτη βοήθεια κατά την διάρκεια όλων των ακαδημαϊκών ετών φοίτησής μας στο Αλεξάνδρειο Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Θεσσαλονίκης.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η πτυχιακή μας εργασία έχει ως θέμα την εικονογράφηση και την σημασία της στην σύγχρονη ελληνική λογοτεχνία. Σχετίζεται δηλαδή με τους τρόπους και τις μεθόδους με τους οποίους συμπληρώνει και συνυπάρχει με παράλληλο τρόπο η εικόνα με το κείμενο. Μέσα από την παρούσα πτυχιακή εργασία, θα διασαφηνιστεί η έννοια και ο όρος της εικονογράφησης, καθώς επίσης θα παρουσιαστούν και θα αναλυθούν τα διάφορα είδη της. Επιπλέον, θα δοθεί ιδιαίτερη βαρύτητα στην αντίληψη της οπτικής γωνίας της κάθε εικόνας, μέσα από τα μάτια του αναγνώστη, καθώς επίσης και τα μηνύματα που η εικόνα επιδιώκει να περάσει σε αυτόν, κάνοντας με αυτόν τον τρόπο πιο ευχάριστο και παραστατικό το κείμενο που καλείται να διαβαστεί από το ευρύτερο κοινό.

Περίληψη

Η εικονογράφηση των παιδικών βιβλίων διαδραματίζει σημαίνοντα ρόλο στην ανάγνωση των. Καταξιωμένοι καλλιτέχνες συνέβαλαν δραστικά, στην ευημερία και ποικιλομορφία των εικόνων που κυριαρχούν σε ένα παιδικό βιβλίο. Υφίστανται πολλά είδη παιδικού εικονογραφημένου βιβλίου. Παραδείγματος χάριν το εικονοβιβλίο και το βιβλίο με εικόνες. Διαπιστώνουμε πως οι συγγραφείς αλλά και οι εικονογράφοι προέβαλαν με επιτυχή τρόπο τις καλλιτεχνικές τους δεξιότητες. Είναι υψίστης σημασίας η ύπαρξη εικόνων μέσα σε ένα βιβλίο. Πόσο άλλωστε σε ένα παιδικό βιβλίο. Υπάρχει αλληλένδετη σχέση ανάμεσα σε κείμενο και εικόνα (οπτική και λεκτική τροπικότητα).

Summary

The illustration of children's books, plays a role in reading. Acclaimed artists actively contributed to the prosperity and diversity of images that dominate in a children's book. There are many kinds of children's illustrated book. For example the picture book and illustrated book. We note that the authors and illustrators raised in a successful way their artistic skills. It is crucial the existence of images within a book. How, moreover, in a children's book there's interdependent relationship between text and image (visual and verbal modality).

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Εξίσου σημαντική είναι η παράθεση και παρουσίαση της μεθοδολογίας, σύμφωνα με την οποία πραγματοποιήσαμε την έρευνα και την συγγραφή της συγκεκριμένης πτυχιακής εργασίας. Μελετήθηκαν και επιστρατεύτηκαν από πλευράς μας ποικίλες μέθοδοι με στόχο πάντα την εκπόνηση της μελέτης μας. Πιο συγκεκριμένα, διερευνήθηκε κάθε είδους πηγή αφού προηγουμένως κρίθηκε και εξετάστηκε διεξοδικά η αξιοπιστία και η χρησιμότητά της. Ωστόσο, μελετήθηκαν τόσο ελληνικά, όσο και ξενόγλωσσα βιβλία.

Τα βιβλία αυτά, εντοπίστηκαν σε διάφορες βιβλιοθήκες της Θεσσαλονίκης, Ακαδημαϊκές, (Κεντρική βιβλιοθήκη Α.Π.Θ, Βιβλιοθήκη Παιδαγωγικού Τμήματος, βιβλιοθήκη Φιλοσοφίας Α.Π.Θ, Σπουδαστήριο ΣΔΟ, Κεντρική βιβλιοθήκη Α.Τ.Ε.Ι.Θ) αλλά και στην Δημοτική βιβλιοθήκη.

Μας δόθηκε η ευκαιρία να περιηγηθούμε και να εμβαθύνουμε σε όλο το λογοτεχνικό εύρος. Καταφέραμε να διακρίνουμε από την πληθώρα των βιβλίων που είχαμε στην διάθεσή μας, τα βιβλία που αφορούσαν κατά αποκλειστικότητα την εικονογράφηση. Αφού τα διαθέσιμα και επιλεγμένα τεκμήρια μελετήθηκαν λεπτομερώς, δόθηκε έμφαση στα πιο “επίμαχα” σημεία τους που αφορούσαν την πτυχιακή μας εργασία.

Διαλέξαμε τεκμήρια εγκεκριμένων συγγραφέων, μεταξύ των οποίων είναι οι ακόλουθοι: Ασωνίτης, Γιαννακοπούλου, Καλογήρου και άλλοι. Η πτυχιακή αυτή εργασία κυμαίνεται γύρω από την εικονογράφηση στην παιδική λογοτεχνία. Ιδιαίτερα έγινε αναφορά στην εν λόγω φύση του παιδικού βιβλίου και κατά πόσο η εικονογράφηση επηρεάζει την λογοτεχνία.

Έγινε επιπλέον εξέταση της προέλευσης ενός εικονογραφημένου παιδικού βιβλίου, καθώς επίσης και των διαφόρων ειδών που έχει το εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο. Σε αυτό το σημείο γίνεται παρουσίαση μέσω της συγκεκριμένης πτυχιακής εργασίας για την τεχνολογία που χρησιμοποιείται από τους εικονογράφους για τα παιδικά βιβλία.

Εν κατακλείδι, έγινε αναφορά στην διδακτική εμπειρία που προσφέρουν οι εικόνες στον μαγικό κόσμο των παιδιών. Κατηγοριοποιήθηκαν οι λειτουργίες τις εικονογράφησης καθώς επίσης και η οπτική εντύπωση που προσφέρει στον αναγνώστη. Δεν θα μπορούσε να παραληφθεί εξάλλου η εικονογράφηση που διακρίθηκε στα ελληνικά παραδοσιακά παραμύθια.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η εικόνα επηρεάζει πολύ περισσότερο τα ερεθίσματα από οποιοδήποτε άλλο μέσο πληροφορίας. Εξάλλου, στην εποχή που ζούμε, όλα αδιακρίτως τα μέσα επικοινωνίας μάς φέρνουν μπροστά σ' αυτή την πραγματικότητα της εικόνας.

Οι γονείς και τα παιδιά δεν μπορούν να κρίνουν ποια εικόνα είναι καλή και ποια όχι.

Στην παιδική λογοτεχνία η εικόνα παίζει κυρίαρχο ρόλο. Επεξηγεί το κείμενο. Δίνει παιχνιδιάρικο τόνο. Με τα ζωντανά χρώματα και τις ελκυστικές μορφές προωθεί την διεξοδική ανάπτυξη του κειμένου, την ανάπτυξη της φαντασίας, της παρατηρητικότητας και της φιλιαναγνωσίας. Η παραδοχή της συμβολής της εικόνας στην παιδική λογοτεχνία επιβεβαιώνεται από την στάση των διεθνών οργανισμών. Ειδικότερα, η Unicef, το 1992, για πρώτη φορά είχε ενεργή συμμετοχή στη βράβευση εικονογράφων στη Διεθνή Έκθεση Εικονογράφησης της Μπολόνια, ενώ τα τελευταία χρόνια σημειώνεται ταχύτατη αύξηση συμμετοχών σε εικονογραφημένα παιδικά βιβλία σε ανάλογες εκθέσεις εικονογράφησης. Στην Ελλάδα έχει πραγματοποιηθεί αντίστοιχη κινητικότητα για το εικονογραφημένο βιβλίο σε εκδηλώσεις για την προώθηση του βιβλίου παιδικής λογοτεχνίας. Σύμφωνα με στατιστικές, για το συγκεκριμένο αντικείμενο, στα πεδία προσχολικής και πρωτοσχολικής ηλικίας και για την περίοδο 1991-1992, κατέχει το μεγαλύτερο ποσοστό της εκδοτικής παραγωγής στο 37,8%.

Η καταναλωτική μανία εξαπλώθηκε. Τα εκδοτικά κέντρα τυπώνουν βιβλία που αδιαφορούν αν οι εικόνες έχουν τυπωθεί καλά. Υπάρχει μια σύγχυση μεταξύ βιβλίου και εικόνας. Στο σημείο αυτό, βρίσκεται το λεπτό θέμα που έχει να κάνει με την ποιότητα της εικονογράφησης στο βιβλίο παιδικής λογοτεχνίας και αρχίζει να εγείρεται το ερώτημα: «Πώς μπορεί να προστατευτεί ένα παιδί από τα ρηγά κείμενα και τις αντιαισθητικές εικονογραφήσεις;». Η "εικονολατρεία" που χαρακτηρίζει το εικονογραφημένο λογοτεχνικό βιβλίο, μαζί με το κλίμα σύγχυσης που το ακολουθεί, την ελλιπή κριτική διάθεση από τα πάσης μορφής μέσα και τον επιφανειακό σχολιασμό του κειμένου και της εικονογράφησης, αποτελούν τα χαρακτηριστικά που επιτρέπουν το ανεξέλεγκτο της ποιότητάς τους.

Η διαφωνία μεταξύ φιλολόγων, παιδαγωγών, παιδοψυχολόγων και κριτικών οδηγεί την κριτική της εικονογράφησης σε υποκειμενικά συμπεράσματα που περιπλέκουν το όλο θέμα. Και αυτόματα, διατυπώνεται το αίτημα όλων των εμπλεκομένων για την εκτίμηση της ποιότητας εικονογράφησης στα βιβλία παιδικής λογοτεχνίας, ενός έγκυρου τρόπου και συστήματος που θα διακατέχει τα αισθητικά και τα λογοτεχνικά κριτήρια.

Συμπερασματικά, κοινή είναι η διαπίστωση ότι η συνδρομή του κειμένου στην εικόνα είναι κάτι περισσότερο από αναγκαία σε μια περίοδο όπου η παιδική ηλικία αποτελεί κύριο αντικείμενο ιδιαίτερης προσοχής.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Τα παιδιά διάβαζαν έντυπα που προορίζονταν για μεγάλους. Το περιεχόμενό τους ήταν ιστορίες, ή παραμύθια, αστεία, ηθικοπλαστικά, μύθοι με διδακτικά θέματα, ή ακόμη και προσευχές.

Τον 16^ο αιώνα οι άνθρωποι αρχίζουν να πολιτικοποιούνται και να μορφώνονται. Όχι μόνο τα ανώτερα στρώματα αλλά και τα λαϊκά. Κατά τον αιώνα αυτό υπήρχε το πλεονέκτημα να περιλαμβάνει και να προβάλλει την επίδραση της Αναγέννησης και του Ανθρωπισμού στο εκπαιδευτικό σύστημα. Είναι ο αιώνας που τίθενται οι βάσεις του σύγχρονου πολιτισμού και της μόρφωσης. Ταυτόχρονα είναι η περίοδος που μεγάλωσε το χάσμα, όσον αφορά τις ευκαιρίες μόρφωσης, ανάμεσα στα ανώτερα και τα λαϊκά κοινωνικά στρώματα. Η διάκριση σε «μορφωμένους» και «αναλφάβητους» πραγματοποιήθηκε σε σχέση με τη διαχείριση του επίσημου προφορικού και του γραπτού λόγου της εποχής. Αποτέλεσμα αυτής της διάκρισης ήταν η πρόσβαση στο βιβλίο, με φανερό επακόλουθο τον αποκλεισμό των πλατιών λαϊκών στρωμάτων από αυτό.

Το 1658 ο J.A.Comenius (Κομένιος 1592-1670), ο οποίος ήταν Τσέχος θεολόγος, φιλόσοφος και παιδαγωγός γράφει ότι το «Orbis Sensualium Pictus» (Ο Αισθητός Κόσμος σε Εικόνες) είναι το πρώτο εικονογραφημένο βιβλίο που γράφτηκε το 1637 με στόχο την εκπαίδευση των παιδιών, όπου με τη βοήθεια και των εικόνων επιχειρείται η αποσαφήνιση των εννοιών. Αυτό το βιβλίο ήταν η βίβλος για να μορφωθούν τα παιδιά. Να ξέρουν να διαβάζουν και να γράφουν. Αποτελεί ένα είδος λεξικού, το οποίο οργανώνει την εκάστοτε θεματική του γύρω από μίαν εικόνα (στην αριστερή σελίδα), όπου υπάρχουν αριθμοί στα επιμέρους στοιχεία της και αυτοί επεξηγούνται (στη δεξιά σελίδα). Τα θέματα του βιβλίου προέρχονται από πολλούς χώρους, όπως Γεωγραφία, Φυσική, Γεωμετρία, Αστρονομία, Φυτολογία, Ζωολογία, Ανθρωπολογία, Φιλοσοφία, Θεολογία, Μουσική Οργανολογία κ.ά. Γίνεται επιπλέον, παρουσίαση διαφόρων επαγγελμάτων, ακόμη και εννοιών, όπως, για παράδειγμα, η εγκράτεια, η υπομονή, καθώς και κοινωνικών ομάδων (όπως η οικογένεια) ή και σχέσεων (άντρα-γυναίκα, αφεντικού-υπηρέτη). Το βιβλίο ήταν ένα

είδος εικονογραφημένου παντογνώστη. Και οι ξυλογραφίες του σκοπό είχαν να βοηθήσουν τα παιδιά στην εκμάθηση της γραφής, της ανάγνωσης και των πρώτων γνώσεων.

Ο Κομένιος έκανε την αρχή έπειτα ακολούθησαν και οι υπόλοιποι με άλλα εικογραφημένα παιδικά βιβλία.

Τον 17^ο αιώνα είχε αρχίσει σταδιακά να δίνεται έμφαση στην καλλιέργεια των αισθήσεων, της φαντασίας και της μνήμης των παιδιών, επειδή ο διδασκισμός είχε εξαπλωθεί συρρικνώνοντας την καλλιτεχνική πρόθεση.

Κατά τον 18^ο αιώνα έρχεται στο προσκήνιο το ζήτημα της αγωγής σύμφωνα με τις ανάγκες του παιδιού. Δύο μεγάλοι παιδαγωγοί, ο Jean Jacques Rousseau (1712-1778) και ο J. Pestalozzi (1746-1827) επηρεάζουν δραστικά με τις ανθρωπιστικές τους ιδέες την σκέψη για την εκπαίδευση. Ο Jean Jacques Rousseau επισημαίνει: «Μη λέτε τίποτα στο παιδί που δεν μπορεί να δει», δίνοντας έμφαση στα θέματα των αισθήσεων. Εκδίδει το 1761 το «Αιμίλιο» το οποίο είναι σημαντικό βιβλίο για την παιδική λογοτεχνία και την εκπαίδευση γενικότερα. Ο Άγγλος εκδότης J. Newbery, σπουδαίος υποστηρικτής της εικονογράφησης, ίδρυσε τυπογραφείο και ξεχώρισε τα βιβλία που αφορούν παιδιά και ενήλικους. Φρόντισε ο σχεδιασμός των βιβλίων να είναι πιο ευχάριστος με ολάνθιστα επιχρυσωμένα καλύμματα. Στον Newbery πιστώνεται η νέα θέση που πήρε το παιδικό βιβλίο και η επιρροή του ύφους του παιδικού βιβλίου σε βάθος χρόνου. Ο Διαφωτισμός που αναπτύχθηκε κατά τον αιώνα αυτόν, αλλά και Το κίνημα του Ρομαντισμού που αναπτύχθηκε τον 19^ο αιώνα συνέβαλλε στην ανάπτυξη του παιδικού βιβλίου. Το παιδί αντιμετωπίζεται πλέον σαν ξεχωριστή αξία και αναδεικνύεται σαν σύμβολο αθωότητας και αρμονίας και προβάλλεται έκδηλο το ενδιαφέρον για την παιδική ηλικία μέσα από την Τέχνη. Οι εικονογράφοι της εποχής απέχουν όμως από τις ανάγκες των παιδιών, τη δημιουργία αισθητικών αναζητήσεων και απογείωσης μέσω του φανταστικού κόσμου. Δεν είχε έρθει η εποχή της έμφασης στην εικόνα αφού ακόμη και η πρώτη έκδοση των αδερφών Grimm (1812) δεν εμπεριείχε εικόνες.

Ο 19^{ος} αιώνας στιγματίζεται από τον Γερμανό παιδαγωγό Fr. Froebel, ο οποίος επηρεασμένος από τον Pestalozzi θέτει το παιδί στο κέντρο της κοινωνικής αγωγής. Οι ιδέες του μέσα από αφηγήσεις ώθησαν πολλούς μελλοντικούς συγγραφείς εικονογραφημένων βιβλίων να ακολουθήσουν την φιλοσοφία του. Κατά τον αιώνα αυτόν οι αδερφοί Grimm, ο Jacob και ο Vilhelm, δίνουν μεγαλύτερη ώθηση στην εικονογραφική απόδοση του κειμένου. Η μεγάλη τομή συντελείται το 1865 όταν ο Άγγλος τυπογράφος Edmund Evans τυπώνει τα πρώτα εικονογραφημένα βιβλία σε συνεργασία με εικονογράφους τους: Walter Grane, Radolf Caldecott και Kate Greenaway. Ο Evans, καλλιτέχνης

και ο ίδιος, έκανε σημαντική προσπάθεια προς την κατεύθυνση της βελτίωσης της εκτύπωσης με τεχνικές προσαρμοσμένες στο έργο του εικονογράφου. Το βιβλίο "Η Αλίκη στη Χώρα των Θαυμάτων" (1865) του Lewis Carroll σε εικονογράφηση του John Tenniel επιβεβαιώνει την εικονογραφική αισθητική εκείνης της εποχής και σήμερα θεωρείται το καλύτερο παιδικό βιβλίο του αιώνα.

Εικονογράφηση από τη Χιονάτη των Αδερφών Γκριμ

Ο 20^{ος} αιώνας είναι η εποχή κατά την οποία η παιδική λογοτεχνία απευθύνεται πλέον σε παιδιά και όχι σε ενήλικες. Η Ellen Key, το 1901 στη Σουηδία, κοινοποιεί την διακήρυξη με τίτλο «Ο αιώνας του παιδιού». Η εικονογράφηση παίζει πολύ σημαντικό ρόλο στο μαθησιακό επίπεδο του παιδιού. Το βιβλίο της Beatrix Potter «The tale of Peter Rabbit» (Η ιστορία του Πέτρου του Κουνελιού) αποτελεί ορόσημο της παιδικής λογοτεχνίας για την εξαιρετική σχέση λόγου και εικόνας. Εικονογράφος και η ίδια, ήταν εξαιρετικά προσεκτική στην

αποτύπωση της εικόνας από σελίδα σε σελίδα παράλληλα με την ροή του κειμένου. Τα μικρά βιβλία της συγγραφέως είχαν μεγάλη επιτυχία με αποτέλεσμα να στηθεί από τους εκδότες μια βιομηχανία εικονογραφημένων παιδικών βιβλίων αμφίβολης αισθητικής αξίας.

Η αρχή για την παιδαγωγική τοποθέτηση στο εικονογραφημένο βιβλίο γίνεται με την «Κίνηση της Καλλιτεχνικής Αγωγής». Με αυτή την κίνηση συνδέονται οι Ernst Lider (1864-1943) και Ernst Weber (1873-1948) οι οποίοι επισημαίνουν την καλλιτεχνική παιδεία στην ανάπτυξη του παιδιού και εκφράζουν την «παιδαγωγική της προσωπικότητας» ενάντια στις αντιλήψεις των αρχών του 19^{ου} αιώνα που έβαζαν σε δεύτερη μοίρα την ψυχή και την φαντασία του παιδιού.

Αρχίζει δυναμικά να δίνεται έμφαση στην άσκηση των αισθήσεων μέσω των εικόνων με κύριους εκπροσώπους τον John Dewey (Ντιούι 1859-1952), Rodolf Steiner (Στάϊνερ 1861-1925), Edouard Claparede (Κλαπαρέντ 1873-1940) και Ovide Decroly (Ντεκρολί 1871-1932).

Τα σύγχρονα δείγματα του εικονογραφημένου λογοτεχνικού βιβλίου ξεκινούν από τη δεκαετία του '50 και εξελίσσονται στη δεκαετία του '60 με εικονογράφους τους Brian Wildsmith, Tomi Ungerer, Sirley Huges, Leo Lionni. Οι παραπάνω εικονογράφοι, και αρκετοί ακόμη, με επιρροές από τα σύγχρονα καλλιτεχνικά κινήματα του 19^{ου} και των αρχών του 20^{ου} αιώνα όπως ο Ιμπρεσιονισμός, Φωβισμός, Κυβισμός, Εξπρεσιονισμός, Σουρεαλισμός μαζί με την αρχαία κινεζική ζωγραφική, εικονογραφούν βιβλία για παιδιά, με αποτέλεσμα η εικονογράφηση στηριζόμενη στη μοντέρνα τέχνη να τίθεται σε νέες βάσεις και να δημιουργεί καινούργια δεδομένα στο εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο.

Η ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Στα πρώτα εικονογραφημένα βιβλία που εκδόθηκαν στην Ελλάδα μετά την Απελευθέρωση διαπιστώνουμε ότι η αισθητική της εικόνας είναι ηθικοπλαστική. Ο Π. Ασωνίτης χαρακτηριστικά αναφέρει ότι: «πρόκειται για σημεία "προστακτικά", τα οποία λειτουργούν βάσει του υψηλού βαθμού εικονικότητας των μορφών και της επιτακτικής αναφοράς σ' ένα κωδικοποιημένο ρεπερτόριο ιστορικών και σχηματοποιημένων μορφών».

Κατά τον 19^ο αιώνα η ασπρόμαυρη εικόνα συνοδεύει τα κείμενα τα οποία είχαν ηθικογραφικό και διδακτικό προσανατολισμό. Στα σχολικά βιβλία με την "Ελληνική Χρηστομάθεια" του Ραγκαβή (1841) οι εικονογραφήσεις έχουν καθαρά ακαδημαϊκό ύφος. Το 1880 εκδίδεται το «Μέγα αλφαβητάριον κατά την νέαν μέθοδον συντεταγμένον» του Χαρίση Πούλιου με το γνωστό ακαδημαϊκό σχεδιαστικό ύφος της εποχής. Λίγα χρόνια αργότερα και συγκεκριμένα το 1892 εκδίδεται "Το Νέον Ελληνικόν Αλφαβητάριον Τεύχος Α", του Θεμ. Μιχαλόπουλου με την ίδια με τα προηγούμενα σχεδιαστική προσέγγιση. Την ακαλαίσθητη εικονογράφιση και τον ακραίο διδακτικό χαρακτήρα είχε επισημάνει ο Χαρίσιος Παπαμάρκου το 1897. Το 1879 εκδίδεται "Η Διάπλασις των παιδων" με το εικονογραφικό περιεχόμενο να αποτελείται από ασπρόμαυρες ξυλογραφίες και ζωγραφική. Με παρόμοιο τρόπο κινήθηκε η εικονογράφιση στα πρώτα εικονογραφημένα εξωσχολικά λογοτεχνικά βιβλία για παιδιά. Τα βιβλία αυτά σύμφωνα με τον Κυριάκο Ντελόπουλο είναι: «Ο ιατρός Φασουλής» εκδ. Κ. Αντωνιάδης, Εν Αθήναις, 1899, "Η ωραία Χρυσομαλλούσα", εκδ. Κ. Αντωνιάδης, Εν Αθήναις, 1899, και "Παιδικαί τέρψεις", εκδ. Κ. Αντωνιάδης, Εν Αθήναις, 1890. Όλα τα παραπάνω καλύπτονταν από εικόνες ρεαλιστικές με άκαμπτες μορφές και Θεατρικό στιλ.

Κατά τα πρώτα χρόνια του 20^{ου} αιώνα αρχίζουν να παρουσιάζονται τα πρώτα δείγματα αλλαγής στην τεχνολογία της εικονογράφισης. Αν και στα αναγνωστικά επικρατεί το ίδιο διδακτικό κλίμα, η εικονογράφιση ακολουθεί το ίδιο κλίμα μεταφέροντας ηθικοπλαστικές αξίες. Αξίζει να αναφερθεί ότι το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο εκείνης της εποχής εγκρίνει και προωθεί έργα ζωγραφικής με ηθικοπλαστικό περιεχόμενο με σκοπό να αναρτηθούν στα σχολεία. Από το 1910 και μετά οι εικόνες αλλάζουν. Δεν έχουν φόντο και είναι ανάλαφρες. "Η Διάπλαση των παιδων" υιοθετεί το δισδιάστατο χωρίς φόντο σκίτσο το οποίο φαίνεται περισσότερο ανάλαφρο σε σχέση με τις ξυλογραφίες και τις λιθογραφίες. Περιστασιακά συναντώνται και εικόνες ξένων εικονογράφων οι οποίες είναι συγγενικές με τη σημερινή εικονογραφική αντίληψη. Την ίδια περίοδο και πιο συγκεκριμένα το

1917 εκδίδεται το αναγνωστικό της Γ΄ δημοτικού, "Τα ψηλά βουνά" σε κείμενα Ζαχαρία Παπαντωνίου. Ο Κωνσταντίνος Μαλέας εικονογραφεί το Α΄ μέρος από το "Αλφαβητάρι με τον ήλιο" το 1918 με πολύ πιο ελεύθερη και ευχάριστη εικονογράφηση. Τα αναγνωστικά του μεσοπολέμου εξακολουθούν να έχουν τον προστακτικό χαρακτήρα στο ασπρόμαυρο.

Η έκρηξη της ποιότητας θα συντελεστεί με τους ζωγράφους της "Γενιάς του '30" που θα συμβάλλουν να διαδοθούν τα σύγχρονα για εκείνη την εποχή ευρωπαϊκά εικαστικά ρεύματα. Στον χώρο της εικονογράφησης της παιδικής λογοτεχνίας εικονογραφούν οι περίφημοι ζωγράφοι της παραπάνω γενιάς, όπως οι Φώτης Κόντογλου και Ράλλης Κοψίδης (Τα ελληνικά παραμύθια, 1927), Σπύρος Βασιλείου (Ντίλι-ντιλι), Αγήνωρ Αστεριάδης- Σπύρος Βασιλείου (Παιδικά σχέδια, 1933), Γιάννης Κεφαλληνός (Τα παιδάκια-αλφαβητάρι, 1932). Σημαντική συμβολή στην εικονογράφηση εκείνης της περιόδου προσφέρει ο Κ. Γραμματικόπουλος, οποίος είναι καθηγητής της ΑΣΚΤ, και εικονογραφεί το αλφαβητάρι "Τα καλά παιδιά" (1949), καθώς και το Αλφαβητάριο των Ι. Κ. Γιαννέλη και Γ. Σακκά, προωθώντας καινοτομίες στον συντηρητικό χώρο της παιδικής εικονογράφησης. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου πρέπει να επισημανθεί η εισβολή της παραλογοτεχνίας στην Ελλάδα με τα πιο κάτω χαρακτηριστικά περιοδικά: Κλασσικά Εικονογραφημένα, Γκαούρ-Ταρζάν, Ο Μικρός Ήρωας κ.ά. Αυτά φέρνουν μια επιπλέον σύγχυση στο χώρο της εικονογράφησης. Μέσα στο προαναφερόμενο πλαίσιο της εικονογράφησης της παιδικής λογοτεχνίας, από το 1940-50 μπαίνει και το γραφιστικό σχέδιο του Ντίσνεϊ.

Διαπιστώνεται ότι η ελληνική εικονογράφηση της παιδικής λογοτεχνίας, έως και τα μέσα του '70, είχε ηθικοπλαστική κατεύθυνση και έθετε σε δεύτερη μοίρα τον αισθητικό της ρόλο. Από το 1970 και μετά οι εικονογράφοι αλλάζουν. Χρησιμοποιούν μύθους. Διαχειρίζονται τους μύθους της "ελληνικότητας" αλλά και την σύγχρονη μυθοπλασία των λογοτεχνικών κειμένων με μεγαλύτερη τόλμη και καινοτομία. Σε καμία περίπτωση δεν μπορούμε να μιλήσουμε για "Σχολή" στην εικονογράφηση στην Ελλάδα, επειδή, "Σχολή" σύμφωνα με τον Umberto Eco δημιουργείται όταν ένα καλλιτεχνικό έργο:

- 1) στηρίζεται σε σχεδιαστική που δημιουργεί μια πραγματικότητα σημαντικής αξίας
  - 2) αποτελεί πρότυπο έμπνευσης για άλλους καλλιτέχνες
  - 3) μπορεί να δημιουργήσει μια ποιότητα ύφους που ορίζει μέσα σε οποιοδήποτε άλλο έργο τους όρους που να το υπενθυμίζουν.
- Η εικονογράφηση στη δεκαετία του '80 και μετέπειτα

Πριν το 1970 η εικονογράφηση ήταν υπόδουλη στις παιδαγωγικές προκαταλήψεις. Οι προκαταλήψεις αυτές εξακολουθούν να υφίστανται ακόμη και σήμερα, ως ένα βαθμό, παρά τις νέες προσεγγίσεις και πρακτικές που υπάρχουν σε διεθνές επίπεδο με αποτέλεσμα να περιορίζουν τη δυναμική της εικονογράφησης στο εικονογραφημένο βιβλίο παιδικής λογοτεχνίας.

Η δεκαετία του '80 χαρακτηρίζεται από μία ποικιλία τεχνοτροπιών που συγγένευαν με τα κινήματα του τέλους του 19^{ου} και των αρχών του 20^{ου} αιώνα (Σουρεαλισμός, Ιμπρεσιονισμός, Φωβισμός, Κυβισμός κ.ά.). Αποτέλεσμα ήταν η επαφή με ευρύτερες σχεδιαστικές αντιλήψεις όσον αφορά την εικονογράφηση. Ακόμη, πρέπει να τονιστεί, η αλλαγή του κοινωνικού και πολιτισμικού κλίματος με την ενεργοποίηση παραγόντων και φορέων σχετικών με την παιδική λογοτεχνία, καθώς και η αύξηση της πληροφόρησης στον τομέα αυτό. Κατά την περίοδο αυτή εικόνα και λόγος γίνονται ένα. Οι τελευταίες (δηλ. οι εικονογραφημένες μικρές ιστορίες) θεματολογικά βρίσκονται πιο κοντά στη σύγχρονη πραγματικότητα του παιδιού περιστρεφόμενες γύρω από το φυσικό περιβάλλον, την οικογένεια, τις ανθρώπινες σχέσεις την τεχνολογία και το διάστημα. Μπορούμε να συνοψίσουμε τα χαρακτηριστικά των μικρών εικονογραφημένων παιδικών ιστοριών στα εξής:

- α. έχουν συγκεκριμένο τόπο και χρόνο
- β. έχουν μικρή έκταση
- γ. λιτότητα χωρίς νοηματικές δυσκολίες
- δ. φυσική αφηγηματική ροή
- ε. η φαντασία είναι δοσμένη μέσω μιας οικείας ατμόσφαιρας για το παιδί

Από την άλλη πλευρά οι "παραμυθιακές ιστορίες" αφορούν τη σύγχρονη εκδοχή της δομής ενός παραμυθιού με την συχνή υποχώρηση του μαγικού στοιχείου.

Οι "εικονογραφημένες μικρές και παραμυθιακές ιστορίες" παρουσιάζουν έντονη εκδοτική κίνηση από το 1974 και μετά, με κύριο χαρακτηριστικό η εικονογράφησή τους να εμφανίζει εξίσου σημαντικό ρόλο με το κείμενο. Συμπληρωματικά, οι ιστορίες αυτές χαρακτηρίζονται για την εικονογραφική συνέχεια και την παράλληλη ανάπτυξή τους με το κείμενο. Στην αναγνώρισή τους συμβάλει η εμφάνιση και η επιμέλεια του βιβλίου. Στο εξώφυλλο παρουσιάζεται, συνήθως, μία εικόνα μεγάλων διαστάσεων, η οποία είναι αντιπροσωπευτική του γενικότερου εικονογραφικού ύφους. Ενδεικτικό στοιχείο αποτελεί ότι η έκτασή τους δεν ξεπερνά τις πενήντα σελίδες.

Τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της νέας εικονογραφικής αντίληψης κατά την δεκαετία του '80 είναι:

- α. η έκφραση του προσωπικού ύφους του καλλιτέχνη

- β. η αφαιρετική απόδοση των στοιχείων του πραγματικού
- γ. η απομάκρυνση από την φωτογραφική απόδοση του ορατού κόσμου
- δ. η πεποίθηση και η ανάγκη ερμηνείας αυτού του ορατού κόσμου

Οι νεότερες παιδαγωγικές αντιλήψεις και πρακτικές, η ενημέρωση των εικονογράφων σε θέματα εικόνας καθώς και η σύγχρονη επικοινωνιακή λειτουργία της εικόνας και προβολής της από τα ΜΜΕ θα οδηγήσουν στη σταδιακή εγκατάλειψη της εικονογράφησης με διδακτική αφετηρία και ύφος.

Τα νέα αναγνωστικά του δημοτικού που κυκλοφορούν το 1981 είναι πιο προσεγμένα και φέρνουν έναν ανανεωτικό εικαστικό αέρα. Για την εικονογράφηση και υλοποίηση δεκαεννέα συνολικά βιβλίων θα κληθούν καταξιωμένοι εικαστικοί καλλιτέχνες όπως οι: Δημήτρης Μυταράς, Άννα Μενδρινού, Σπύρος Ορνεράκης, Ράλλης Κοψίδης, Νίκος Χουλιαράς, Τάκης Σιδέρης, Αντώνης Καλαμάρας, Άκης Αβαγιανός, κ.ά. οι οποίοι έχουν πλούσια συμμετοχή στα δρώμενα του εικονογραφημένου βιβλίου της παρούσας δεκαετίας. Ουσιαστικό ρόλο παίζει ο Κύκλος του Ελληνικού Παιδικού Βιβλίου (ΚΕΠΒ) που είναι ο μοναδικός φορέας έκφρασης της εικονογραφικής αντίληψης σε όλη την διάρκεια της δεκαετίας του '80. Ο ΚΕΠΒ εκπροσωπεί το Εθνικό Τμήμα της IBBY στην Ελλάδα και συμμετέχει στην επιλογή υποψηφίων για το διεθνές βραβείο "Άντερσεν" στην εικονογράφηση και προτείνει τις δουλειές των Ελλήνων εικονογράφων. Το παραπάνω βραβείο καθιερώθηκε το 1966 από τη Διεθνή Οργάνωση Βιβλίων για τη Νεότητα (IBBY) και αφορά τόσο τους συγγραφείς όσο και τους εικονογράφους για το σύνολο του έργου τους.

Και τέλος, να σημειώσουμε ότι ο Κύκλος Παιδικού Λογοτεχνικού Βιβλίου, χορηγεί κάθε δύο χρόνια το βραβείο εικονογράφησης, στο οποίο αθλοθέτης είναι το Μουσείο Γουλανδρή-Φυσικής Ιστορίας.

Για την δεκαετία του '80 μπορούμε να πούμε επιγραμματικά ότι διαμορφώνονται οι συνθήκες που θα επιτρέψουν στους εικονογράφους να συμπορευτούν με τις γενικότερες εξελίξεις ώστε να είναι σε θέση να μεταφέρουν τα νέα μηνύματα στο χώρο της εικονογράφησης του παιδικού βιβλίου.

ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΩΣ ΔΙΑ-ΚΩΔΙΚΟ

Τα παιδικά βιβλία δεν αποτελούνται μόνο από κείμενο αλλά και από εικόνες. Είναι πολυτροπικά. Δηλαδή, αποτελείται από πολλούς και διάφορους κώδικες. Οι εικόνες όχι μόνο βοηθούν τον μικρό αναγνώστη να κατανοήσει καλύτερα την ιστορία αλλά συμβάλλουν με τον δικό τους μοναδικό τρόπο, στην αφήγηση μιας ιστορίας. Η αναγκαστική συμφιλίωση μεταξύ κειμένου και εικόνας προκάλεσε ποικίλους προβληματισμούς και συνέβαλλε στην γέννηση διαφόρων ερωτημάτων.

Ορισμένα από τα ερωτήματα είναι τα παρακάτω:

- Σε ποιο βαθμό λέξεις και εικόνες συμφωνούν μεταξύ τους στην έκθεση της ιστορίας;
- Σε τι κλίμακα διαφωνούν οπτική και λεκτική τροπικότητα όταν αυτές αποφασίσουν με αλληλοσυγκρουόμενες φωνές;
- Τι ακριβώς εκφράζουν με επιτυχία ή είναι δύσκολο να περιγράψουν οι εικόνες και οι λέξεις;
- Πως οι λέξεις επηρεάζουν την αντίληψη των εικόνων και το αντίστροφο;

Διάφοροι προβληματισμοί που απασχόλησαν πολλούς μελετητές οι οποίοι ασχολήθηκαν με τις δυο βασικές παραμέτρους των εικονογραφημένων παιδικών βιβλίων.

Απόψεις ορισμένων μελετητών.

«Μια από τις συνηθισμένες διακρίσεις κάνει λόγο για διακοσμητική, διηγητική ή ερμηνευτική εικονογράφηση (graphic decoration, narrative illustration, interpretive illustration, αντίστοιχα) (Lanes, 1980), ορίζοντας έτσι μια ανιούσα κλίμακα συμμετοχής των εικόνων στην κατασκευή της ιστορίας. Ακόμη, ιδιαίτερα αναφέρεται και η κατηγοριοποίηση της Agosto (1999), που ξεκινά από μια διχοτόμηση ανάμεσα στις ιστορίες που λέγονται δυο φορές (twice told stories) δηλαδή, η λεκτική και η οπτική τροπικότητα επαναλαμβάνουν την ίδια ιστορία και σε εκείνες που λέξεις και εικόνες αλληλοεξαρτώνται κατά την διήγηση τους (interdependent tales). Στη συνέχεια, επιπλέον κατηγοριοποιήσεις (augmentation, contradiction)

δημιουργούν ένα δενδροειδές σχήμα, που συνεχίζει να διακλαδίζεται (irony, humour, intimation, fantastic representation, transformation για την πρώτη και irony, humour, disclosure για την δεύτερη αντιστοιχία) σε μια μάλλον απέλπιδα προσπάθεια να συμπεριληφθεί και να περιγραφεί η καταπληκτική πολυμορφία των σχέσεων εικόνων – λέξεων στο εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο». (Γιαννικοπούλου, 2008 : 28).

Σύμφωνα με τους Nikolajeva και Scott, «συμμετρικά» ονομάζονται τα βιβλία στα οποία λέξεις και εικόνες είναι αμοιβαία περιπτεές, αφού και οι δύο τροπικότητες διηγούνται ακριβώς την ίδια ιστορία. Υφίσταται ακόμη και η σχέση «επαύξεσης», όπου οι εικόνες εμπλουτίζουν τις λέξεις με ξεχωριστό τρόπο. Οι Nikolajeva και Scott, πιστεύουν πως η διάσταση μεταξύ εικόνων και κειμένου φαίνεται να εντοπίζεται σε μια σειρά διαφορετικών σημείων:

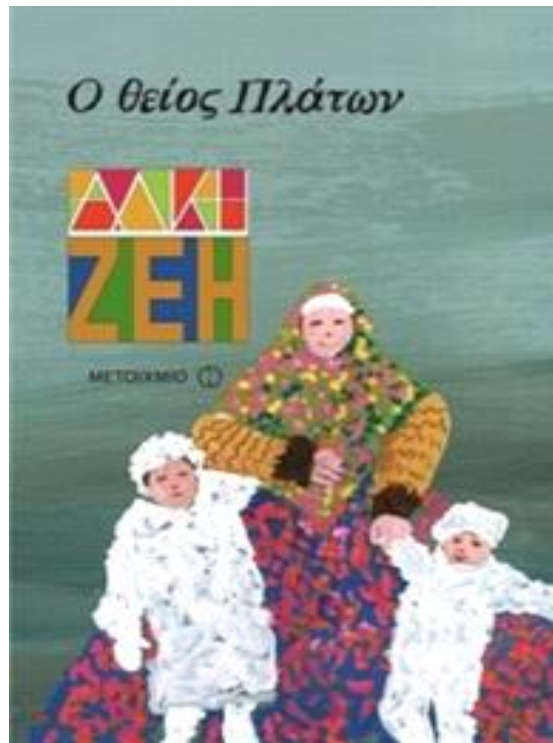
- Στο ακροατήριο (audience) όπου τα κειμενικά, λεκτικά και εικονογραφικά κενά καλύπτονται από τους ενήλικους αναγνώστες.
- Στο στυλ (style) κάτι που επιτυγχάνεται με την υιοθέτηση διαφορετικού ύφους στο λεκτικό και το οπτικό κείμενο (π.χ. σοβαρό/χιουμοριστικό, ρομαντικό/ρεαλιστικό, ιστορικό/αναχρονιστικό)
- Στο είδος/τροπικότητα (modality) π.χ. φανταστικό/ρεαλιστικό. Έτσι, σε βιβλία που αφηγούνται ονειρικές περιπέτειες, οι λέξεις παραμένουν προσκολλημένες στην πραγματικότητα, ενώ η εικονο- γράφηση μορφοποιεί το όνειρο.
- Στην αντιστοιχία/αντιπαραβολή (juxtaposition) .
- Στην οπτική (perspective) , που εδώ νοείται όχι ως διαφορετικές επιλογές εστίασης ανάμεσα σε λεκτικό και οπτικό κείμενο, αλλά ως εγγενής ιδιότητα των λέξεων να «λένε» και των εικόνων να «δείχνουν».
- Στους χαρακτήρες (characterization), κυρίως ως διαφορά ανάμεσα στους ήρωες του κειμένου και στους ήρωες της εικόνας.
- Στην μεταμυθοπλασία (metafictive nature).

- Στον χώρο και το χρόνο (space and time), όχι τόσο ως διαφοροποίηση στη χωροχρονική πλαισίωση της ιστορίας, με το λεκτικό κείμενο και την εικονογράφηση να προβαίνουν σε διαφορετικές επιλογές σκηνικού, όσο ως εγγενής διαφορά ανάμεσα στις λέξεις, που έχουν τη δυνατότητα να εκφράζουν χρονικές σχέσεις, και τις εικόνες, που είναι καταλληλότερες για τις τοπικές.

ΤΟ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΟ ΠΑΙΔΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟ/ΕΙΚΟΝΟΒΙΒΛΙΟ

Η φύση ενός εικονογραφημένου παιδικού βιβλίου είναι δύσκολο να ορισθεί με ευκρίνεια και σαφήνεια. Συναντούμε ποικίλες δυσκολίες στην αποσαφήνιση του όρου "εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο". Και αυτό γιατί δεν ανήκουν σε ένα μόνο λογοτεχνικό είδος. Τα παιδικά βιβλία ενδέχεται να τα συναντήσουμε με την μορφή ενός ποιήματος, ενός μύθου επίσης, ως βιβλία γνώσεων ή σε διάφορες μικρές ιστοριούλες, ή ακόμη και ως αλφαβητάρια. Διαφόρων ειδών αλφαβητάρια και βιβλία γνώσεων που σκοπεύουν να μάθουν στον μικρό αναγνώστη τα γράμματα της αλφαβήτου. Σχετικά με την παραπάνω αιτιολόγηση, είμαστε σε θέση να ορίσουμε ότι το παιδικό εικονογραφημένο βιβλίο υφίσταται ως δια-ιδεολογικό. Είναι απαραίτητο να θίξουμε το γεγονός ότι το παιδικό βιβλίο δεν μπορεί να χαρακτηρίζεται ως αυτό καθαυτό παιδικό. Διότι, ένα παιδικό παραμύθι δεν μελετάται αποκλειστικά και μόνο από μικρά παιδιά, αλλά και από ενήλικες που διαδραματίζουν τον ρόλο του συν-αναγνώστη. Άλλωστε, πόσες είναι οι φορές που έχουμε διαβάσει προς χάριν των μικρότερων αδελφών μας ένα παραμύθι; Διαπιστώνουμε λοιπόν πως τα εικονογραφημένα παιδικά βιβλία δεν διαβάζονται απαραίτητα από παιδιά αλλά πολλές φορές οι ενήλικες παίρνουν την θέση των παιδιών. Γι' αυτό τον λόγο, το παιδικό εικονογραφημένο βιβλίο ορίζεται και ως δια-ηλικιακό. Είναι άξιο προς συζήτηση το γεγονός ότι το παιδικό εικονογραφημένο βιβλίο, πέραν του γεγονότος ότι συναντάται σε διάφορα λογοτεχνικά είδη, δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως αυτοτελές βιβλίο. Παρατηρούμε ακόμη, πως και η υλική υπόσταση ενός βιβλίου τίθεται προς θέμα αμφισβήτησης. Αυτό οφείλεται, διότι πολλά από τα παιδικά βιβλία προορίζονται για βρέφη. Όπως όλοι γνωρίζουμε σε τέτοιου είδους περιπτώσεις τα βιβλία δεν μπορούν και δεν πρέπει να βρίσκονται στην κανονική τους μορφή. Παραδείγματος χάριν, εάν δοθεί ένα χοντρόδετο βιβλίο με σκληρό εξώφυλλο σε ένα μωρό, υπάρχει

περίπτωση την ώρα που το επεξεργάζεται να χτυπήσει. Γι' αυτό τον λόγο συναντάμε βιβλία που έχουν την μορφή παιχνιδιού, αυτοκινήτου, με χνουδωτά καλύμματα και εικόνες που ξεπετάγονται από το βιβλίο, πολύχρωμα αρκουδάκια στο εξώφυλλο με χνουδωτά ματάκια. Θα μπορούσε να αναρωτηθεί κανείς, εάν η ύπαρξη εικόνων αρκεί ώστε να αποτελέσει το βασικό χαρακτηριστικό προκειμένου ένα παιδικό βιβλίο να χαρακτηριστεί εικονογραφημένο. Προκειμένου να ορισθεί με ακρίβεια το "είδος" θα πρέπει να λάβουμε υπόψη την αναλογία μεταξύ κειμένου και εικόνων. Κατά πόσο δηλαδή η εικόνα αντικατοπτρίζει τους ήρωες καθώς και την πλοκή της ιστορίας. Για παράδειγμα, ο δημοφιλής Θεός Πλάτων της Άλκης Ζέη με εικόνες της Βάσως Ψαράκη σίγουρα είναι και βιβλίο και παιδικό –το ίδιο ισχυρίζεται στο οπισθόφυλλο ότι απευθύνεται σε αναγνώστες από 8 ετών. Όμως, σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να θεωρηθεί εικονογραφημένο. Γι' αυτό φυσικά δεν ευθύνεται ούτε η έλλειψη χρώματος, αφού υπάρχουν εικονογραφημένα παιδικά με αποκλειστικά ασπρόμαυρη εικονογράφιση, αλλά ούτε ακόμη και η μικρή αναλογία των εικόνων σε σχέση με το κείμενο, μιας και η χρήση ή ακόμη και η κατάχρηση τους -π.χ. κόμικς με περιεχόμενο αυστηρώς για ενηλίκους- δεν αποτελεί διαβατήριο για την αυτόματη ένταξη κάποιου έντυπου στο χώρο του εικονογραφημένου παιδικού βιβλίου.

Θείος Πλάτων

Η εικονογραφημένη μικρή ιστορία είναι ένα μέρος του εικονογραφημένου βιβλίου που το περιεχόμενό του εκφράζεται με εικόνες. Ο αντίστοιχος όρος στην αμερικανική βιβλιογραφία είναι "picture story books". Η "μικρή ιστορία" μοιάζει με παραμύθι -ως προς την έκταση μοιάζει με διήγημα- και απευθύνεται σε παιδιά προσχολικής και πρωτοσχολικής ηλικίας. Την ονομάζουμε "εικονογραφημένη μικρή ιστορία" για να την ξεχωρίσουμε από το εικονογραφημένο παραμύθι ή διήγημα ή τα εικονογραφημένα βιβλία χωρίς λόγια ή το εικονοβιβλίο.

Ειδικότερα για την Ελλάδα, ο όρος "μικρή εικονογραφημένη ιστορία" ορίζει ένα καινούργιο λογοτεχνικό είδος στην ελληνική βιβλιογραφία το οποίο αναπτύχθηκε χρονολογικά μετά το 1974 και διαθέτει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά τα οποία και παραθέτουμε:

α. Οι εικόνες έχουν ίση αξία με το κείμενο.

Διατηρείται ισορροπία μεταξύ τους, ούτως ώστε κανένα από τα δύο να μην λειτουργεί χωρίς την παρουσία του άλλου. Οι εικόνες παρουσιάζουν πτυχές της πλοκής που δεν υπάρχουν στις λέξεις και οι λέξεις περιέχουν νοήματα που δεν παρουσιάζουν οι εικόνες.

β. Το θέμα.

Οι εικονογραφημένες μικρές ιστορίες εμπεριέχουν ένα μείγμα πραγματικότητας και φαντασίας και επιδιώκουν να κεντρίσουν το πνεύμα, παρουσιάζοντας ιστορίες με τρόπο συμβολικό ή αλληγορικό.

γ. Οι χαρακτήρες.

Οι ήρωες είναι εύκολα αναγνωρίσιμοι, χαρακτηριστικοί, αναπτύσσουν διεξοδικά τον χαρακτήρα τους, δημιουργούν ταύτιση ή απέχθεια στον αναγνώστη.

δ. Η πλοκή.

Η δράση έχει φυσική ροή χωρίς κενά, σαφήνεια και συνοχή, προχωράει με τρόπο λογικό, περιλαμβάνει εξάρσεις και δίνει ικανοποιητική λύση.

ε. Η γλώσσα.

Οι λέξεις και οι ιδέες που παρουσιάζονται, έχουν σαφήνεια, αμεσότητα και απλότητα, ενώ η επανάληψη που κατά περιπτώσεις χρησιμοποιείται, βοηθάει στην κατανόηση του κειμένου με τρόπο σχεδόν διασκεδαστικό.

στ. Η συντομία.

Αποτελεί κύριο γνώρισμα καθώς οι εικόνες παρουσιάζονται σαν ένα ουσιαστικό μέρος της ιστορίας και όχι σαν προέκτασή της, εφόσον οι εικόνες δεν επαναλαμβάνουν το κείμενο αλλά το συμπληρώνουν. Η εικονογραφημένη μικρή ιστορία είναι περιορισμένη σε αριθμό σελίδων μιας και δεν πρέπει να ξεπερνά τις 2000 λέξεις για να μην πέφτει το ενδιαφέρον των μικρών αναγνωστών από το μεγάλο μέγεθος του κειμένου, οπότε η "οικονομία" είναι το ζητούμενο και η προϋπόθεση.

ζ. Ο χώρος και ο χρόνος. Ο αναγνώστης πρέπει να αντιλαμβάνεται ταυτόχρονα τον χώρο με τον χρόνο που διαδραματίζεται η ιστορία ώστε να την κατανοήσει άμεσα και απροβλημάτιστα. Οι έννοιες αυτών των δύο είναι απόλυτα αλληλένδετες, υπάρχει συνέχεια με συγκεκριμένη χρονική σειρά και αλληλουχία εικόνων και κειμένου σε σχέση με τους χώρους της πλοκής της ιστορίας.

η. Η άμεση αντίληψη της εικόνας.

Η εικόνα επιβάλλεται να είναι άμεσα αντιληπτή με την πρώτη ματιά χωρίς να χάνεται το ενδιαφέρον από τον αναγνώστη σε άχρηστες λεπτομέρειες που επιβραδύνουν τη ροή της ιστορίας αλλά να ανακαλύπτει την πρόοδό της σταδιακά με ακρίβεια και σαφήνεια. Η ατμόσφαιρα και το συναίσθημα που δημιουργείται είναι σημαντικότερα από την ίδια την υπόθεση της ιστορίας.

Το καθοριστικό στοιχείο των εικονογραφημένων μικρών ιστοριών είναι "ήρωας" ή ο "χαρακτήρας". Ο Tomashevsky αναφέρει

ότι: «ο ήρωας είναι το πρόσωπο του έργου που ο αναγνώστης παρακολουθεί με μεγαλύτερη προσοχή, ο ήρωας προκαλεί τη συμπόνια, τη συμπάθεια, τη χαρά και τη λύπη του αναγνώστη» ενώ ο Lukens σημειώνει ότι: «χαρακτήρας είναι το σύνολο των πνευματικών, συναισθηματικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών τα οποία δίνουν στον ήρωα την ιδιαίτερη υπόστασή του».

Στις εικονογραφημένες μικρές ιστορίες, σύμφωνα με τον Norton, υπάρχουν πέντε τύποι χαρακτήρων:

- α. Ζώα ανθρωποποιημένα
- β. Ζώα που μιλούν με ανθρώπινα συναισθήματα
- γ. Άτομα σε ρεαλιστικές καταστάσεις
- δ. Προσωποποιημένα αντικείμενα
- ε. Χιουμοριστικές ή φανταστικές καταστάσεις

Στην κατηγορία των ανθρωποποιημένων ζώων, αυτά μιλούν, φορούν ρούχα και έχουν οικογενειακή και κοινωνική ζωή σαν τη δική μας. Όσο κι αν αυτό είναι ένα τέχνασμα, με αυτό προωθείται πολύ καλά η διαδικασία της ταύτισης του μικρού αναγνώστη με τον ήρωα και η δράση της ιστορίας γίνεται πιο ενδιαφέρουσα και συγκινητική. Το μικρό παιδί αισθάνεται ιδιαίτερη έλξη προς τα ζώα τα οποία φαίνεται ότι δεν είναι διαφορετικά από τον άνθρωπο. Σ' αυτό βοηθάει και το γεγονός ότι τα ζώα υπερβαίνουν θέματα όπως, το χρώμα του δέρματος, οι κοινωνικές τάξεις και η ηλικία. Συμπερασματικά, ο κόσμος των ζώων είναι ένας κόσμος όπου παύουν να ισχύουν πολλά χαρακτηριστικά του πραγματικού κόσμου και είναι ο χώρος μέσα στον οποίο η δημιουργική φαντασία του παιδιού μπορεί να απογειωθεί.

Στη δεύτερη κατηγορία, μέσα στην οποία τα ζώα μιλούν με ανθρώπινα συναισθήματα, τα ζώα έχουν τις ιδιότητες που τα χαρακτηρίζουν ως "ζώα", αλλά έχουν και ανθρώπινες ιδιότητες. Έχουν ανθρώπινα συναισθήματα και ο ρεαλισμός αντικαθίσταται από την φαντασία.

Στα "Άτομα σε ρεαλιστικές καταστάσεις", τα παιδιά διαβάζουν ιστορίες για άλλα παιδιά ή ενήλικες που έχουν τα προβλήματά τους, τις χαρές τους και τα όνειρά τους. Οι χαρακτήρες σε αυτή την κατηγορία δεν απευθύνονται μόνο σε παιδιά και οι ήρωες ενσαρκώνουν πολύ πιο σύνθετες καταστάσεις όπως οι ελπίδες, τα όνειρα και οι φόβοι της κοινωνίας γενικότερα.

Στα "προσωποποιημένα αντικείμενα" δίνονται ανθρώπινα χαρακτηριστικά σε αντικείμενα άψυχα. Τα παιδιά, πολλές φορές, βρίσκουν απόλυτα φυσικό ένα σπίτι ή μία οικιακή συσκευή να μιλάει και να κινείται όπως ένας άνθρωπος. Μπορεί να μην συμβαίνει η ταύτιση όπως συμβαίνει στην κατηγορία των "ανθρωποποιημένων ζώων", όμως δεν παύει να κινητοποιεί τη φαντασία του παιδιού και να

την επιβραβεύει στις περιπτώσεις που έχει συμβεί να σκεφτούν με αυτό τον τρόπο πριν από την ανάγνωση της συγκεκριμένης ιστορίας.

Τέλος, η κατηγορία των "χιουμοριστικών ή φανταστικών καταστάσεων", είναι αυτή που προκαλεί την απόλαυση του παιδιού-αναγνώστη με την αυθεντικότητα, την επινοητικότητα, τον σουρεαλισμό και το χιούμορ. Είναι η κατηγορία μέσα στην οποία το αλλόκοτο είναι τελείως αποδεκτό, αληθοφανές και συμβατό με την πραγματικότητα, εφόσον χρησιμοποιεί κάποιες σταθερές της αλλά και κονιορτοποιεί και μεταλλάσσει κάποιες άλλες.

Μία σύντομη περιγραφή των χαρακτηριστικών των ηρώων, η οποία όσο κι αν δεν αποτελεί το κύριο αντικείμενο της εργασίας αυτής, είναι απαραίτητη ώστε να έχουμε μία, κατά το δυνατόν, πληρέστερη αποτύπωση των ιστοριών που εικονογραφούνται.

Οι χαρακτήρες θα πρέπει να είναι πρώτα απ' όλα αληθinoί και πειστικοί, να αναπτύσσονται και να εξελίσσονται σύμφωνα με την πρόοδο της ιστορίας.

Αυτοί διακρίνονται σε επίπεδους ή σφαιρικούς. Οι επίπεδοι είναι σταθεροί και αμετάβλητοι, ενώ οι σφαιρικοί είναι ευέλικτοι και εξελίξιμοι. Η Καρπόζηλου αναφέρει ότι: «οι επίπεδοι χαρακτήρες είναι εύκολα αναγνωρίσιμοι και παραμένουν στη μνήμη του αναγνώστη αμετάβλητοι από την πάροδο του χρόνου και από την αλλαγή των περιστάσεων. Οι σφαιρικοί χαρακτήρες είναι εκείνοι που εμφανίζονται πλήρως αναπτυγμένοι. Παρουσιάζονται μέσα από τις πράξεις τους, τα λόγια τους, τις περιγραφές και τα σχόλια των άλλων χαρακτήρων ή και του αφηγητή, έτσι ώστε να γνωρίζουμε την προσωπικότητά τους σε βαθμό που να μπορούμε να προβλέψουμε την συμπεριφορά τους, τις αντιδράσεις και τα αισθήματά τους, όπως βέβαια και να εκπλαγούμε με μία μη αναμενόμενη αντίδρασή τους σ' ένα συγκεκριμένο περιστατικό».

Οι συγγραφείς δημιουργούν μία μεγάλη γκάμα χαρακτήρων και η ιδιαιτερότητα του καθενός φαίνεται από την εξωτερική του εμφάνιση, το ντύσιμο, την ομιλία και το προσωπικό του ύφος. Μπορεί να ξεχάσουμε την ιστορία ή πολλά σημεία της πλοκής της, αλλά μπορούμε να ξαναθυμηθούμε τους ήρωες.

Χαρακτηριστικό στοιχείο στην εικονογράφηση της ιστορίας αποτελεί η πλοκή που έχει επιλέξει ο συγγραφέας.

Η χρονολογική σειρά που ο συγγραφέας αποφασίζει να ακολουθήσει είναι το πρώτο κλειδί ώστε ν' αρχίζει να ξετυλίσσεται η ιστορία. Ως προς την τεχνική, η πλοκή διακρίνεται σε προοδευτική και επεισοδιακή. Το κρίσιμο σημείο της πλοκής είναι η σύγκρουση. Με τη σύγκρουση εννοούμε την ένταση, την αγωνία, τη τριβή, την αγωνία και την εξεύρεση εναλλακτικών λύσεων. Εφόσον, λοιπόν, έχει επιλεγεί ο τρόπος παρουσίασης της πλοκής της ιστορίας εκείνο που την

χαρακτηρίζει είναι η κλιμάκωση η οποία είναι υποχρεωμένη να συνοδεύεται από ποικίλους βαθμούς έντασης. Και μαζί με αυτήν το "αναπόφευκτο" κλείσιμο είναι ένα απαραίτητο σημείο της πλοκής. Η σύγκρουση στις εικονογραφημένες μικρές ιστορίες είναι απλή, ευδιάκριτη και εύκολα αναγνωρίσιμη. Οι ιστορίες περιέχουν συναισθηματικές και ηθικές συγκρούσεις που τις ακολουθεί η αγωνία πριν το, συνήθως, αίσιο τέλος που ενισχύει την ευχαρίστηση και ικανοποίηση του παιδιού.

Κλείνοντας το θέμα των ιστοριών των εικονογραφημένων μικρών ιστοριών μία μικρή αναφορά είναι απαραίτητο να κάνουμε στη θεματολογία τους. Το "ουσιαστικό μήνυμα", το "πραγματικό νόημα", ή το "κυρίαρχο θέμα" είναι ίδιες έννοιες που αφορούν το περιεχόμενο των παιδικών βιβλίων. Η κατάταξη των εικονογραφημένων μικρών ιστοριών ανάλογα με το θέμα και σύμφωνα με τους Huck, Herpler και Hickman είναι οι εξής:

- α. Οικογενειακές ιστορίες
- β. Ιστορίες με ήρωες ενήλικες
- γ. Οικείες καθημερινές εμπειρίες
- δ. Ιστορίες που αναφέρονται στο πώς βλέπουν τα παιδιά τη φύση
- ε. Ιστορίες με ανθρωποποιημένα ζώα
- στ. Χιουμοριστικές ιστορίες
- ζ. Φανταστικές ιστορίες

Θεμελιώδες στοιχείο του θέματος των μικρών εικονογραφημένων ιστοριών είναι το συγκινησιακό. Η συγκίνηση είναι ο πιο ενδεδειγμένος τρόπος να αιχμαλωτιστεί η προσοχή του παιδιού. Με αυτό τον τρόπο το βιβλίο γίνεται ζωντανό και ενδιαφέρον προκαλώντας την ανάπτυξη των αισθημάτων του παιδιού-αναγνώστη.

Επιγραμματική αναφορά πρέπει να γίνει στο ύφος του συγγραφέα που σηματοδοτεί και την εικονογραφική προσέγγιση της ιστορίας από τον εικονογράφο. Η μεταφορική γλώσσα αποτελεί ένα απαραίτητο εργαλείο για την ανάπτυξη της ιστορίας το οποίο προσθέτει μία ακόμη διάσταση στο νόημα.

Επιμέρους στοιχεία της μεταφορικής γλώσσας είναι η προσωποποίηση, η παρομοίωση, η μεταφορά, η υπερβολή, ο υπαινιγμός, ο ρυθμός, το σύμβολο και το λογοπαίγνιο. Όλοι αυτοί οι μηχανισμοί της έκφρασης της μεταφορικής γλώσσας προσδίδουν στο κείμενο δύναμη, χάρη, ομορφιά στο λόγο και δίνουν την ευκαιρία στον εικονογράφο να ξεδιπλώσει τις στιλιστικές του αρετές που θα δώσουν την απαραίτητη θελκτικότητα στο παιδικό βιβλίο.

Οι διάλογοι, τέλος, είναι αυτοί που σκηνοθετούν τους ήρωες, ζωντανεύουν το κείμενο και παρουσιάζονται ενσωματωμένοι με την αφήγηση όταν θέλουν να αντικαταστήσουν την περιγραφή.

Ο λόγος των εικονογραφημένων μικρών ιστοριών πρέπει να διαθέτει ζεστασιά, ρεαλισμό και πιθανόν μια ποιητική ατμόσφαιρα. Πρέπει να είναι περιεκτικός σε νοήματα, κάποια δραματικότητα, συναισθηματική φόρτιση και να είναι αποτέλεσμα του ευμετάβλητου κόσμου του παιδιού. Το παιδί έλκεται από τον παραστατικό τρόπο της γραφής, το στυλ του γραψίματος και την προσωπική ιστορία των ηρώων.

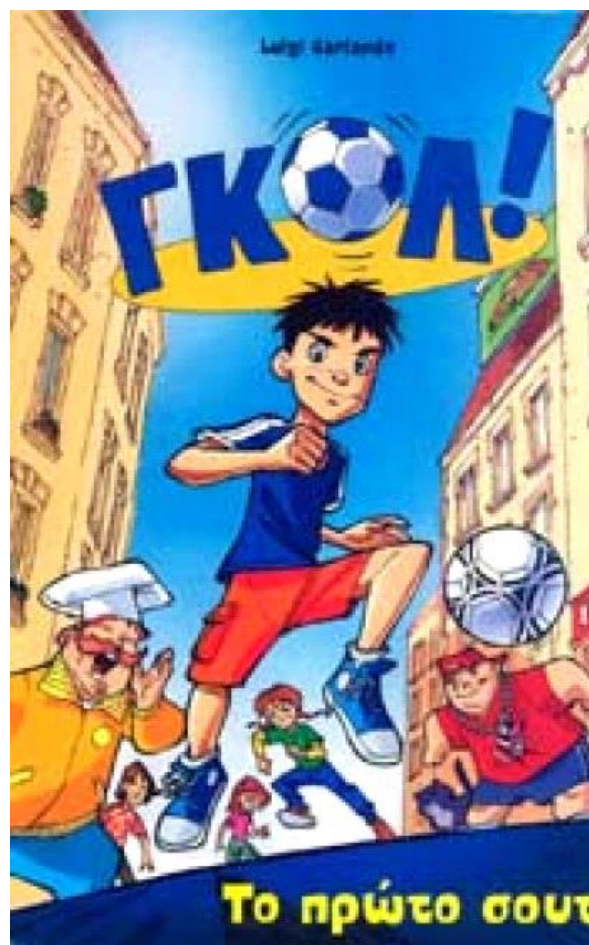
Σε αρκετές περιπτώσεις οι ιστορίες αυτές προσφέρονται σαν βασικό κείμενο θεατρικών παραστάσεων.

Πέρα από κάθε αμφιβολία, πρόθεση των συγγραφέων είναι να απευθυνθούν σε παιδιά, αλλά και σε αποδέκτες που είναι μεγαλύτεροι, αλλά συναισθηματικά μπορούν ακόμη να νιώσουν παιδιά. Δηλαδή σε όλους εκείνους που μπορούν να απελευθερώσουν τη φαντασία τους. Η καλλιτεχνική ευαισθησία των κειμενογράφων τούς επιτρέπει να περικλείουν τα συναισθήματα, να σχηματοποιούν τις ιδέες τους και να βρίσκουν τον κατάλληλο τόνο που ταιριάζει στις συγκινησιακές καταστάσεις. Παράλληλα, με την παραστατικότητα που δημιουργεί η γραφή τους, να δίνουν το έναυσμα στους εικονογράφους να δημιουργούν τα ζωγραφικά μοτίβα που θα συμπορευτούν μαζί με τα κείμενα για την υλοποίηση της χαρακτηριστικής ατμόσφαιρας ενός παιδικού βιβλίου.

Υφίστανται δύο ορισμοί του εικονογραφημένου βιβλίου. Τους ορισμούς αυτούς τους συναντάμε στα αγγλικά με την ορολογία Picture book ή Illustrated book. Μεταξύ αυτών των δύο ορισμών υπάρχει μια βασική διαφορά. Στα εικονογραφημένα βιβλία (illustrated books) το κείμενο παίζει κυρίαρχο ρόλο στην πλοκή της ιστορίας. Οι εικόνες, θα λέγαμε, παίζουν δευτερεύοντα, σχεδόν ανύπαρκτο, ρόλο στην διάδοση της ιστορίας. Εικόνες που είναι σχεδόν ανύπαρκτες, οι οποίες διαδραματίζουν διακοσμητικό ρόλο. Τις συναντάμε διασκορπισμένες μέσα στο βιβλίο και χρησιμεύουν μόνο για να επεξηγήσουν κάποιες λέξεις του κειμένου.

Διαπιστώνουμε, λοιπόν, πως ένα εικονογραφημένο βιβλίο δεν διαβάζεται και πολύ ευχάριστα από τα παιδιά. Ειδικότερα, τα παιδιά που διανύουν την προσχολική τους ηλικία, επιθυμούν να κοιτούν εικόνες και χρώματα παρά λέξεις αιχμαλωτισμένες σε μακροσκελής προτάσεις. Σε αντίθεση με την πρώτη κατηγορία παιδικών βιβλίων, τα εικονοβιβλία (Picture books) είναι πιο προσφιλή στους μικρούς αναγνώστες. Σ' αυτό το είδος εικονογραφημένου παιδικού βιβλίου

συναντάμε εικόνες οι οποίες συνυπάρχουν αρμονικά με το κείμενο. Θα λέγαμε πως υπάρχει μια μικρή συμφιλίωση μεταξύ κειμένου και εικόνας. Δεν μπορεί να υπάρξει κείμενο χωρίς εικόνα και εικόνα χωρίς κείμενο. Παρατηρούμε πόσο αλληλένδετη είναι η σχέση μεταξύ αυτών των δύο. Τα εικονοβιβλία πρέπει να διαβάζονται αποκλειστικά και μόνο από τους αναγνώστες. Δεν μπορούν, για παράδειγμα, να μεταδοθούν από το ραδιόφωνο ή να μαγνητοφωνηθούν σε μια κασέτα επειδή ο αναγνώστης δεν έχει την δυνατότητα να ζήσει τη μαγεία του εικονικού κόσμου που ανοίγεται μπροστά του. Προκειμένου να καταφέρουμε να διακρίνουμε αν ένα βιβλίο είναι εικονογραφημένο ή εικονοβιβλίο πρέπει να διαβάσουμε πρώτα το κείμενο δίχως τις εικόνες κι έπειτα τον συνδυασμό των δυο. Εάν η κάθε περίπτωση προσφέρει στον αναγνώστη διαφορετικές ιστορίες, τότε ανήκει στη δεύτερη κατηγορία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το βιβλίο «Γκολ!!!» Η ιστορία διαδραματίζεται μέσω των εικόνων και όχι μέσω των λέξεων.

Γκόλ

«Ακόμη, κι αν αυτές οι εικόνες που θεωρητικά αποτελούν μια οπτική μετεγγραφή των λεκτικών πληροφοριών ενδέχεται να είναι ωραίες, ποτέ, δυστυχώς, δεν είναι τόσο πιστές ώστε να μεταφέρουν ακριβώς τις πληροφορίες με το λεκτικό κείμενο» (Lewis, 2001 :96). Γι' αυτό, το σχήμα που έχει προταθεί ώστε να περιγραφούν οι σχέσεις ανάμεσα σε λέξεις και εικόνες συμφωνούν μεταξύ τους, είναι εκείνο των δυο τεμνόμενων κύκλων. Αν Α είναι ο κύκλος που σχηματοποιεί το εννοιολογικό φορτίο συγκεκριμένου λεκτικού κειμένου και Β εκείνος της αντίστοιχης εικόνας που μεταγράφει στην οπτική τροπικότητα το περιεχόμενο των λέξεων, υπάρχει τόσο η τομή αυτών των δύο, η οποία περιλαμβάνει τα στοιχεία που επαναλαμβάνονται και στις δυο τροπικότητες, όσο και δυο τμήματα τα οποία δεν συμπίπτουν. Έτσι, για παράδειγμα, όταν το λεκτικό κείμενο αναφέρει: «Μια φορά και έναν καιρό ήταν ένα κοριτσάκι που το έλεγαν κοκκινοσκουφίτσα επειδή η γιαγιά του, τού είχε δώσει ένα πανωφόρι κι ένα κόκκινο σκουφάκι» και η εικόνα παρουσιάζει την ομώνυμη ηρωίδα να στέκεται χαμογελαστή με το σκουφάκι μπροστά από το σπίτι της στο δάσος, είναι εμφανές ότι τα στοιχεία, όπως το κόκκινο σκουφάκι αναφέρονται σε λέξεις και εικόνα. Ενώ, αντίθετα, άλλα, όπως «η γιαγιά του είχε χαρίσει», μόνο στο λεκτικό κείμενο.

Η κοκκινοσκουφίτσα

ΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΟ ΠΑΙΔΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟ

Η εικονογράφηση είναι μία υψηλού επιπέδου καλλιτεχνική διαδικασία. Η αισθητική λειτουργία των εικόνων δεν είναι υποδεέστερη της αφηγηματικής λειτουργικότητάς τους. Οι εικόνες δημιουργούν αισθητικές αξίες, καθώς επενδύουν το κείμενο. Οι δημιουργίες όλων των αξιόλογων και προικισμένων εικονογράφων είναι μοναδικά καλλιτεχνικά επιτεύγματα έχοντας τη σφραγίδα της αυθεντικότητας. Ως εικαστικοί καλλιτέχνες, οι εικονογράφοι των παιδικών βιβλίων έχουν διαρκή επαφή με την καλλιτεχνική παράδοση των αιώνων, στρέφονται συχνά στην τέχνη παλαιότερων δημιουργών και δανείζονται με επιτυχία στιλιστικά χαρακτηριστικά, τεχνικές, μοτίβα κ. ά. από τα καλλιτεχνικά ρεύματα όλων των εποχών. Σε όλα τους τα έργα καθιστούν εμφανείς τις καλλιτεχνικές τους προθέσεις και θέτουν στο προσκήνιο την καθαρά εικαστική διάσταση του εικονογραφικού τους εγχειρήματος. Πηγαίνοντας πέρα από την ικανοποιητική απόδοση του κειμένου, οι εικονογράφοι ενεργοποιούν έναν συνεχή και πρωτότυπο διάλογο με τα καλλιτεχνικά επιτεύγματα των μεγάλων Δασκάλων. Στη πραγματικότητα, η εικονογράφηση έχει διαρκή επαφή με όλες τις Τέχνες, χαρακτηρίζεται από δυναμική, συνδυαστικότητα και απορροφητική ικανότητα των άλλων Τεχνών. Ως τέχνη που αξιοποιεί στο έπακρο την οπτική αντίληψη του χώρου, παίζει έντονα με τα σημεία αναφοράς του βλέμματος, παρουσιάζει συγγένεια τόσο με τον κινηματογράφο όσο και με τη φωτογραφία. Κάποιες εικόνες είναι σαν γκρο-πλαν πορτρέτα, άλλες σαν αν βουτά το βλέμμα του θεατή από τον ουρανό προς τη γη, άλλες σαν να είναι ο θεατής κρυμμένος στη σκιά του απεικονιζόμενου προσώπου, ενώ σε άλλες, η λεγόμενη «πτήση πουλιού» συνδυάζεται με διάφορες άλλες γωνίες λήψης. Οι εικόνες ενός παιδικού βιβλίου οφείλουν να είναι ωραίες. Στην πραγματικότητα, οι εικόνες ενός βιβλίου οφείλουν να είναι αισθητικά αξιόλογες. Αν θα πρέπει να σταθούμε σ' αυτή τη διάκριση μεταξύ ωραίου και αισθητικά αξιόλογου. Σύμφωνα με τον Ε. Η. Gombrich «οι περισσότεροι άνθρωποι προτιμούν να βλέπουν σ' έναν πίνακα ό,τι τους αρέσει να βλέπουν και στην πραγματικότητα. Μια τέτοια προτίμηση είναι φυσιολογική. Όλοι αγαπάμε την ομορφιά στη φύση και είμαστε ευγνώμονες στους καλλιτέχνες που την αποθανάτισαν στα έργα τους. Αυτή όμως η προτίμηση για τα όμορφα θέματα μπορεί να γίνει εμπόδιο, αν μας κάνει να απορρίπτουμε έργα επειδή το θέμα τους είναι λιγότερο ελκυστικό». Όμως η ομορφιά ενός πίνακα είναι άσχετη με την ομορφιά του θέματός του. Η τέχνη δεν παύει να είναι τέχνη ακόμη κι όταν παρουσιάζει άσχημες ή απεχθείς μορφές. Η τέχνη δεν περιλαμβάνει μόνο έργα τυπικής ομορφιάς (βλ. για παράδειγμα τις θελκτικές και γλυκύτερες μορφές του Ραφαήλ) αλλά και έργα «άσχημα» ή ακραία, με αιφνιδιαστικό ή ακόμη σοκαριστικό περιεχόμενο (βλ. Γκόγια, Φράνσις

Μπέικον). Το σύγχρονο εικονογραφημένο βιβλίο δεν παρουσιάζει πάντοτε έναν όμορφο κόσμο, ειδυλλιακό και καθησυχαστικό. Όπως έχει ειπωθεί χαρακτηριστικά: «δεν υπάρχει μεγαλύτερο εμπόδιο για την απόλαυση της μεγάλης τέχνης από την απροθυμία μας να αποβάλουμε συνήθειες και προκαταλήψεις» (E. H. Gombrich, Το Χρονικό της Τέχνης). Το αξιόλογο εικονογραφημένο βιβλίο για παιδιά αντιμάχεται την προκατάληψη, τη σύμβαση και τον αισθητικό εφησυχασμό. Ο αναγνώστης αυτής της κατηγορίας βιβλίων διευρύνει τους πνευματικούς και αισθητικούς του ορίζοντες αναζωογονεί την όραση, κρίση και φαντασία του. Το αξιόλογο βιβλίο με εικόνες, όπως άλλωστε κάθε καλό παιδικό ανάγνωσμα, συνομιλεί με όλες τις ηλικίες των αναγνωστών. Η ύπαρξη πλούσιας εικονογράφησης σ' ένα παιδικό βιβλίο δεν το καθιστά κατάλληλο μόνο για μικρά παιδιά. Εξάλλου, σήμερα εκδίδονται πολλά βιβλία με εικόνες που σχεδιάζονται εξ αρχής για μεγαλύτερα παιδιά και ενήλικες. Αλλά, ακόμη και τα εικονογραφημένα βιβλία για πολύ μικρά παιδιά, μπορεί να περιέχουν αναφορές και υπαινιγμούς προσιτούς μόνο στο κοινό των γονιών ή των ενηλίκων ευρύτερα.

Στην πραγματικότητα πολλοί σύγχρονοι δημιουργοί που δραστηριοποιούνται στο χώρο του παιδικού βιβλίου, συγγραφείς και εικονογράφοι δεν διστάζουν να χρησιμοποιούν την ελκυστική φόρμα του εικονογραφημένου βιβλίου προκειμένου να θίξουν θέματα που κεντρίζουν το ενδιαφέρον. Όλοι οι καλλιτέχνες, και μεταξύ αυτών και οι εικονογράφοι, αναζητούν διαρκώς τρόπους για να μεταφέρουν τις απόψεις τους για την απόγνωση των καιρών μας και παράλληλα αν μεταδώσουν το προσωπικό τους όραμα.

Το εικονογραφημένο βιβλίο για τα παιδιά είναι ένα πολύπλοκο καλλιτεχνικό δημιούργημα με πολλούς κώδικες που επιτρέπει στους αναγνώστες μικρούς και μεγάλους να ανακαλύψουν καινούργια στοιχεία αξίες και σημασίες μέσα στο διαρκώς μεταβαλλόμενο περιβάλλον της πραγματικότητας.

Οι εικόνες, σε μία διαρκή και ουσιαστική σχέση με το κείμενο, συμβάλλουν καθοριστικά στην αφήγηση, διεγείρουν την φαντασία, αναδεικνύουν την αισθητική καλλιέργεια του αναγνώστη και τον προκαλούν με τον πλούτο των τεχνασμάτων τους. Οι εικονογράφοι κάνουν πολύ περισσότερα πράγματα από το να μετουσιώνουν το κείμενο σε εικόνες. Εμπλουτίζουν την αφήγηση του κειμένου και αναμετρώνται με το υλικό των μύθων. Με πολλούς τρόπους, οι δημιουργοί του σύγχρονου εικονογραφημένου βιβλίου καταρρίπτουν μερικές από τις πλέον στερεότυπες και συμβατικές αντιλήψεις που αφορούν την εμφάνιση, την εικονογράφηση και τους τρόπους ανάγνωσης του παιδικού βιβλίου με εικόνες.

Ένα βιβλίο με εικόνες και λιγοστό ή καθόλου κείμενο διαβάζεται εύκολα. Επίσης διαβάζεται γρήγορα. Πολλές φορές το κείμενο που διαβάζει ο αναγνώστης δεν συμπίπτει απόλυτα με το κείμενο που είναι τυπωμένο, δεδομένου ότι τα πρόσωπα ή τα αντικείμενα του λογοτεχνικού κειμένου διατηρούν πάντοτε έναν υψηλό βαθμό απροσδιοριστίας. Όταν, για παράδειγμα, ο αναγνώστης διαβάσει την πρόταση: «Η γυναίκα έστρεψε το βλέμμα της προς την εκκλησία» έρχεται αντιμέτωπος με πάρα πολλά σημεία ή κενά απροσδιοριστίας στα αναπαριστώμενα αντικείμενα. Ο αναγνώστης κρίνει και αξιολογεί τα δεδομένα του κειμένου, φαντάζεται και προσπαθεί να ερμηνεύσει, βάζει τον εαυτό του μπροστά σε διλήμματα, προσπαθεί να κάνει πρόβλεψη για την εξέλιξη της πλοκής, και θέτει σε ενέργεια τη φαντασία, το συναίσθημα και την κρίση του ποικιλοτρόπως. Η ανάγνωση είναι μια πράξη εξελίξιμη και ρευστή.

Από την άλλη πλευρά η ανάγνωση των εικόνων και ειδικότερα της εικονογράφησης του λογοτεχνικού βιβλίου για παιδιά, είναι μια εξίσου πολύπλοκη πράξη και απαιτεί εξοικείωση του αναγνώστη με τους κώδικές της. Είναι μια σύνθετη διαδικασία, ενεργητική, ένα παιχνίδι του ερευνητικού ματιού και του δραστήριου πνεύματος. Οι εικόνες του βιβλίου, όπως και το ίδιο το κείμενο, είναι γεμάτες από κενά απροσδιοριστίας, τα οποία ο αναγνώστης καλύπτει την ώρα του διαβάσματος, διαμορφώνοντας με αυτό τον τρόπο ένα πιο συνεκτικό νόημα. Οι υπαινιγμοί και η ελλειπτικότητα του σχεδίου, οι ημιτελείς μορφές και αρκετά ακόμη, διεγείρουν τη φαντασία του αναγνώστη και τον ωθούν να τακτοποιήσει μέσα του την όποια απροσδιοριστία αντιλαμβάνεται. Σε όλα τα εικονογραφημένα βιβλία θα συναντήσουμε τεχνάσματα τα οποία προκαλούν την άμεση ανταπόκριση του αναγνώστη. Ο εικονογράφος χρησιμοποιεί όλα τα στοιχεία της εικαστικής γλώσσας –χρώμα, γραμμή, περίγραμμα, τόνο κ.λ.π.- με σκοπό να δημιουργήσει στον αναγνώστη την ψευδαίσθηση της κίνησης, του όγκου, του τρισδιάστατου χώρου και της προοπτικής. Οι σύγχρονοι εικονογράφοι συνήθως δεν περιορίζονται απλά στην επαρκή απόδοση του κειμένου, αλλά επιδιώκουν τη δημιουργία πολυσήμαντων εικόνων που αναγκαστικά οδηγούν σε πολυεπίπεδες αναγνώσεις. Στους αναγνώστες του εικονογραφημένου βιβλίου δημιουργείται η ανάγκη να ξανασκέφτονται καθώς διαβάζουν τη σχέση ανάμεσα στο κείμενο και τις εικόνες, ή αλλιώς τη σχέση μεταξύ του «κειμένου των λέξεων» και του «κειμένου των εικόνων». Πολλές φορές η εικόνα ανατρέπει ή διαψεύδει το περιεχόμενο του κειμένου, ενώ άλλοτε εμπλουτίζει το κείμενο προσδίδοντάς του νέες νοηματικές διαστάσεις. Συνήθως οι εικονογράφοι ερμηνεύουν με πρωτότυπο τρόπο το κείμενο γι' αυτό και το αποδίδουν με μεγαλύτερη ελευθερία.

Υπάρχουν εικονογράφοι, όπως ο Antony Browne, που έχει επαινεθεί πολλές φορές για τον ευρηματικό αντικομορμισμό του τόσο στην επιλογή των θεμάτων με τα οποία καταπιάνεται όσο και στον τρόπο που τα αναδεικνύει. Οι εικόνες αυτής της κατηγορίας των εικονογράφων είναι απροσδόκητες, γεμάτες μαεστρία, χιουμοριστικά τεχνάσματα και τεχνικές αιφνιδιασμού και ανατροπών. Η καινοτομία τους έγκειται στο ότι τονίζουν πόσο ασαφή είναι τα όρια μεταξύ «πραγματικότητας» και αναπαράστασης. Οι εικόνες αντιμετωπίζονται από τους ίδιους όχι σαν παράθυρα που βλέπουν στον εξωτερικό κόσμο αλλά στον εσωτερικό, δηλαδή στον κόσμο της φαντασίας και του ονείρου.

Στην πραγματικότητα ένα βιβλίο με εικόνες δεν εξαντλείται με την πρώτη ματιά. Απαιτεί χρόνο, σχετική αφοσίωση και πολλαπλές αναγνώσεις για να αποκαλύψει τα μυστικά του. Ο αναγνώστης του βιβλίου με εικόνες είναι πάντοτε σε εγρήγορση καθώς συνδυάζει κείμενο και εικόνα. Τα σύγχρονα εικονογραφημένα βιβλία για παιδιά, με τον πλούτο των τεχνασμάτων τους και την πρωτοτυπία ωθούν τον αναγνώστη να επιβραδύνει την ανάγνωση, να πηγαίνει πίσω-μπρος να αναζητά συμβολικές συνδέσεις ή να αντιμετωπίζει παράδοξες εικονογραφικές συλλήψεις. Μια πιο αργή ανάγνωση θα επιτρέψει στον αναγνώστη να απολαύσει περισσότερο και να αισθανθεί τη μυστηριακή γοητεία των εικόνων. Το εικονογραφημένο βιβλίο επιζητά ένα προσεκτικό διάβασμα που θα επιτρέψει στον αναγνώστη να αποκρυπτογραφήσει την εικαστική γλώσσα. Άλλωστε οι εικόνες προκαλούν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο τον θαυμασμό μας ως καλλιτεχνικά δημιουργήματα, γι' αυτό μας προκαλούν να σταθούμε σ' αυτές, να καθυστερήσουμε το ξεφύλλισμα για να σκεφτούμε. Οι εικόνες από μόνες τους δημιουργούν ερωτήματα και αντιστέκονται στη βιαστική προσέγγιση. Το γρήγορο διάβασμα είναι συνήθως απρόσεκτο διάβασμα που αδικεί τόσο το κείμενο όσο και τις εικόνες.

Στο σημείο αυτό πρέπει να αναλογιστούμε πόσο κρίσιμος και ουσιαστικός είναι ο ρόλος των γονέων και των εκπαιδευτικών ως διαμεσολαβητών ανάμεσα στο παιδί και το εικονογραφημένο βιβλίο, καθώς είναι αυτοί που συνήθως επιλέγουν, προτείνουν ή αγοράζουν βιβλία για τα παιδιά. Συχνά καταδικάζουν ένα βιβλίο επειδή παρουσιάζει οικεία θέματα με καινοφανή τρόπο ή επειδή αποκλίνει σημαντικά από αυτό που έχουν συνηθίσει να βλέπουν ή από αυτό που έχουν συνηθίσει να θεωρούν «παιδικό βιβλίο».

Οι εικόνες του εικονογραφημένου βιβλίου για παιδιά (ιδιαίτερα του σύγχρονου) αναπτύσσουν μια πολύ ενδιαφέρουσα ρητορική. Αν και στόχος τους είναι να μεταδώσουν πληροφορίες αποδίδοντας με ευρηματικό τρόπο το περιεχόμενο της αφήγησης της ιστορίας οι εικονογράφοι δεν περιορίζονται μόνο σε αυτό.

Διαβάζοντας ένα αφηγηματικό εικονογραφημένο βιβλίο, ο αναγνώστης παρακολουθεί την διάρθρωση της ιστορίας, την αλληλουχία των γεγονότων μέσα στο χρόνο, λαμβάνοντας υπόψη του τις έννοιες της συχνότητας και της διάρκειας οι οποίες σχετίζονται άμεσα με την οργάνωση του χρόνου μέσα σε μια αφήγηση. Οι εικόνες αναμφίβολα συμβάλλουν σημαντικά στην αφηγηματική εκτύλιξη της ιστορίας. Στα περισσότερα εικονοβιβλία (picture books) η ιστορία εξελίσσεται μέσω της συνεχούς ροής κειμένου-εικόνων. Στην περίπτωση των εικονογραφημένων βιβλίων (illustrated) η επιλεκτική απόδοση γεγονότων ή στιγμών της ιστορίας δεν συμπορεύεται πάντοτε με την ανάδειξη της δράσης. Ο εικονογράφος μπορεί, για παράδειγμα, να επιλέξει γεγονότα-δορυφόρους (satellites) και όχι γεγονότα-πυρήνες (kernels) της αφήγησης. Οι πυρήνες προωθούν τη δράση γι' αυτό και έχουν πρωταρχική σημασία για την εξέλιξη της ιστορίας –είναι ο σκελετός της ιστορίας, ενώ οι δορυφόροι είναι η σάρκα της.

«Ο εικονογράφος πρέπει να είναι βαθύς γνώστης της ψυχολογίας του παιδιού και όταν ζωγραφίζει για παιδιά πρέπει να λησμονεί για λίγο και σχολές και ρεύματα και τάσεις και να γυρίζει για πίσω στα φωτεινά και ολόδροσα χρόνια της παιδικής ηλικίας» αναφέρει χαρακτηριστικά ο Χάρης Σακελλαρίου, "Ιστορία της Παιδικής Λογοτεχνίας", Αθήνα, Φιλιππότης, 1991.

Σε άλλες περιπτώσεις, η εικόνα δεν ακολουθεί την αφηγηματική ροή του κειμένου, αντίθετα ανακόπτει τη δράση, προτείνοντας τη μετάβαση του αναγνώστη σε άλλο κώδικα.

Δια-ειδολογικό. Ένα διαφορετικό είδος παιδικού βιβλίου

Το εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο μπορούσε να θεωρηθεί η αιχμή μιας έμπρακτης αντίδρασης στο δόγμα της καθαρότητας των ειδών, αφού είναι αδιαμφισβήτητο σίγουρο ότι, αν σε κάτι αντιτίθεται σθεναρά, αυτό είναι η αφοσίωση του σε ένα και μόνο είδος. Από παραμύθια και μικρές ιστορίες μέχρι ποιήματα και έμμετρες αποδόσεις, από βιβλία γνώσεων και εννοιών-γνωστά διεθνώς ως concept books, π.χ. βιβλία για τα αντίθετα και τους αριθμούς –μέχρι φιλοσοφικές αλληγορίες και λογοτεχνικές διασκευές, κι από κόμικς και επιστολές μέχρι βιογραφίες, μύθους και λαϊκές παραδόσεις, ένα ετερόκλητο υλικό διαφορετικό σε είδος και ύφος, φόρμα και περιεχόμενο συγκεντρώθηκε στο φιλόξενο χώρο του εικονογραφημένου. Το εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο όχι μόνο δεν φιλοξενεί κείμενα ορισμένου λογοτεχνικού είδους, όπως παραμύθια, ποιήματα, μικρές ιστορίες αλλά συχνότατα στις σελίδες ενός βιβλίου βρίσκουν πρόσφορο έδαφος μεικτές αφηγήσεις όπου συνδυάζουν στο ίδιο κείμενο πλήθος λογοτεχνικών ή

μη ειδών. Τα εικονογραφημένα παιδικά βιβλία μπορεί να είναι συγχρόνως λογοτεχνικά και γνώσεων, ιστορίες αλλά και χάρτες, κόμικς αλλά και αστυνομικά αναγνώσματα, ποιήματα αλλά και πεζογραφήματα.

ΤΟ ΔΙΑ-ΗΛΙΚΙΑΚΟ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΟ ΠΑΙΔΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟ

Το εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο έχει καθιερωθεί στην συνείδηση των περισσότερων ανθρώπων πως τα παραμύθια γράφονται αποκλειστικά και μόνο για να προσεγγίσουν το ενδιαφέρον των μικρών αναγνωστών. Είναι ασφαλώς μια λανθασμένη αντίληψη η οποία έχει επικρατήσει εδώ και πολύ καιρό. Τα παιδικά παραμύθια δεν προορίζονται μόνο για παιδιά. Διαβάζονται και από ενήλικες. Όταν παραδείγματος χάριν η μητέρα διαβάζει το παραμυθάκι για το μικρό της παιδί το οποίο δεν γνωρίζει ακόμη ανάγνωση.

Αυτός είναι ο λόγος που ένα παιδικό εικονογραφημένο βιβλίο ορίζεται ως δια-ηλικιακό. Σύμφωνα, με τον ειδικό μελετητή Beckett υφίστανται διάφορες έννοιες αναφερόμενες στο κείμενο. Αυτές είναι:

- Δια-συγγραφής (cross-writing child and adult)
- Δια-ανάγνωσης (cross-reading)
- Διπλού και διττού ακροατηρίου (double and dual audience)
- Συνοριακής κίνησης (border traffic)

Με την έννοια «δια-συγγραφή» (cross-writing) αναφερόμαστε σε περιπτώσεις όπου ο συγγραφέας απευθύνεται σε παιδικό αλλά και σε ενήλικο αναγνωστικό κοινό. Υπάρχουν περιπτώσεις που το εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο μελετάται από ένα διπλό/ διττό ακροατήριο ενηλίκων. Τέλος, όταν αναφερόμαστε στην δια-συγγραφή μιλούμε για βιβλία τα οποία γράφτηκαν αρχικά για ενήλικες και στην συνέχεια επανεκδόθηκαν προκειμένου να ικανοποιήσουν τις ανάγκες των μικρών παιδιών.

Σύμφωνα με την Wall (1991) διττό κοινό είναι το αναγνωστικό κοινό στο οποίο το παιδί και ο ενήλικας κυμαίνονται σε διαφορετικά επίπεδα αλλά στην ίδια βάση ισότητας, αφού κανενός η ερμηνευτική προσέγγιση δεν βαραινεί αξιολογικά έναντι του άλλου.

Το εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο απευθύνεται σε ένα τριπλό ηλικιακά ακροατήριο.

- Στα μικρά παιδιά
- Στους γονείς ή σε κάποιον άλλον σημαντικό ενήλικα
- Στα παιδιά πρώτης σχολικής ηλικίας.

Hansel and Gretel / Ένα παραμύθι για μικρούς και μεγάλους

Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΣΤΑ ΕΡΓΑ ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΖΩΓΡΑΦΩΝ-ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΩΝ

Αναπτύχθηκε ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την παιδική τέχνη από καλλιτέχνες οι οποίοι επεδίωκαν να αναπτύξουν το δικό τους προσωπικό καλλιτεχνικό ύφος, αναζητώντας την έμπνευση μέσα από την αυθεντικότητα και τον αυθορμητισμό των παιδικών σχέσεων.

Σήμερα η εικόνα (σε όλες τις εκδοχές) κυριαρχώντας γύρω μας μπορούμε να πούμε ότι γνωρίζει τα όριά της. Επίσης μπορούμε να επισημάνουμε ότι βρισκόμαστε σε μια περίοδο που παρουσιάζει αναλογίες με αυτή ενός αιώνα πριν, δηλαδή των αρχών του 20^{ου} αιώνα.

Ταυτόχρονα με τη γέννηση του μοντερνισμού πολλοί καλλιτέχνες μετατόπισαν το ενδιαφέρον τους από τη ρεαλιστική αναπαράσταση του κόσμου στη δημιουργία καινοτόμων τρόπων εικαστικής έκφρασης. Έτσι οι καλλιτέχνες αυτοί αναζητούσαν νέους τρόπους θέασης του κόσμου, σε συνδυασμό με την τάση τους να απορρίψουν κάθε ως τότε αποδεκτή σύμβαση και προκατάληψη. Η επιθυμία τους για αμεσότητα και αυθόρμητη αντίδραση στα ερεθίσματα τους απομάκρυνε από τις δυτικές αισθητικές παραδόσεις και τους έστρεψε προς τα δημιουργήματα των "πρωτόγονων" λαών και φυλών, καθώς και προς τα δημιουργήματα των παιδιών.

Ο Andre Breton το 1902 γράφει: «Έχω την επιθυμία να μελετήσω τα σχέδια των παιδιών. Εκεί βρίσκεται η αλήθεια χωρίς καμία αμφιβολία».

Ο ποιητής Charles Baudelaire αντιμετώπιζε τα παιδιά ως το καθαρό αρχέτυπο για τον ζωγράφο της μοντέρνας εποχής, με την έννοια ότι αυτά είναι σε θέση να αξιοποιούν μια φυσική ικανότητα που διαθέτουν για την εξεύρεση αντιστοιχιών ανάμεσα στον ορατό κόσμο και στις μεγάλες αλήθειες που κρύβονται πίσω από αυτόν.

Είναι χαρακτηριστικές οι περιπτώσεις των συλλογών από παιδικά σχέδια του Vassily Kandinsky, Pablo Picasso, Paul Klee, Joan Miro, Asger Jorn (της ομάδας Cobra). Οι πρώτοι καλλιτέχνες που έδειξαν ξεχωριστό ενδιαφέρον για το παιδικό σχέδιο ήταν ο Vassily Kandinsky και η Gabriele Munder μέσα από την ομάδα "Γαλάζιος ιππέας" που δημιούργησαν στο Μόναχο της Βαυαρίας. Ο Kandinsky με τη δημιουργία αυτής της ομάδας επεδίωκε να ενισχύσει το φαντασιακό, συναισθηματικό, και πνευματικό περιεχόμενο της τέχνης του.

Το ενδιαφέρον του Kandinsky και της Munder για τα παιδικά σχέδια δεν ήταν τυχαίο ούτε ευκαιριακό. Οι ίδιοι είχαν δημιουργήσει μια συλλογή από αυτά, (περισσότερα από 250) που φυλάσσεται στη Staatliche Galerie im Lenbachhaus στο Μόναχο για μελέτη.

Ζωγράφοι που ενδιαφέρθηκαν γι' αυτή την ομάδα ήταν οι: Van Gogh, Manet, Ernst, Dali, Cezanne, Gauguin και άλλοι, που με τα αφηρημένα έργα τους απομακρύνθηκαν από τον ρεαλισμό, παρακάμπτοντας τις ψυχρές θεωρητικές και γεωμετρικές απόψεις που άνθιζαν εκείνη την εποχή.

Κρίνουμε σκόπιμο να αναφέρουμε την περίπτωση του Ελβετού ζωγράφου Paul Klee (1879-1940) ο οποίος είχε σημαντική επίδραση από την γνωριμία του με τον Kandinsky και τις δραστηριότητες του "Γαλάζιου Ιπέα". Τότε αρχίζει το συστηματικό ενδιαφέρον του για τα σχέδια των παιδιών, αναγνωρίζοντας πως πρόκειται για πηγή καθαρής έκφρασης απαλλαγμένης από τους περιορισμούς της παράδοσης. Παρατηρώντας κανείς τα έργα του διαπιστώνει την επίδραση που είχαν στη τέχνη του τα παιδικά σχέδια.

Ακόμη, άξιο αναφοράς αποτελεί το ενδιαφέρον του Pablo Picasso για την παιδική τέχνη. Ήδη από το 1912 συμμετέχει με έργα του στην έκδοση Almanac του "Γαλάζιου Ιπέα" και είναι ανοιχτός στις επιρροές από τα αυθόρμητα σχέδια των παιδιών. Χαρακτηριστική είναι η δήλωση του Picasso κατά την επίσκεψή του σε έκθεση παιδικών σχεδίων: «στην ηλικία τους εγώ ζωγράφιζα όπως ο Ραφαέλο. Με πήρε όμως χρόνια για να μάθω να ζωγραφίζω όπως τα παιδιά».

ΒΙΒΛΙΑ ΤΕΧΝΗΣ ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ

Η Εικόνα

Τα βιβλία τέχνης για παιδιά, ως ιδιαίτερη κατηγορία βιβλίων, αναμένεται να περιλαμβάνουν καταρχάς αναπαραγωγές έργων τέχνης. Κατά τον ίδιο τρόπο που υπάρχει ποικιλία κειμενικών μορφών, υπάρχει και ποικιλία εικονικών μορφών στα βιβλία αυτά. Επιχειρώντας μια αναλογία, τα έργα τέχνης ισοδυναμούν με το κυρίως κείμενο του βιβλίου, ενώ τα άλλα είδη εικόνας ισοδυναμούν με τα συνοδευτικά κείμενα. Αναμένεται επίσης οι αναπαραγωγές έργων τέχνης να είναι έγχρωμες και όσο το δυνατόν πιο πιστές στο αυθεντικό έργο. Η πρωτότυπη εικονογράφηση δεν συναντάται σε όλα τα παιδικά βιβλία. Παρουσιάζεται συνήθως σε βιβλία που αναφέρονται σε παιδιά προσχολικής αγωγής. Καθοριστικό ρόλο διαδραματίζει η εικονογράφηση σε ένα λογοτεχνικό βιβλίο πόσο μάλλον στην παιδική λογοτεχνία. Τα παιδιά με την βοήθεια των εικόνων κατανοούν καλύτερα το νόημα του κειμένου. Έτσι, με χαρούμενη διάθεση διαβάζουν ένα παραμύθι. Μια πρωτότυπη εικονογράφηση είναι συνδυασμός έργων του δημιουργού. Αγγίζει με διακριτικό τρόπο την ευαισθησία και φαντασία του μικρού αναγνώστη. Η εικονογράφηση των μύθων επιλέγεται με την βοήθεια έργων τέχνης. Όπου, παρουσιάζονται ήρωες πλασμένοι από άλλη φαντασία. Τα περισσότερα λογοτεχνικά βιβλία έχουν πρωτότυπη εικονογράφηση. Υπάρχουν όμως και βιβλία που δεν αρκούνται μόνο στην ύπαρξη εικόνων αλλά σε φωτογραφίες, σε χάρτες και σε οπτικοακουστικό υλικό.

Τα βιβλία που περιέχουν έργα τέχνης και πρωτότυπη εικονογράφηση ανήκουν στο μεγαλύτερο μέρος του στα βιβλία γνώσεων. Στα βιβλία αυτά η πρωτότυπη εικονογράφηση που παριστάνει σκίτσα ή ανθρώπους παίζει συνοδευτικό ή διακοσμητικό ρόλο, αφού απλά πλαισιώνει το κείμενο και τις αναπαραγωγές των έργων τέχνης, που παίζουν τον κύριο ρόλο. Στα βιβλία έργων τέχνης για παιδιά υπάρχει μεγάλη ποικιλία στις εικονικές μορφές. Το κείμενο ισοδυναμεί με τις εικόνες η οποίες είναι έγχρωμες και όσο πιο πιστές στο αυθεντικό κείμενο.

Είδη εικόνας

Τα είδη της εικόνας που υπάρχουν στα βιβλία τέχνης για παιδιά είναι ποίκιλα: καταρχάς οι αναπαραγωγές έργων τέχνης. Επίσης, εντοπίστηκαν: φωτογραφίες, χάρτες, πρωτότυπη εικονογράφηση, γελοιογραφίες, σχεδιαγράμματα, εικόνες από αφίσες / καρτ-ποστάλ / έντυπα / μακέτες, παρεμβάσεις του εικονογράφου στα έργα τέχνης, συνδυασμός πρωτότυπης εικονογράφησης και έργων τέχνης και συνδυασμός πρωτότυπης εικονογράφησης και φωτογραφιών.

Σύμφωνα λοιπόν με τα υπάρχοντα είδη εικόνας στα βιβλία τέχνης για παιδιά, μπορούμε να διακρίνουμε πέντε κατηγορίες εικόνας στα βιβλία τέχνης για παιδιά. Πρόκειται για τα βιβλία που έχουν:

- Μόνο αναπαραγωγές έργων τέχνης
- Αναπαραγωγές έργων τέχνης και πρωτότυπη εικονογράφηση
- Αναπαραγωγές έργων τέχνης και αλλά είδη εικόνας
- Έργα τέχνης, πρωτότυπη εικονογράφηση και αλλά είδη εικόνας

Μόνο πρωτότυπη εικονογράφηση.

Το σημείο που προβληματίζει είναι η περαιτέρω ένταξη των βιβλίων τέχνης για παιδιά σε μια από τις δύο υποκατηγορίες των εξωσχολικών βιβλίων, στα λογοτεχνικά βιβλία ή στα βιβλία γνώσεων. Τα όρια ανάμεσά τους είναι γενικότερα δυσδιάκριτα, πόσο μάλλον τα βιβλία τέχνης για παιδιά, τα οποία δεν πραγματεύονται κάποια συγκεκριμένη επιστήμη, για να ενταχθούν στα βιβλία γνώσεων, αλλά ούτε και αποτελούν καθαρά λογοτεχνικά βιβλία, αφού η όποια λογοτεχνική ιστορία τους αποτελεί έναν ιδιαίτερο τρόπο παρουσίασης των γνώσεων γύρω από την τέχνη, είτε οι γνώσεις αυτές παρέχονται με το λόγο είτε με την εικόνα (έργα τέχνης).

Τα βιβλία τέχνης για παιδιά προϋποθέτουν την ύπαρξη και εικόνας και λόγου. Ως εικόνα εννοούνται κατά κύριο λόγο τα έργα τέχνης, που αποτελούν τον πυρήνα τους. Το γεγονός αυτό τα διαφοροποιεί από τα λεγόμενα εικονογραφημένα βιβλία με την πρωτότυπη, ειδικά γι' αυτά φτιαγμένη εικονογράφηση - "πρωτότυπη εικονογράφηση" ονομάζεται η εικονογράφηση που έχει γίνει από επαγγελματία εικονογράφο ειδικά για ένα συγκεκριμένο παιδικό βιβλίο- και δεν επιτρέπει την εύκολη ένταξη των εικόνων τους στις υπάρχουσες

κατηγορίες εικονογράφησης παιδικών βιβλίων. Ως προς τον λόγο, θα πρέπει να σημειωθεί ότι μπορεί να είναι πληροφοριακός, λογοτεχνικός ή να κυμαίνεται στο μεταξύ τους διάστημα.

Η ευρύτητα του όρου «βιβλία τέχνης για παιδιά» εικονογραφείται με την αναφορά μερικών διαφορετικών μεταξύ τους βιβλίων. Στα βιβλία τέχνης για παιδιά περιλαμβάνονται μονογραφίες καλλιτεχνών (π.χ. στη σειρά «Ανακαλύπτω την τέχνη», εκδ. Δεληθανάσης-Ερευνητές), εγκυκλοπαίδειες τέχνης (π.χ. η σειρά «Στα μονοπάτια της τέχνης», εκδ. Μοντέρνοι Καιροί), βιβλία δραστηριοτήτων-παρατηρητικότητας (π.χ. η σειρά «Παιχνίδια με την τέχνη», εκδ. Καστανιώτη), παραμύθια με εικονογράφηση (π.χ. «Η τέχνη για τα παιδιά», εκδ. Οδυσσέας), βιβλία εξοικείωσης των παιδιών με την κατανόηση της ζωγραφικής (π.χ. το «Ανακαλύπτω τα μυστικά της ζωγραφικής», εκδ. Κέδρος). Η ποικιλία στη μορφή και στο περιεχόμενό τους είναι εμφανής από την πρώτη αυτή ματιά στα βιβλία τέχνης για παιδιά. Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, ένας περιγραφικός ορισμός των βιβλίων τέχνης για παιδιά θα μπορούσε να είναι ότι: "πρόκειται για τα βιβλία εκείνα που απευθύνονται σε ένα παιδικό αναγνωστικό κοινό και που στόχο έχουν να τους γνωρίσουν την Ιστορία της Τέχνης, να εξοικειώσουν τα παιδιά με την «ανάγνωση» της τέχνης, με την πρόσληψη και την κατανόησή της. Εκ πρώτης όψεως, τα βιβλία τέχνης για παιδιά δεν είναι, όπως θα νόμιζαν μερικοί, μια υποδεέστερη εκδοχή των βιβλίων τέχνης για μεγάλους –δηλαδή με μικρότερο μέγεθος, τιμή και ποιότητα εκτύπωσης (Lortic 1994). Προσφέρουν άλλου είδους δυνατότητες που διαφοροποιούν τα δύο είδη.

Η όψη τους είναι μία άλλη παράμετρος που τα διαφοροποιεί σε ένα βαθμό. Περιλαμβάνουν συνήθως στο εξώφυλλό τους ένα ή περισσότερα έργα τέχνης και που στα παιδικά βιβλία υπάρχει μια προτίμηση προς τα έργα με έντονα χρώματα. Στο εσωτερικό τους τα βιβλία τέχνης για παιδιά έχουν πολλές έγχρωμες εικόνες έργων τέχνης, ευανάγνωστη γραμματοσειρά και διάφορα γραφιστικά ή εκτυπωτικά «εφέ».

Το γεγονός ότι τα βιβλία τέχνης που κυκλοφορούν στην εκδοτική παραγωγή απευθύνονται σε παιδιά φαίνεται σε ορισμένα βιβλία ξεκάθαρα, καθώς διευκρινίζεται στο εξώφυλλο, στο οπισθόφυλλο ή στις πρώτες σελίδες η ακριβής ηλικία των αναγνωστών (π.χ. για παιδιά 4-7 ετών). Σε άλλα σημειώνεται στον τίτλο της σειράς ότι τα βιβλία απευθύνονται σε παιδιά (π.χ. Τέχνη για παιδιά, Οι Έλληνες ζωγράφοι για τα παιδιά) ή γίνεται φανερό από το είδος τους (π.χ. βιβλία δραστηριοτήτων) ή από τον ήρωα (ένα παιδί) και το είδος του κειμένου (παραμύθι, ιστορία με φανταστικά στοιχεία).

Η εικονογράφηση παιδικών βιβλίων είναι μεν ένα είδος τέχνης, αλλά δεν διαπραγματεύεται την ίδια την τέχνη. Όσο καταξιωμένος κι αν είναι ο εικονογράφος ενός παιδικού βιβλίου στο χώρο του, τα εικονογραφημένα βιβλία δεν έχουν να κάνουν με τη νεότερη και σύγχρονη τέχνη που είναι αναγνωρισμένη ιστορικά.

«Από τότε που τυπώθηκε για πρώτη φορά "Η Αλίκη στη χώρα των θαυμάτων" του Lewis Carroll με εικονογράφηση του John Tenniel (1865), μέχρι σήμερα, με την πληθώρα των εικονογραφημένων παιδικών βιβλίων που κυκλοφορούν στην αγορά, η εικονογράφηση παιδικών βιβλίων έχει διανύσει τη δική της πορεία» (βλ. Ασωνίτης 2001). Για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα στο παρελθόν η εικονογράφηση έπαιζε διδακτικό ρόλο, ενώ σήμερα νέες θεωρήσεις αναιρούν τις παραδοσιακές αντιλήψεις. Η εικονογράφηση θεωρείται πλέον ένα μέσο ερμηνείας και όχι ένα μέσο αναπαραγωγής της ορατής πραγματικότητας και έχει αποκτήσει αυτόνομη λειτουργία σε σχέση με το κείμενο.

Εικόνα από την "Αλίκη στη χώρα των Θαυμάτων"

Όσον αφορά τα βιβλία στα οποία γνωστοί σύγχρονοι καλλιτέχνες έχουν αναλάβει την εικονογράφηση, η διαφορά τους από τα βιβλία τέχνης για παιδιά εντοπίζεται στην πρόθεση του δημιουργού τους. Όταν ένας καλλιτέχνης δημιουργεί ένα έργο τέχνης απευθύνεται στον ενήλικο θεατή και το προορίζει για έναν άλλο χώρο, ενώ όταν δημιουργεί εικόνες για μια παιδική ιστορία, απευθύνεται στο παιδί-αναγνώστη μέσω ενός βιβλίου. Η διαφορά αυτή στην πρόθεση επόμενο είναι να έχει αντίκτυπο και στο έργο τέχνης και στο βιβλίο.

Η ΤΕΧΝΟΤΡΟΠΙΑ ΣΤΑ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΑ ΒΙΒΛΙΑ

Η «τεχνοτροπία», όπως χρησιμοποιήθηκε ο όρος στην τέχνη και στη λογοτεχνία γενικότερα, έχει γίνει θέμα σημαντικών συζητήσεων ανά τους αιώνες. Η «τεχνοτροπία» έχει χρησιμοποιηθεί για να περιγράψει το έργο ατόμων, εποχών και πολιτισμών. Ο Novitz προσπάθησε να διευκρινίσει τον όρο, διακρίνοντας την τεχνοτροπία σε εικονογραφική, καλλιτεχνική και προσωπική. Η εικονογραφική τεχνοτροπία διακρίνεται από ορισμένες «ευρέως αποδεκτές διαδικασίες απεικόνισης». Οι καλλιτέχνες της πρώιμης Αναγέννησης άρχισαν να χρησιμοποιούν τύπους προοπτικής οι οποίες πρόσφατα, τότε, είχαν ανακαλυφθεί, ενώ οι ιμπρεσιονιστές ζωγράφοι, αργότερα, ήταν εκείνοι που ενδιαφερόταν για την άμεση εικόνα που συλλαμβάνει το μάτι, πριν δοθεί χρόνος στο μυαλό να την αποσαφηνίσει. Ο Huck θεωρεί ότι: «Το ακαθόριστο χαρακτηριστικό του έργου ενός καλλιτέχνη που βασίζεται στο συνδυασμό της γραμμής, του χρώματος και του όγκου για τη δημιουργία μιας οπτικής εικόνας, είναι η τεχνοτροπία». Με τη λέξη στιλ (τεχνοτροπία) εννοούμε τη σταθερή μορφή και μερικές φορές τα σταθερά στοιχεία «ποιότητα» και «έκφραση» στην τέχνη ενός ατόμου ή μιας ομάδας.

Πρέπει να τονιστεί ότι η τεχνοτροπία ενός εικονογράφου θα επηρεαστεί από τις δεξιότητές του ως καλλιτέχνη, αλλά και από το όραμα της ιστορίας που πραγματεύεται. Ο εικονογράφος επιβάλλεται να σκεφτεί πώς θα μπορούσε η τέχνη να επεκταθεί και να προβάλλει μια νέα διάσταση της ιστορίας.

Κατά τη διαδικασία εξέλιξης μιας ζωγραφιάς, ο ζωγράφος μπορεί να επιλέξει πρόσωπα ή μια ιστορία, χωρίς να ενδιαφέρεται ή να τον πολυνοιάζει πώς θα αντιδράσει το κοινό στο τελικό προϊόν που θα παρουσιάσει.

Από την άλλη μεριά, ο εικονογράφος ασχολείται με κάποια συγκεκριμένη ιδέα ή αφήγηση, με πρόθεση να μεταφέρει ένα συγκεκριμένο νόημα στο κοινό. Ακόμη, ο ζωγράφος ασχολείται με μία μεμονωμένη απεικόνιση ενώ ο εικονογράφος με μία ακολουθία απεικονίσεων, που άλλοτε συνοδεύουν το κείμενο κι άλλοτε όχι. Σύμφωνα με τους Huck, Helper και Hickman στα εικονογραφημένα βιβλία έχουμε:

την Αναπαραστατική ή Ρεαλιστική Τέχνη,
την Ιμπρεσιονιστική Τέχνη,
την Εξπρεσιονιστική Τέχνη,
την Σουρεαλιστική Τέχνη,
την Λαϊκή Τέχνη,

την Τέχνη Καρτούν ή Σκιτσογραφίας.

Στην αναπαραστατική ή ρεαλιστική τέχνη ο εικονογράφος προσφέρει άμεσες παρατηρήσεις της πραγματικότητας που έχει δει ή έχει ζήσει.

Τεχνικές Εικόνων

Γραμμή

Σε αυτό το κεφάλαιο σκοπεύουμε να αναλύσουμε τις διάφορες μορφές εικόνων που υφίστανται σε παιδικό εικονογραφημένο βιβλίο. Ιδιαίτερη σημασία έχουν οι γραμμές μέσα στην εικόνα. Κάθε είδους γραμμή έχει το δικό της ύφος καταλαμβάνει, με τρόπο κάπως πρόχειρο, τον δικό της προσωπικό χώρο μέσα στην εικόνα. Όπως αναφέρει η Γιαννικοπούλου στο βιβλίο της "Το σύγχρονο εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο" η δύναμη της γραμμής σε συνδυασμό με το χρώμα, φαίνεται να είναι τόσο μεγάλη, ώστε κάποιοι δεν δίστασαν να μεταγράψουν εικονογραφικά το παραμύθι της κοκκινোসκουφίτσας αποκλειστικά με γεωμετρικά σχήματα και χρώματα χωρίς και πάλι να είναι σαφές για ποιο πρόκειται. Παρά την μεγιστοποίηση της αφαίρεσης, από την μητέρα που δίνει το καλαθάκι και τις οδηγίες στην κόρη της μέχρι την κοκκινোসκουφίτσα στο δάσος και τη συνάντηση της με τον λύκο, καθαρές γραμμές και απλά σχήματα κατορθώνουν να διηγηθούν το γνωστό παραμύθι με αξιοθαύμαστη σαφήνεια.

Στην συγκεκριμένη εικόνα απεικονίζονται ακανόνιστα οι κοκκίνοσκουφίτσα, η γιαγιά της και ο κακός ο λύκος

Ένα άλλο χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η εικόνα που παρουσιάζεται στο φιλανδικό βιβλίο με τίτλο "Vem ska trosta knyttet". Όπου εμφανίζεται ο ήρωας σκιτσογραφημένος με πολλές γραμμές, διακεκομμένες γεγονός το οποίο απεικονίζει τον έντονο συναισθηματικό προβληματισμό και την απέχθεια που αισθάνεται προς τους άλλους.

Vem ska trosta knyttet

Χρώμα

Το πιο εντυπωσιακό χαρακτηριστικό μιας εικόνας είναι η ύπαρξη χρωμάτων. Ο αναγνώστης κάθε ηλικίας ευφραίνεται περισσότερο όταν διαβάζει ένα βιβλίο με χρωματιστές εικόνες παρά ένα βιβλίο αποτελούμενο από ασπρόμαυρες και μουντές εικόνες. Οφείλουμε να επισημάνουμε το γεγονός πως υπάρχουν αξιόλογα και περιζήτητα εικονογραφημένα παιδικά βιβλία. Ίσως, θα ήμασταν σε θέση να συμπεράνουμε πως το χαρακτηριστικό που κάνει ένα βιβλίο ευπώλητο δεν είναι τόσο η εικόνα αλλά και η λεκτική του ικανότητα, να ζωντανεύει την ιστορία. Όπως, αναφέρει η Γιαννικοπούλου στο βιβλίο της με τίτλο "Το σύγχρονο εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο", «χρώματα νοτισμένα με συγκεκριμένα συναισθήματα, όπως το κόκκινο του πάθους ή το γκρίζο της μελαγχολίας, αλλά και χρώματα φορτωμένα με μηνύματα αυθαίρετων κοινωνικών συμβάσεων, όπως κόκκινο το

χρώμα της απαγόρευσης –ίσως από τα κόκκινα φανάρια της οδικής κυκλοφορίας-, καταφέρνουν να προσδώσουν οπτικά στους λογοτεχνικούς χαρακτήρες μια σειρά από διαφορετικές ιδιότητες. Αντίθετα, έντονα ζεστά χρώματα ή το λευκό (ακόμη και στο δέρμα και στα ρούχα) παραπέμπουν στους καλούς, τους αγνούς και τους αστραφτερά αισιόδοξους τύπους των λογοτεχνικών ιστοριών. Αυτή η ιδιαίτερη σημειολογία των χρωμάτων, στην αρνητική της υπερβολή, δρα σχεδόν στερεοτυπικά απέναντι στους ήρωες που χρωματίζει. Επίσης, τα χρώματα, ακόμη και του σκηνικού, αντιπροσωπεύουν την ψυχολογική διάθεση. Γενικεύσεις θέλουν σκούρα ρούχα να παραπέμπουν σε κακή διάθεση, τα έντονα σε χαρά και αισιοδοξία, τα ψυχρά σε απουσία θετικών συναισθημάτων και ζεστά σε δοτικούς χαρακτήρες».

Οπτική γωνία του ήρωα στην εικόνα

Η οπτική γωνία από την οποία παρατηρεί ο αναγνώστης την εικόνα εκφράζει και αυτή με την σειρά της τα συναισθήματα του ήρωα. Η οπτική γωνία με την οποία εμφανίζεται ο ήρωας στην εικόνα διαδραματίζει σύνθετο ρόλο στην πλοκή της ιστορίας. Παραδείγματος χάριν, αν βλέπουμε μια ηλικιωμένη κυρία να κάθεται στην καρέκλα της έχοντας γυρισμένη την πλάτη στον αναγνώστη, συμπεραίνουμε πως νιώθει αποστροφή και είναι θυμωμένη.

Επίσης, όταν η εικόνα έχει ληφθεί από ψηλά. Αν για παράδειγμα η εικόνα δείχνει από ψηλά ένα μικρό παιδάκι να παίζει με το μπαλόνι του και να κοιτά ψηλά στον ουρανό, ο αναγνώστης νιώθει τη δύναμη της εξουσίας πάνω στο παιδί. Στις μεθόδους διαμόρφωσης της οπτικής γωνίας υπάρχει και η τεχνική "γκροπλάν". Τεχνική γκροπλάν χρησιμοποιούμε όταν θέλουμε να εστιάσουμε μόνο σε ένα μέρος του ήρωα. Για παράδειγμα, μόνο στα μάτια ή μόνο στο στόμα ή στην μύτη.

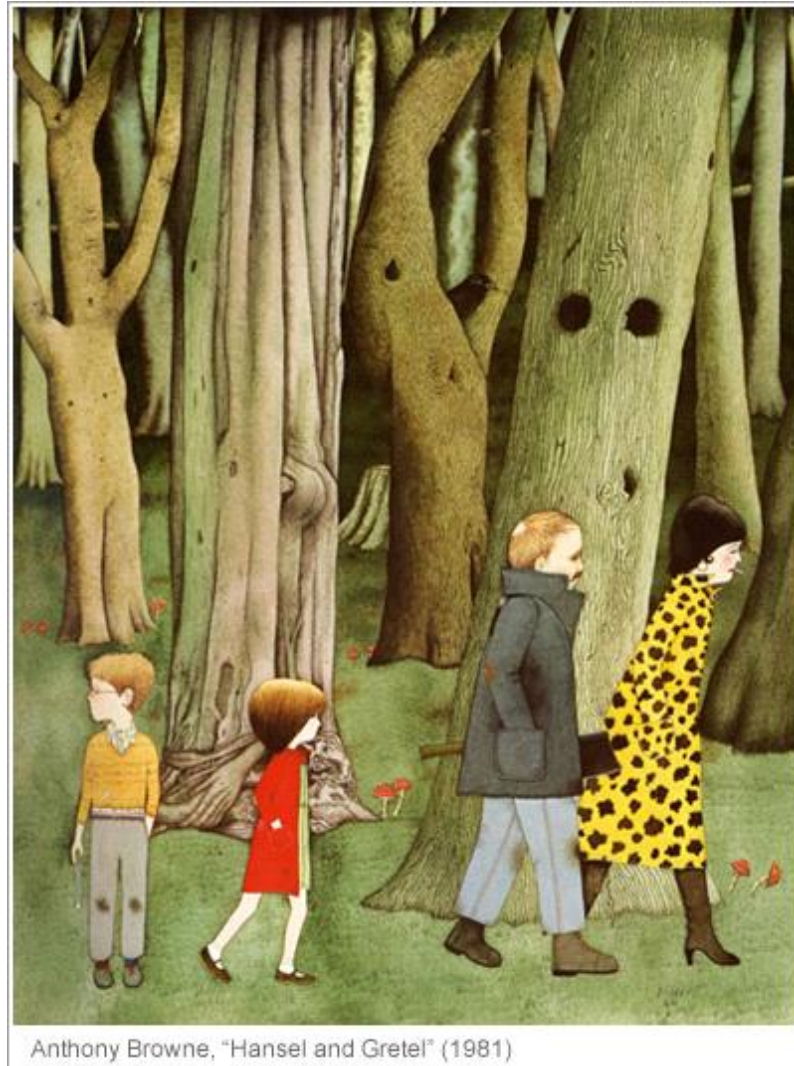

Τεχνική γκροπλάν

Ομοιότητα/ Ταύτιση μεταξύ ηρώων των βιβλίων

Οι εικονογράφοι των σύγχρονων παιδικών παραμυθιών επιδιώκουν πολλές φορές να ταυτίσουν ορισμένους ήρωες μεταξύ τους. Σκοπεύουν να δώσουν στο παιδί την αίσθηση πως ένας άνθρωπος έχει δύο όψεις, και την καλή αλλά και την μοχθηρή πλευρά. Επιλέγει ο ήρωας ποια πλευρά θα χρησιμοποιήσει μέσα στο παραμύθι. Με αυτόν τον τρόπο επηρεάζεται και ο μικρός αναγνώστης. Ο

Browne συγκεκριμένα χρησιμοποιεί μια τέτοιου είδους ομοιότητα μεταξύ μητριάς και μάγισσας στο βιβλίο του με τίτλο "Hansel and Gretel". Παρατηρούμε ορισμένα χαρακτηριστικά της μητριάς να εμφανίζονται πάνω στην κακιά μάγισσα. Γεγονός το οποίο προοικονομεί στον αναγνώστη την λαχτάρα να ξεφυλλίσει τις σελίδες του βιβλίου ώστε να ανακαλύψει ποια είναι η μάγισσα.

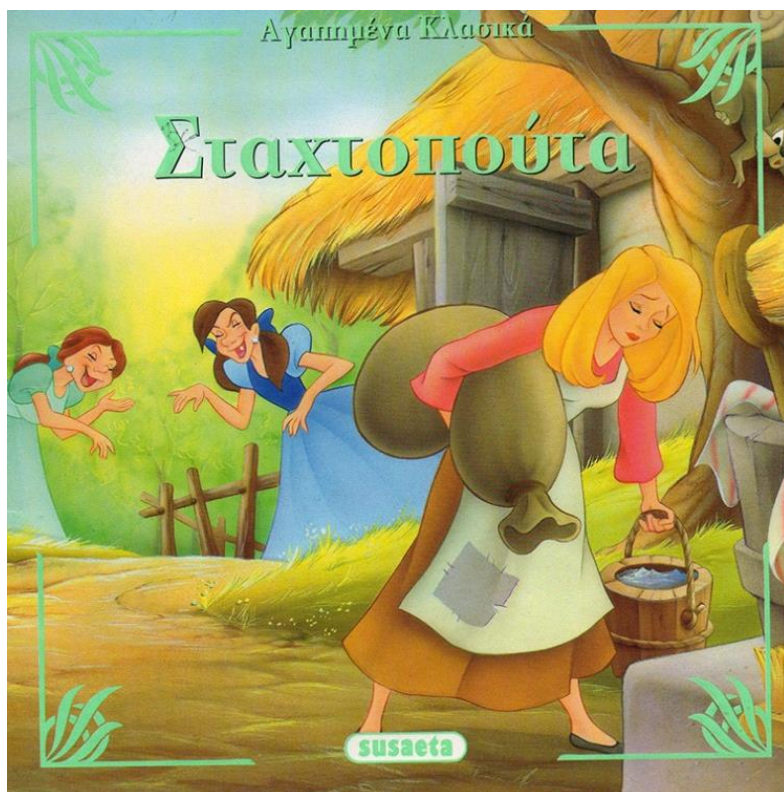
Anthony Browne, "Hansel and Gretel" (1981)

Hansel and Gretel

Ενδυμασία των εικονογραφικών χαρακτήρων

Σε μια εικόνα ακόμη και η παραμικρή λεπτομέρεια έχει την δική της σημασία και το δικό της ξεχωριστό χαρακτηριστικό γνώρισμα. Η ενδυμασία για παράδειγμα των ηρώων φανερώνει την ψυχοσύνθεσή τους. Ας δούμε για παράδειγμα, την σταχτοπούτα η οποία είναι ντυμένη με παλιόρουχα σχεδόν ρακένδυτη. Μια κατάσταση που δεν την άφησε να χάσει την ελευθερία της και να προσπαθεί να κατακτήσει τον όνειρο της. Την παρατηρούμε με ένα ζεστό χαμόγελο και ένα γλυκό πρόσωπο σε όλες τις εκδοχές των παραμυθιών. Αυτό τι θέλει να μας εκφράσει; Πως η εξωτερική εμφάνιση δεν είναι κύρια προϋπόθεση προκειμένου

να μπορέσουμε να είμαστε χαρούμενοι. Η Σταχτοπούτα όπως όλοι γνωρίζουμε την στιγμή που έγινε πριγκίπισσα δεν ξέχασε από πού προήλθε και έτσι βοηθούσε τους φτωχούς. Από την άλλη πλευρά η έλλειψη ρούχων στα σώματα των ηρώων μπορεί να προκαλέσει ποικίλες αντιδράσεις, από βιβλιοθηκονόμους ή από γονείς που διαβάζουν το παραμύθι στα παιδιά τους. Η απουσία ρούχων φανερώνει την ψυχολογική ανασφάλεια και το έντονο στρες που βιώνει στην ψυχοσύνθεση του ο δημιουργός των χαρακτήρων.

Η Σταχτοπούτα

Μέγεθος ηρώων

Το μέγεθος ενός χαρακτήρα αποκαλύπτει όχι μόνο τον ρόλο του στην πλοκή (μεγάλο ανάστημα=κεντρικό ρόλος), αλλά και την γενικότερη κοινωνική θέση (μεγάλη φιγούρα=μεγάλο κύρος), τη σχέση του με άλλους χαρακτήρες, την ψυχολογική του κατάσταση (οι φοβισμένες φιγούρες απεικονίζονται κυρίως από ψηλά και μακριά), ενώ

αλλαγές στο μέγεθος συνεπάγονται και γενικότερες αλλαγές στην ζωή του ήρωα.

Ιδιαίτερη ευαισθησία απαιτεί επίσης η εικονογραφική παράσταση φοβικών αντικειμένων, αφού το μέγεθος τους αντιστοιχεί κατευθείαν στον κίνδυνο που αντιπροσωπεύουν. Το θηρίο ο γίγαντας αντλεί την δύναμη του κυρίως από το μέγεθος του, ενώ, όταν αυτό συνδυάζεται με ανφάς εικονογράφηση, ούτως ώστε το αγρίμι να κοιτάζει κατάματα τον αναγνώστη, τότε η επικινδυνότητα επιτείνεται και το φόβητρο καθίσταται πολύ απειλητικότερο.

Θέση

Η Θέση στην οποία είναι τοποθετημένοι οι ήρωες μέσα στην εικόνα ταυτίζεται με τον χαρακτήρα του αναγνώστη. Όσο, πιο μακριά αποτυπώνεται ο ήρωας στην εικόνα άλλο τόσο φεύγει μακριά από τον αναγνώστη, αποστασιοποιείται. Όπως αναφέρει ο Bang η τοποθέτηση του ήρωα στο πάνω μισό της εικόνας υποδηλώνει ελευθερία, ευτυχία, θρίαμβο και έντονη πνευματικότητα. Αντίθετα, το κάτω μισό της εικόνας υποβάλλει την αίσθηση του κινδύνου, του περιορισμού, της κακής ψυχολογικής διάθεσης. Μια Τρίτη επιλογή αποτελεί πάντα το κέντρο, που αυτομάτως αναβαθμίζει το συγκεκριμένο χαρακτήρα τοποθετώντας τον ακριβώς στο κέντρο της προσοχής μας.» (Bang,2000 :54-68)

Στάση

Όπως αναφέρει η Γιαννικοπούλου: «η σιωπηλή γλώσσα του σώματος αποδεικνύεται λαλίστατη για την προσωπικότητα του λογοτεχνικού ήρωα, τα συναισθήματα του, τις αδυναμίες του και για τα πιστεύω του. Με το σώμα οι εικονογραφημένοι ήρωες αγαπούν, μισούν πιστεύουν σε ιδανικά, φοβούνται και χαίρονται, αντιδρούν και επιδοκιμάζουν. Χαρακτηριστική και συχνότατα αναγνωρίσιμη, ακόμη και από τους μικρούς αναγνώστες των εικονογραφημένων παιδικών βιβλίων, αποδεικνύεται η στάση του σώματος τους, η οποία φαίνεται να

δημιουργεί μια ιδιότυπη σημειολογία, με τη συσπείρωση να αντιστοιχεί σε φόβο, το χοροπηδητό σε χαρά, τα απλωμένα χέρια σε εξωστρέφεια και τη γυρισμένη πλάτη σε μοναχικότητα. Μέσα από τη στάση των σωμάτων των ζωγραφισμένων προσώπων, οι αναγνώστες μαθαίνουν να αποκωδικοποιούν χαρακτήρες, συμπεριφορές, συναισθήματα, σε ένα πολύπλοκο δίκτυο σχέσεων και συμβάσεων, που σε καμία περίπτωση δεν νοείται ως μονοσήμαντο, αφού η ίδια πόζα δεν αντιστοιχεί πάντοτε στο ίδιο χαρακτηριστικό του λογοτεχνικού ήρωα»

Στην παραπάνω εικόνα απεικονίζεται μια γιαγιά να κρατά στην αγκαλιά της τα εγγόνια της και να τα διαβάζει παραμύθι. (οικογενειακή στιγμή)

Σκηνικό

Το τοπίο στο οποίο συναντούμε τους ήρωες των εικόνων ενέχει μεγάλης σημαντικότητας. Οι ναυτικοί βρίσκονται στην θάλασσα, η γυναίκα στην κουζίνα, ο άντρας στα χωράφια, τα παιδιά στο σχολείο και τα ζώα τοποθετούνται αναντίρρητα στην αυλή. Τα παιδιά παρατηρώντας τους ήρωες μπορούν να παραδειγματιστούν από αυτούς και να τους ακολουθήσουν σαν ιδανικά πρότυπα. Παραδείγματος χάριν, όταν ένα κοριτσάκι βλέπει την ηρωίδα να μαγειρεύει στην κουζίνα συνειδητοποιεί ασυναίσθητα πως η θέση της είναι στην κουζίνα αν επιθυμεί να γίνει μια καλή νοικοκυρά μεγαλώνοντας. Διαπιστώνουμε πως τα παιδιά σε νεαρή ηλικία, έχουν ως πρότυπα τους ήρωες των παραμυθιών. Για αυτό τον λόγο οι εικονογράφοι θα πρέπει να είναι πολύ προσεκτικοί ως προς το ποια μηνύματα φέρουν προς τα έξω.

Στην παραπάνω εικόνα παρατηρούμε ένα κοριτσάκι να μαγειρεύει με την μητέρα του. (μητέρα και κόρη)

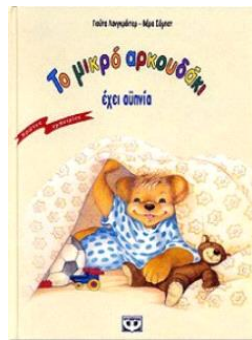
Εικονογραφικό στυλ

Σε όλες τις περιπτώσεις, στο εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο, το οπτικό κείμενο συν-τονίζεται με το λεκτικό, ακολουθώντας γενικούς κανόνες, όπως όσο πιο αληθοφανή τα επεισόδια τόσο πιο ρεαλιστική η εικονογράφηση ή όσο ανατρεπτικό το κείμενο τόσο πιο κωμική η αντισυμβατική εικόνα. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται και η εικονογραφική αποτύπωση των λογοτεχνικών ηρώων, οι οποίοι οφείλουν και αυτοί να συμμορφώνονται με μια ευρύτατη γκάμα εικονογραφικών στυλ, ανάλογα με τις προτιμήσεις των δημιουργών, το ήθος τους, αλλά και άλλους παράγοντες, όπως για παράδειγμα ειδολογικούς. Με εικονογραφήσεις χαρακτήρων που κυμαίνονται από τη ρεαλιστική υπερβολή της φωτογραφίας μέχρι την πολυσημία μιας αφηρημένης ζωγραφικής, οι χαρακτήρες των εικονογραφημένων βιβλίων διαφοροποιούνται αρκετά μεταξύ τους.

Εικονογραφικές Επιλογές

Πρωτοπρόσωπη λήψη

Στο εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο συναντάμε την τεχνική της υποκειμενικής κάμερας, η οποία πρωτοεμφανίστηκε στον χώρο του κινηματογράφου. Σύμφωνα με την παραπάνω τακτική στήνεται στον αναγνώστη μια παράσταση στην οποία παρατηρεί ότι θα έβλεπε ο ήρωας. Τον χαρακτήρα της εικόνας τον συναντούμε έξω από αυτήν, απουσιάζει δηλαδή από το εικονικό πλαίσιο. Με άλλα λόγια οι εικόνες είναι ζωγραφισμένες με τέτοιο τρόπο ώστε να προσφέρουν την αίσθηση στον θεατή να δει μέσα από τα δικά του μάτια την πλοκή της ιστορίας. Είναι ένα είδος τακτικής που δίνει την δυνατότητα στον αναγνώστη να ενσαρκώσει τον ρόλο του ήρωα και να βιώσει τα συναισθήματα που τον κατακλύζουν. Χαρακτηριστικό παράδειγμα μιας υποκειμενικής κάμερας συναντάμε στο παιδικό παραμύθι "Το αρκουδάκι έχει Αϋπνία".

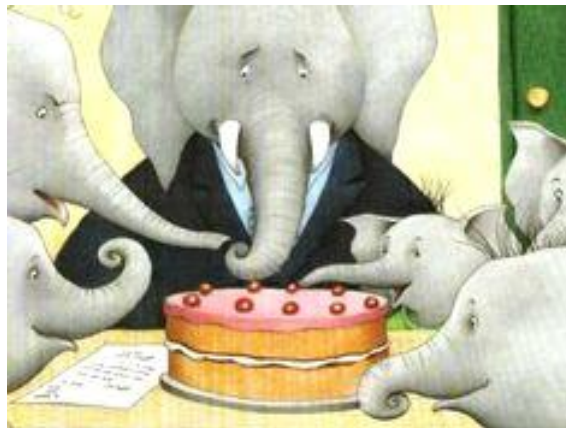
Το μικρό αρκουδάκι έχει αϋπνία

Περίπτωση πρωτοπρόσωπης εικονογράφησης έχουμε όταν η υποκειμενική θέαση του κόσμου βαραίνει πάνω στην αντικειμενική πραγματικότητα. Όταν το όνειρο αποδεικνύεται ισχυρότερο από την αλήθεια, όταν το μάτι της ψυχής κερδίζει τον αγώνα των ματιών, ως επιλογή και ως άποψη, τότε η εικονογράφηση δεν αποτυπώνει τις

αντικειμενικές συνθήκες, αλλά τον τρόπο με τον οποίο ένας συγκεκριμένος χαρακτήρας βλέπει τα πράγματα.

Πλαισίωση

Η πλαισίωση χρησιμοποιείται κυρίως στα κόμικς. Παρατηρούμε πως οι εικόνες των κόμικς είναι χωρισμένες, τοποθετημένες στα πλαίσια ενός κάδρου. Με μορφή κολλάζ συναντούμε τις περισσότερες εικόνες στα κόμικς, μια τεχνική που δίνει ένα ευχάριστο τόνο στο περιοδικό και βοηθάει τον αναγνώστη να ζήσει την ιστορία μέσα από τα μάτια του βασικού ήρωα. Ο αφηγητής καθίσταται ομοδιηγητικός (ο αφηγητής είναι συγχρόνως και χαρακτήρας της ιστορίας που αφηγείται) και ο αναγνώστης βλέπει τον κόσμο μέσα από τα δικά του μάτια. Το συχνότερο παράδειγμα αποτελεί η παρουσίαση τεράστιων ενήλικων μορφών που ορθώνονται μπροστά στο παιδί εστιασμένες (focalizer) και συνήθως παρουσιάζεται τμήμα τους, καθώς αδυνατούν να χωρέσουν στον περιορισμένο χώρο της εικόνας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιου είδους εικόνας συναντάμε στο παιδικό παραμύθι της Jill Murphy με τι τίτλο «A piece of cake»

Βλέπουμε τον μπαμπά ελέφαντα και την μαμά Ελεφαντίνα να βγαίνουν εκτός πλαισίου της εικόνας. Αυτό δείχνει στον αναγνώστη την κυριαρχία που έχουν στην οικογένεια

Τα πορτρέτα

Τα πορτρέτα είναι ένα άλλο είδος εικονογράφησης πολυχρησιμοποιημένο. Απεικονίζεται στην εικόνα το πορτρέτο του ήρωα, με τα μάτια του να κοιτούν τα μάτια του αναγνώστη. Με τον τρόπο αυτό οι ήρωες των εικόνων εξηγούνε μέσα από την στάση του σώματος πως βλέπουν τα πράγματα στον κόσμο. Υπάρχει περισσότερη αμεσότητα μεταξύ αναγνώστη και χαρακτήρα του βιβλίου.

Το καλύτερο παράδειγμα εικόνας με την μορφή πορτρέτου είναι η εικόνα που κοσμεί το εξώφυλλο του βιβλίου "Little Red. The Wolf's story". Ο λύκος που απεικονίζεται στο εξώφυλλο κοιτάει με τα μεγάλα του μάτια τον αναγνώστη και έτσι προμηνύεται η σημαντικότητα του μέσα στην πλοκή της ιστορίας.

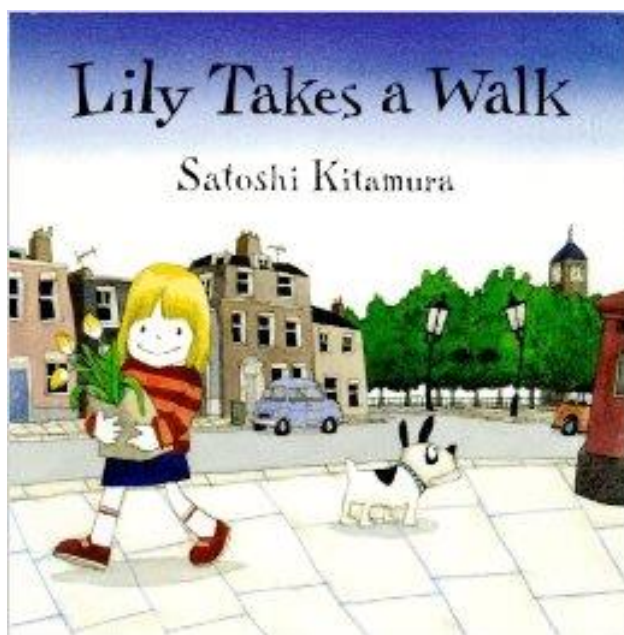
The Wolf's Story: What Really Happened to Little Red Riding Hood

Αντιφατική εικόνα

Η διάσταση ανάμεσα σε δύο τρόπους θέασης του κόσμου, σε δύο αλήθειες, σε εκείνη των μικρών και στην άλλη των ενηλίκων, παρατηρείται στις περιπτώσεις που η οπτική και η λεκτική αφήγηση βλέπουν τον κόσμο η μια μέσα από τα μάτια των παιδιών και η άλλη των μεγάλων. Στο βιβλίο του Τόνυ Ρος Την πλήρωνε ο Πάρης, ενώ το λεκτικό κείμενο δείχνει να υποστηρίζει σταθερά την παιδική οπτική άποψη, η εικονογράφηση εμμένει, με εξαίρεση την τελευταία σελίδα, σε εκείνη των ενηλίκων.

Δίσημη εικόνα

Επιεικέστερη, αλλά πολύ συναφής, είναι η περίπτωση της δίσημης εικόνας, όπου ορισμένα στοιχεία παρουσιάζουν μια καταπληκτική αμφισημία, παραμένοντας "ανοιχτά" σε δυο διαφορετικές ερμηνείες που αντιστοιχούν σε δυο οπτικές, σε δυο διαφορετικά είδη εστιάσεων. Καθώς στέκεται ανάμεσα σε δυο διαφορετικές ματιές χωρίς να μεροληπτεί, βρίθει από αμφίσημα στοιχεία που επιτρέπουν στο ίδιο αντικείμενο να τύχει μιας διπλής προσέγγισης, να είναι και αυτό και εκείνο. Όταν ο εικονογράφος θέλει να σταθεί αμερόληπτα απέναντι στις διαφορετικές οπτικές, ο κόσμος αποκτά την δυνατότητα πολλαπλών αναγνώσεων μέσα από την ανάδειξη μιας πολυπρισματικής πραγματικότητας που μπορεί να είναι και αυτό και εκείνο και καλό και κακό και όμορφο και άσχημο.

Lily takes a walk

Η ΣΗΜΑΣΙΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΑΣ

Στο συγκεκριμένο σημείο της πτυχιακής εργασίας μας θα αναφερθούμε στην ορθή απεικόνιση των ηρώων ενός παιδικού βιβλίου μέσα από την μαγεία της εικονογράφησης.

Είναι σκόπιμο να αναφέρουμε πως η εικόνα σε κάθε λογοτεχνικό βιβλίο απεικονίζει όλες τις λεπτομέρειες που αδυνατεί το κείμενο να παρουσιάσει. Εικόνες ανίκανες να καταμετρηθούν, εικόνες πανίσχυρες. Τόσο ισχυρές που δεν μπορεί να υφίσταται βιβλίο δίχως την δική τους παρουσία. Παραδείγματος χάριν μέσα από τις εικόνες ο αναγνώστης έχει την δυνατότητα να διακρίνει σημαντικά χαρακτηριστικά των ηρώων. Η φαντασία του παύει να καλπάζει. Διαπιστώνει την πραγματική εμφάνιση των πρωταγωνιστών μέσα από τις εικόνες και τις διάφορες φωτογραφίες που κοσμούν το κείμενο. Πάρα πολλές είναι οι περιπτώσεις όπου οι δημιουργοί των ηρώων, έχουν ταυτιστεί, πέρα από το φυσιολογικό επίπεδο, με τις ζωές των ηρώων που δημιούργησαν και δρουν όπως αυτοί. Ως χαρακτηριστικό παράδειγμα, θα μπορούσαμε να αναφέρουμε τον Giesel ο οποίος εμφανίστηκε σε προγραμματισμένη συνέντευξη στο Saturday Magazine έχοντας πάνω του διάφορα χαρακτηριστικά από τον ήρωα που δημιούργησε σε ένα βιβλίο. Παρατηρούμε λοιπόν, πως ο δημιουργός χαρακτήρων δένεται τόσο πολύ με τους χαρακτήρες που δημιουργεί οπου φθάνει σε ένα σημείο να χαραμίζει ένα κομμάτι από την προσωπικότητα του και να επηρεάζεται από την δική τους.

Η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ

-Ο ρόλος των εικονογραφημένων μικρών ιστοριών στη μαθησιακή διαδικασία-

Είναι ένα αυταπόδεικτο γεγονός ότι στα εικονογραφημένα παιδικά βιβλία οι δύο «γλώσσες», δηλαδή η «γλώσσα» της εικόνας και η «γλώσσα» του κειμένου, ενώνουν τις δυνάμεις τους. Λέξεις και εικόνες συνεργάζονται για να παράγουν κοινό έργο. Δεν κυριαρχεί ούτε το κείμενο ούτε η εικόνα, αλλά το ένα συμπληρώνει το άλλο και μαζί εκφράζουν νοήματα που δεν θα μπορούσαν να αποδοθούν μόνο με λέξεις ή εικόνες.

Τα μικρά παιδιά μπορούν να αναγνωρίσουν με επιτυχία στα κείμενα μηνύματα τόσο γραπτής όσο και εικονογραφημένης μορφής, ικανότητα που εκμεταλλεύονται οι μεγάλοι συγγραφείς και εικονογράφοι. Ο Gibbs αναφέρει ότι: «στις καλύτερες εικονογραφημένες μικρές ιστορίες μπορούμε να βρούμε συμπληρωματικά μηνύματα στις λέξεις και στις εικόνες ανοικτά σε πολλά επίπεδα εννοιών». Και για το ίδιο θέμα ο Marriot δίνει την δική του εκδοχή: «αυτά τα πολλαπλά επίπεδα ενθαρρύνουν τους αναγνώστες να δημιουργήσουν έναν προσωπικό κόσμο λογοτεχνικών εκπλήξεων και να επεκτείνουν τις εμπειρίες και τις γνώσεις της ζωής τους γνωρίζοντας άλλους τόπους, εποχές, άλλους ανθρώπους και καταστάσεις».

Αποκτούν πληροφορίες μέσα από τις λέξεις και τις εικόνες. Τόσο ο συγγραφέας όσο και ο εικονογράφος παρέχουν στοιχεία που δίνουν διαρκώς πληροφορίες. Ο συγγραφέας χρησιμοποιεί λέξεις, και μάλιστα δεν περιορίζει τις λεκτικές του επιλογές προκειμένου τα παιδιά να εμπλουτίσουν τη γλώσσα τους και να αποκτήσουν κατανοητές πληροφορίες.

Από την δική του πλευρά ο εικονογράφος χρησιμοποιεί γραμμές, σχήματα, χρώματα προκειμένου κι αυτός να μεταφέρει πληροφορίες και να ζωντανέψει τα αισθήματά τους. Τα παιδιά μπορούν να αποκτήσουν πλούσιες οπτικές πληροφορίες όταν ενθαρρυνθούν να προσέξουν και πιθανόν να σχολιάσουν:

Τι βλέπουν στην εικόνα; Ανθρώπους, αντικείμενα.

Πού βρίσκονται τα πράγματα στην εικόνα;

Πώς είναι φτιαγμένα τα αντικείμενα;

Στις μέρες μας είναι αποδεκτό ότι η πληροφορία που προέρχεται από δύο διαφορετικές πηγές (κείμενο και εικόνα) είναι πολύ σημαντική. Οδηγεί τον αναγνώστη στην αντικειμενική γνώση, στην κατανόηση του κόσμου που τον περιβάλλει και μεταφέρει τις αξίες της ζωής.

Από την αλληλεπίδραση του κειμένου και της εικόνας, τα παιδιά συνδυάζουν το γνωστό με το άγνωστο, αρχίζουν να μαθαίνουν περισσότερα για τον εαυτό τους και τη χώρα που ζουν, μπορούν να αναπτύξουν την προσωπικότητά τους, να μυηθούν στην κοινωνική πραγματικότητα που τα περιβάλλει και να καλλιεργήσουν τη φαντασία τους. Από τις εικόνες αρχίζουν να βγάζουν νόημα από τον κόσμο γύρω τους και να δημιουργούν τους πρώτους κανόνες του δικού τους πολιτισμού. Οι εικόνες και το κείμενο συμβάλλουν στο να καταλάβουν τα παιδιά τον κόσμο και να συνειδητοποιήσουν την προσωπική και την κοινωνική τους ταυτότητα.

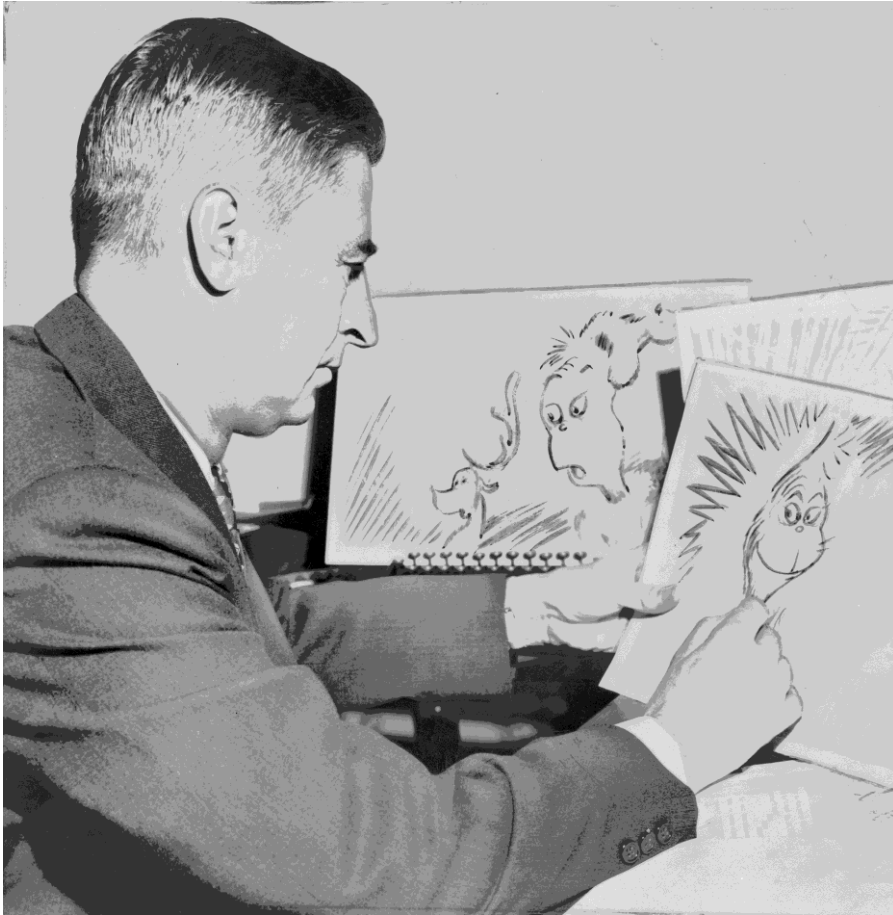
Οι εικονογραφημένες ιστορίες αποτελούν, πολλές φορές, αναπαράσταση της πραγματικότητας και η προσέγγιση αυτών (δηλ. των ιστοριών) εξαρτάται από το πώς φτάνουν να διαβάζουν τις εικόνες σε σχέση με το κείμενο.

Οι Cochran-Smith και οι Purcell-Gates σημειώνουν: «Η ανάγνωση των εικονογραφημένων ιστοριών δίνει στα παιδιά πολλές ευκαιρίες να μάθουν πώς να μιλούν και να καταλαβαίνουν τις ιστορίες, καθώς και πρότυπα της λογοτεχνικής γλώσσας και δομής που συνήθως δεν συναντάμε στον προφορικό λόγο».

Οι έρευνες έχουν δείξει ότι τα παιδιά ωφελούνται με ποικίλους τρόπους. Αποκτούν ευρύτερο και πιο εμπλουτισμένο λεξιλόγιο, μαθαίνουν να διαβάζουν από τα παιδιά που έχουν λιγότερες εμπειρίες από βιβλία και κατανοούν τη χρήση της γραφής.

Το παιχνίδι με τις λέξεις, τα σχήματα, τα χρώματα, τις διαφορετικές πλοκές και το ανακάτεμα της πραγματικότητας με τη φαντασία δημιουργούν ευκαιρίες για χαλάρωση και πιθανόν κάποια χιουμοριστικά διαλλείματα. Η ένταση μπορεί να μειωθεί και να προκληθεί διέγερση της περιέργειας δημιουργώντας εκπλήξεις. Η εικονογραφημένη ιστορία παρέχει ευχαρίστηση μέσω της απόλαυσης, της αισθητικής ομορφιάς, της σύνδεσής της με τα όνειρα και της φαντασιώσεις και της ικανότητά της να ζωντανεύει περιπέτειες και ήρωες.

Στην εικόνα που ακολουθεί απεικονίζεται ο Theodor Seuss Geisel των στιγμή που ζωγραφίζει και σκιτσάρει ένας από τους σημαντικούς ήρωες που τον έκανα διάσημο. Τον λεγόμενο Cat in the Hat

Η ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

Η σύγχρονη εικονογραφική αντίληψη προσδίδει ιδιαίτερη έμφαση στο γεγονός της απεικόνισης ενός κόσμου διαφοροποιημένου από τον κόσμο των μεγάλων, ενώ εκφράζεται η διατύπωση "ο φανταστικός κόσμος" να δίνει την δυνατότητα στο παιδί να αντιληφθεί με τον δικό του τρόπο την πραγματικότητα που το περιβάλλει. Η εικονογράφηση, ανάλογα της σχέσης που έχει με ένα κείμενο, διαχωρίζεται σε "ερμηνευτική" και "αφηγηματική". Πιο αναλυτικά, η ερμηνευτική εικονογράφηση επεκτείνει το κείμενο και του παρέχει πρόσθετο εννοιολογικό πλούτο. Αντίθετα η αφηγηματική αντανακλά τις λέξεις του συγγραφέα. Ενώ η απλοϊκή ερμηνεία της εικονογράφησης δίνεται ως "απλή γραφική διακόσμηση".

Στην ξένη βιβλιογραφία ο διαχωρισμός μεταξύ "εικονογραφημένου βιβλίου" και "βιβλίου με εικόνες" αναφέρεται με όρους "picture book" για το πρώτο και "illustrated book" για το δεύτερο.

Σύμφωνα με τον Μπενέκο(1981), "εικονογραφημένο βιβλίο" είναι το βιβλίο που το περιεχόμενό του εκφέρεται είτε αποκλειστικά μέσα από εικόνες (εικονοβιβλίο) είτε μέσα από μία εναρμονισμένη αναλογία λόγου και εικόνας (εικονογλωσσικό βιβλίο). Διακρίνει ο Μπενέκος και το "βιβλίο με εικόνες", το βιβλίο στο οποίο οι εικόνες απλώς συνοδεύουν ή διακοσμούν το κείμενο, παρεμβάλλονται με σκοπό να ξεκουράσουν το μάτι και να κάνουν το βιβλίο πιο ελκυστικό.

Μέσα από τη διάκριση αυτή των όρων γίνεται φανερό ότι στα εικονογραφημένα βιβλία οι εικόνες παρουσιάζουν μια ενιαία αφηγηματική δομή με συνεχή χαρακτήρα, ενώ στα βιβλία με εικόνες οι εικόνες απλώς υπενθυμίζουν ή τονίζουν κάποια σημαντικά σημεία του κειμένου. Η κυρίαρχη άποψη είναι ότι η έκταση της εικονογράφησης είναι αντιστρόφως ανάλογη της ηλικίας του αναγνωστικού κοινού (Κανατσούλη 1997, Δελώνης 2000). Οι υποκατηγορίες εικονογραφημένων βιβλίων είναι πολλές και η λειτουργία τους μπορεί να ποικίλει (αισθητική, πληροφοριακή, ηθική κ ά.) (Μπενέκος 1990, Κιτσαράς 1993).

Στους περισσότερους ορισμούς που εντοπίστηκαν, ως εικονογράφηση θεωρείται άρρητα η ζωγραφισμένη εικόνα από επαγγελματία εικονογράφο και δεν διευκρινίζεται αν μια εικονογράφηση παιδικού βιβλίου μπορεί να περιλαμβάνει και άλλα είδη εικόνας. Η Καρπόζηλου (1994) επισημαίνει ότι στα παιδικά βιβλία γνώσεων το είδος της εικόνας (σχέδια, σκίτσα, ζωγραφιές, φωτογραφίες, χρώμα ή ασπρόμαυρο κλπ) καθορίζεται από το αντικείμενο του βιβλίου. Επομένως και η φωτογραφία είναι ένα είδος

εικόνας που μπορεί να αποτελεί μέρος μιας εικονογράφησης παιδικού βιβλίου.

Τα χαρακτηριστικά του "εικονογραφημένου βιβλίου" είναι τα εξής:

1. Είναι μέσο έκφρασης του εικονογράφου.
2. Παρουσιάζει αφηγηματική ροή εικόνων με συνεχή χαρακτήρα.
3. Τονίζεται η ακολουθία εικόνων.
4. Τα κείμενα είναι σαφή χωρίς περιττές λεπτομέρειες.
5. Αποτελεί ένα ενιαίο οπτικό και νοηματικό σύνολο.

Τα χαρακτηριστικά του "βιβλίου με εικόνες" είναι τα εξής:

1. Αποτελεί μέσο έκφρασης του συγγραφέα.
2. Δεν παρουσιάζει ενιαία και συνεχή αφηγηματική δομή εικόνων.
3. Οι εικόνες υπενθυμίζουν ή τονίζουν καίρια σημεία του κειμένου.
4. Κυρίαρχη είναι η διακοσμητική παρά η αφηγηματική λειτουργία της εικόνας.
5. Κείμενο και εικονογράφηση δεν αποτελούν ένα ομοιογενές οπτικό και αφηγηματικό σύνολο.

Η εικονογράφηση αποτελεί αδιάσπαστο κομμάτι της συνολικής μορφής των παιδικών βιβλίων. Ιδιαίτερα στα βιβλία που απευθύνονται σε μικρές ηλικίες, η εικόνα και η συνολική τους εμφάνιση παίζουν σημαντικό ρόλο. Εκπαιδεύει το παιδί στον κώδικα που δημιουργούν οι ζωγραφιές, ανοίγει τον δρόμο στην μάθηση, την αγάπη του κόσμου της Τέχνης και της ζωγραφικής. Αν θα θέλαμε να επιχειρήσουμε μία προσεκτική προσέγγιση στις αρχές της εικονογράφησης θα μπορούσαν να συνοψιστούν στα παρακάτω:

- A. αυξάνουν την αντίληψη του παιδιού
- B. ασκούν το παιδί στην παρατηρητικότητα
- Γ. εμπλουτίζουν την εμπειρία
- Δ. εξελίσσουν τις δεξιότητες του παιδιού δίνοντάς του τις ευκαιρίες να μιλήσει και να διηγηθεί
- E. καλλιεργούν την κριτική του σκέψη
- ΣΤ. κεντρίζουν τη φαντασία

Οι εικόνες, αναμφισβήτητα, πέραν της διακοσμητικής τους συμβολής, επεκτείνουν τις πληροφορίες του κειμένου, προσδιορίζουν με απλότητα τον τόπο και τον χρόνο, κάνουν το βιβλίο περισσότερο ελκυστικό, και μεταφέρουν στο παιδί το ψυχογράφημα των ηρώων

δημιουργώντας την αίσθηση της ευρύτερης στάσης τους μέσα στην ιστορία.

Η παρατήρηση των εικόνων είναι η πρώτη μορφή ανάγνωσης για τα παιδιά (Σπινκ 1990). "Αναγνωσιμότητα" μιας εικονογράφησης σημαίνει πως ένα συγκεκριμένο αναγνωστικό κοινό διαθέτει την εμπειρία (οπτική, νοητική και συγκινησιακή) όχι μόνο να την κατανοήσει, αλλά επιπλέον να καταλάβει τι συμβαίνει πέρα από τα εικονιζόμενα (ατμόσφαιρα, ψυχολογικές καταστάσεις κλπ). Για να μπορέσουν τα παιδιά να "διαβάσουν" μια εικόνα θα πρέπει να διαθέτουν ένα απαραίτητο λεξιλόγιο ανάγνωσης εικόνων και την ικανότητα να κατανοούν αρκετές συμβάσεις (π.χ. έννοιες διαδοχής, σμίκρυνσης ενός αντικειμένου, αναπαράσταση έγχρωμων αντικειμένων σε μια ασπρόμαυρη εικόνα μέσω των χρωματικών διαβαθμίσεων, υποδήλωση ενός αντικειμένου με την απεικόνιση ενός μέρους του). Πολύτιμη, για την ανάγνωση των εικόνων, είναι η βοήθεια ενός έμπειρου αναγνώστη.

Σύμφωνα με την Μπίκα (1999), η ανάγνωση μιας εικόνας είναι μια βιωματική εμπειρία για το παιδί. Μέσω της εικόνας το παιδί μεταφέρεται από το πραγματικό στο φανταστικό, από το οικείο στο άγνωστο, από το αισθητηριακό στο νοητικό, επιστρέφοντας στη συνέχεια σε μία πραγματικότητα καινούργια, διευρυμένη με τις νέες γνώσεις που βίωσε στο επίπεδο του φανταστικού.

«Όσον αφορά την πρόσληψη του μηνύματος, αυτή βασίζεται κυρίως στις σχέσεις ομοιότητας με την πραγματικότητα, ενώ η πρόσληψη ενός λεκτικού μηνύματος καθορίζεται σε μεγαλύτερο βαθμό από τη νοητική επεξεργασία» (Κωνσταντινίδου-Σέμογλου 2000). Αυτό συμβαίνει γιατί το λεκτικό μήνυμα βασίζεται σε γλωσσικά σημεία, στα οποία η σχέση σημαίνοντος και σημαινόμενου είναι αυθαίρετη, ενώ η εικόνα απαιτεί απλούστερη νοητική διαδικασία και παραπέμπει σε πρωιμότερα στάδια ανάπτυξης.

Η αισθητική πλευρά του εικονογραφημένου παιδικού βιβλίου ήταν η τελευταία στην οποία δόθηκε σημασία ιστορικά, αφού το πρώτο εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο ήταν καθαρά διδακτικό (Μπενέκος 1998). Σχετικά με το ρόλο των εικόνων σε ένα βιβλίο, αυτός μπορεί να ποικίλει. Οι εικόνες μπορεί να ενισχύσουν μια ιστορία ή την πληροφόρηση σε ένα παιδικό βιβλίο, έχοντας σε ορισμένες περιπτώσεις ελάχιστη ανάγκη από το κείμενο. Ακόμη, οι εικόνες μπορεί να δώσουν τις ίδιες πληροφορίες με το κείμενο, βοηθώντας στην πληρέστερη κατανόησή του. Μπορούν επίσης να διακοσμήσουν ένα βιβλίο, στοιχείο ιδιαίτερα χρήσιμο σε ποιητικές συλλογές, ή να προσφέρουν στον αναγνώστη πλούσιες οπτικές εμπειρίες. Τα βιβλία που απευθύνονται σε μεγαλύτερα παιδιά έχουν συνήθως διακριτική εικονογράφηση, καθώς τα παιδιά αυτά έχουν την τάση να απορρίπτουν βιβλία με εικόνες.

Πιο συγκεκριμένα, στα παιδικά βιβλία γνώσης η εικονογράφηση μπορεί να έχει πρωταρχική σημασία σε σχέση με το κείμενο ή οι εικόνες μπορεί απλά να συνοδεύουν και να επεξηγούν κείμενα (Καρπόζηλου 1994). Η λειτουργία της εικόνας μπορεί να έχει, συνοδευτικό, επεξηγηματικό, πληροφοριακό ή ερμηνευτικό χαρακτήρα και το ζήτημα της εικονογράφησης θα πρέπει να αξιολογηθεί για το κάθε βιβλίο χωριστά. Οι εικόνες πρέπει να ανταποκρίνονται στο κείμενο και να συνοδεύονται από επεξηγηματικές λεζάντες, ώστε να αποφεύγονται εσφαλμένες εντυπώσεις. Οι αναλογίες στα μεγέθη των εικονιζόμενων αντικειμένων θα πρέπει να είναι σχετικές με την πραγματικότητα. Ο συνδυασμός διαφορετικών ειδών εικόνας (π.χ. φωτογραφιών, σχεδίων και ζωγραφικών αποδόσεων) μπορεί να εξυπηρετήσει το στόχο ενός βιβλίου γνώσεων.

Στα λογοτεχνικά βιβλία, κείμενο και εικόνες συνεργάζονται στην αφήγηση της ιστορίας καταθέτοντας το καθένα τη δική του εκδοχή για το θέμα. «Το εικονογραφημένο βιβλίο οικοδομείται πάνω στη γραμματική της εικονικής ανάγνωσης, που στοχεύει στην καλύτερη κατανόηση της λογοτεχνικής ιστορίας», (Κανατσούλη 1999). «Όταν ο αναγνώστης μεταφράζει τα εικονικά και λεκτικά σύμβολα του βιβλίου σε προσωπική πραγματικότητα μέσα από τη φαντασία του, τότε βιώνει την αισθητική εμπειρία της ανάγνωσης» (Marantz 1994).

Η εικονογράφηση με έργα τέχνης είναι μια ιδιαίτερη περίπτωση εικόνας μέσα στο βιβλίο, ωστόσο δεν παύουν να υπακούουν σε ορισμένους γενικούς κανόνες που διέπουν τον τρόπο ένταξης μιας εικόνας σε ένα παιδικό βιβλίο. Λόγω της ευρύτητας του θέματος, θα γίνει μια επιλογή των σημείων εκείνων που θα βοηθήσουν να κατανοήσουμε καλύτερα το ρόλο των εικόνων στα βιβλία τέχνης για παιδιά.

Το πλαίσιο μιας εικόνας σηματοδοτεί διαφορετικά την αφήγηση. Η εικόνα με πλαίσιο θεωρείται ότι απεικονίζει τα πράγματα αντικειμενικά και χωρίς περιττούς συναισθηματισμούς, αφήνοντας τον αναγνώστη να ρίξει μια ματιά στα συμβάντα, ενώ μια εικόνα χωρίς πλαίσιο τον αναγκάζει να δει τα γεγονότα από μέσα, σαν να εμπλεκόταν κι ο ίδιος σε αυτά. Η κατάργηση των ορίων μεταξύ κειμένου και εικόνας και η εισχώρηση του ενός μέσα στο άλλο κάνει το σύνολο της αφήγηση περισσότερο ελεύθερο.

Η ατμόσφαιρα ενός βιβλίου μπορεί να επηρεαστεί από την κυριαρχία ενός χρώματος στο σύνολο της εικονογράφησης ή από τη χρήση διαφορετικού χρώματος για κάθε εικόνα για να φανεί η αλλαγή διάθεσης των προσώπων. Οι εικονογράφοι αξιοποιούν συχνά τα δεδομένα της θεωρίας του συμβολισμού των χρωμάτων και της επίδρασής τους στο υποσυνείδητο. Για παράδειγμα, θεωρείται ότι το μπλε υποβάλλει μια μελαγχολική διάθεση, ότι το κόκκινο δίνει

ζεστασιά και ότι η ασπρόμαυρη εικονογράφηση προσδίδει περισσότερη αντικειμενικότητα στα απεικονιζόμενα γεγονότα.

Προκειμένου οι χαρακτήρες της ιστορίας να είναι εύκολα αναγνωρίσιμοι, πρέπει να φέρουν κάποια ευδιάκριτα εικονικά στοιχεία που να επαναλαμβάνονται από εικόνα σε εικόνα (π.χ. ένα χαρακτηριστικό καπέλο ή ένα συγκεκριμένο χρώμα). Το ηθικό ποιόν των χαρακτήρων μπορεί να εκφραστεί εικονικά με τη φωτοσκίαση. Ένας χαρακτήρας στη σκιά παραπέμπει στο κακό ή εκφράζει έτσι τη θλίψη του, ενώ το αντίθετο ισχύει για ένα χαρακτήρα στο φως.

Ως προς την οργάνωση του χώρου ή του σκηνικού, όταν οι μορφές είναι συμμετρικές και ανάγονται σε γεωμετρικά σχήματα χαρακτηρίζονται από ηρεμία και σταθερότητα, ενώ τα ασύμμετρα σχήματα υποβάλλουν αναταραχή και δυναμισμό. Ακόμη τα μεγαλύτερα σχήματα επισκιάζουν σε σημασία τα μικρά. Οι μορφές που βρίσκονται στο κέντρο της εικόνας προκαλούν μεγαλύτερη προσοχή, ενώ οι μορφές που βρίσκονται στο πάνω μέρος της εικόνας έχουν μεγαλύτερη σημασία από αυτές του κάτω μισού.

Η προοπτική απόδοση των αντικειμένων παίζει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του χώρου. Όταν σε μια εικόνα απουσιάζει το φόντο, ο μικρός θεατής επικεντρώνεται στη δράση των προσώπων και όχι στη σχέση τους με το περιβάλλον, ενώ η προοπτική αναπαριστά τον κόσμο με έναν τρόπο περισσότερο επιστημονικό. Ταυτόχρονα όμως το παιδί είναι σε θέση να καταλάβει τη λειτουργικότητα μιας εντελώς επίπεδης προοπτικής, μιας προοπτικής που ταιριάζει περισσότερο με την απλότητα και το ολιγόλογο ύφος του λαϊκού παραμυθιού.

Η οπτική γωνία που διαλέγει κάθε φορά ο εικονογράφος συμβάλλει στην έννοια της θέασης της εικόνας από έναν παρατηρητή. Όπως ο αφηγητής στην αφήγηση του κειμένου, έτσι και ο εικονογράφος επιλέγει τη "φωνή" που θα υιοθετήσει. Μορφές που τις παρατηρεί κανείς από κάτω δείχνουν απομονωμένες από το περιβάλλον τους σαν να εξουσιάζονται από αυτό, ενώ οι μορφές που τις βλέπουμε από πάνω μοιάζουν πλήρως ενταγμένες και προστατευμένες από το περιβάλλον τους. Υπάρχουν ακόμη εικονογράφοι που αρέσκονται να αλλάζουν τις οπτικές γωνίες για να υποδηλώσουν τη δραματική ένταση της ιστορίας που απεικονίζουν.

Όσον αφορά την αξιολόγηση των εικόνων σε ένα Παιδικό βιβλίο, αυτή γίνεται με βάση την ποιότητά τους, που σχετίζεται με το αν η όλη εικονογράφηση ταιριάζει στην αφήγηση και αν οι χαρακτήρες είναι πειστικοί (Marantz 1999)

ΟΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗΣ

Οι λειτουργίες της εικονογράφησης διαφοροποιούνται σε κάθε περίπτωση, είτε ανάλογα με το αναγνωστικό κοινό, με τις προθέσεις του συγγραφέα ή τις προθέσεις του εικονογράφου (ή ακόμη και του εκδότη), ή και με συνδυασμό αυτών. Θα μπορούσαμε να συγκεντρώσουμε και να συνθέσουμε τις λειτουργίες της εικονογράφησης σε ορισμένες γενικές κατηγορίες.

α. Υποστήριξη της αφήγησης:

Βοηθάει ώστε να ξεκαθαρισθούν τα κύρια σημεία «οπτικοποιώντας» τις πληροφορίες ή παρουσιάζοντάς τες με διαφορετικούς τρόπους.

β. Περιορισμός της έκτασης της αφήγησης:

Εικόνες, σχέδια, φωτογραφίες, γραφήματα, κ.λ.π. μπορούν να αντικαταστήσουν μεγάλο αριθμό λέξεων στην αφήγηση. Οι αποφάσεις για τι είδος και την ποσότητα της εικονογράφησης λαμβάνονται αφού έχει διαμορφωθεί στο σύνολό της η αφήγηση, οπότε αποφασίζεται εάν, τι και πώς αντικαθίσταται με την εικόνα.

γ. Απόδοση έμφασης σε σημαντικά σημεία:

Στην περίπτωση κειμένων που είναι δυσνόητα ή καταλαμβάνουν μεγάλη έκταση, η επιλογή σημείων που θα υποστηριχθούν με εικόνες ενισχύει τη σημασία τους.

δ. Υποστήριξη της «οπτικής αναπαράστασης» των πληροφοριών:

Η εικονογράφηση βοηθά τον αναγνώστη να προσέξει στοιχεία τα οποία, διαφορετικά, πιθανόν να μην τα παρατηρούσαμε.

ε. Συγκερασμός-πύκνωση δεδομένων:

Με την χρήση των εικόνων μπορούμε να αποδώσουμε εύκολα ένα μεγάλο αριθμό δεδομένων, ή επί μέρους συμπερασμάτων.

στ. Απλούστευση-προσαρμογή των πληροφοριών:

Αναγνώστες με διαφορετικό επίπεδο γνώσεων, ενδιαφερόντων ή ηλικιών μπορούν να προτιμούν διαφορετικούς τρόπους πρόσβασης για να παρατηρούν και να κατανοούν το υλικό που τους παρέχεται. Η εικονογράφηση προσαρμόζεται και συμβάλλει αποτελεσματικά σε αυτό.

ζ. Ενίσχυση-διευκόλυνση της κατανόησης:

Προσθέτοντας εικόνες διευκολύνουμε την κατανόηση. Σε ορισμένες περιπτώσεις (γελοιογραφίες) οι εικόνες επαρκούν από μόνες τους να αποδώσουν το νόημα.

η. Διακοπή της μονοτονίας του κειμένου:

Λόγοι που σχετίζονται με την δυσλειτουργία κατά την ανάγνωση μακροσκελών κειμένων επιβάλλουν σε αρκετές περιπτώσεις την παρεμβολή εικόνων.

θ. Δημιουργία ελκυστικών κειμένων:

Η ευρύτερη αισθητική των εντύπων συναρτάται άμεσα με την παρουσία επίκαιρων και καλαίσθητων εικόνων.

ι. Ανεξάρτητη από την αφήγηση με το δικό της λογικό και κοινωνικό περιεχόμενο:

Η εικονογράφηση αποτελεί ένα σύνολο δομημένων παραστάσεων οι οποίες διαθέτουν το δικό τους νοηματικό περιεχόμενο που μπορεί να συνδέεται με το κείμενο, αλλά δεν εξαρτάται απαραίτητα από αυτό.

Σε κάθε περίπτωση και ανεξάρτητα από το ποιες και πόσες λειτουργίες συμπεριλαμβάνει κάποιος στην ανάλυσή του, η εικονογράφηση των βιβλίων απασχολεί όλο και περισσότερο ανθρώπους από τον χώρο της εκπαίδευσης, της επικοινωνίας και της διαφήμισης, την πληροφορικής και της Τέχνης. Ιδιαίτερα για την εικονογράφηση του παιδικού βιβλίου γίνονται πολλές μελέτες, οι οποίες αναδεικνύουν κάθε φορά ορισμένες πλευρές του εικονογραφημένου βιβλίου που ίσως παραμένουν αναξιοποίητες. Ο Perry Nodelman αναφέρει χαρακτηριστικά ότι από την πλευρά της θεωρίας της Λογοτεχνίας, ενώ μιλάμε για το ρόλο της αφήγησης μέσα από την οποία εμπλέκεται ο αναγνώστης στο κείμενο, συχνά αγνοούμε τον επηρεασμό του ή την εμπλοκή του από τις ίδιες τις εικόνες (Nodelman 1988).

Το εικονογραφημένο βιβλίο δεν είναι μόνο για μικρά παιδιά

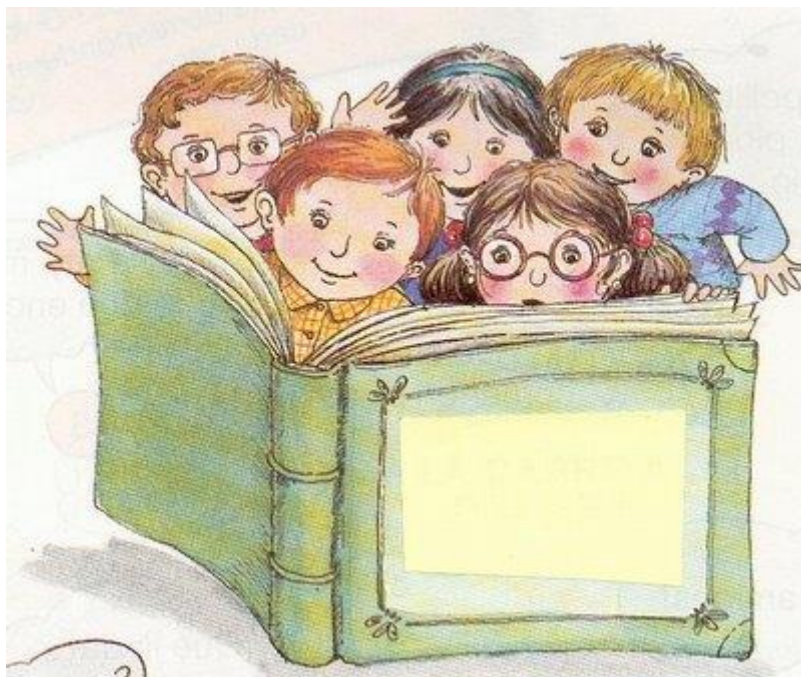
Το εικονογραφικό παιδικό βιβλίο διηγείται τις ιστορίες του με τη βοήθεια όχι μόνο του κειμένου αλλά και των εικόνων. Ένα τέτοιο βιβλίο προϋποθέτει την ύπαρξη δύο αφηγητών, ενός κειμενικού και ενός εικονογραφικού τα οποία συχνά προχωρούν σε διαφορετικές επιλογές σε σχέση με το υλικό της αφήγησης που διαπραγματεύονται. Σήμερα είναι, όχι μόνο διαδεδομένη, αλλά καθιερωμένη η άποψη ότι το εικονογραφημένο βιβλίο για παιδιά, ειδικότερα αυτό που ορίζουμε ως εικονοβιβλίο, η συνύπαρξη αυτών των δύο αφηγήσεων συνίσταται στο να αλληλοερμηνεύουν αλλά, και συχνά, να παραφράζουν η μία το νόημα της άλλης. Οι δύο αφηγήσεις προκαλούν τον αναγνώστη συνεχώς σε διάλογο με τη συνολική ιστορία και δεν διστάζουν να οδηγούν σε σύγκρουση το κείμενο με την εικονογράφιση. Σε πολλές περιπτώσεις τολμούν και παράγουν καινούργιες ερμηνείες σε ήδη γνωστές ιστορίες. Με άλλα λόγια, η εικονογράφιση του κειμένου να αναδεικνύεται σε διασκευή του, παράφρασή του ή και, τελικά, ανατροπή του. Συμπερασματικά, κάθε εικονοβιβλίο περιέχει τρεις ιστορίες: τη λεκτική, την εικονική και αυτή που προκύπτει από τον συνδυασμό των δύο πρώτων. Στα περισσότερα εικονογραφημένα παιδικά βιβλία, η παρουσία των εικόνων μετατρέπει την αφήγηση σε θεατρικό έργο, διαμορφώνοντας έτσι την τάση ώστε η ανάγνωσή του να μοιάζει περισσότερο με παρακολούθηση θεατρικής παράστασης παρά με διάβασμα διηγήματος ή μυθιστορήματος. Μεταφορικά, μπορούμε να πούμε ότι ο εικονογράφος είναι ένας ταξιδευτής, με τη διαφορά ότι στο ταξίδι που μας καλεί να τον ακολουθήσουμε δεν γίνεται με λέξεις αλλά με εικόνες. Η εικονογράφιση από μόνη της, τόσο αυτονόητα συνδεδεμένη με τα παιδικά βιβλία, και μάλιστα με τις αποδόσεις των γνωστών λογοτεχνικών έργων για παιδιά, αποτελεί μια διασκευή, μια καινούργια απόδοση του αρχικού κειμένου, μόνο που η απόδοση δεν γίνεται με λέξεις αλλά με εικόνες.

Οι Nikolajeva και Scott (2000: 227-231 και 2001: 11-26) χρησιμοποιούν τέσσερις όρους για να περιγράψουν τις διαφορετικές εκδόσεις αλληλεπίδρασης μεταξύ εικόνας και λόγου:

1. Συμμετρία (symmetry). Όταν η εικόνα και ο λόγος μεταφέρουν την ίδια ακριβώς πληροφορία.

2. Ενίσχυση (enchancement). Όταν το ένα από τα δύο, η εικόνα ή ο λόγος, υπερισχύει έναντι του άλλου.
3. Αντιστάθμιση (counterpoint). Όταν εικόνα και λόγος δίνουν την αίσθηση ότι αλληλοϊσορροπούν δίνοντας διαφορετικές πληροφορίες.
4. Αντιπαράθεση (contradiction). Είναι η ακραία μορφή αντιστάθμισης, όπου εικόνα και λόγος μοιάζουν να λένε εντελώς διαφορετικά πράγματα.

Η πρώτη κατηγορία σχέσης εικόνας και λόγου, αυτή της συμμετρίας, απευθύνεται σε μικρούς ηλικιακά αναγνώστες ή σε αναγνώστες που έχουν μικρή αναγνωστική εμπειρία. Στη δεύτερη κατηγορία, όπου η εικονογράφηση υπερισχύει του κειμένου, όσο κι αν φαίνεται υπερβολική, πείθει ότι έχει ξεπεράσει το μέτρο του πραγματικού πατώντας πιο κοντά στην παιδική ψυχολογία. Μεγαλύτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η τελευταία κατηγορία, της αντιπαράθεσης, κατά την οποία η εικονογράφηση αντιμετωπίζεται ως μία δεύτερη εκδοχή της ιστορίας και σαν τέτοια απελευθερώνει τους εικονογράφους από τη στενή προσκόλληση στο κείμενο. Η απόκλιση από το κείμενο είναι πολύ συχνή και όσο απομακρύνεται, τόσο πιο απελευθερωμένα λειτουργεί ο εικονογράφος. Η απόκλιση αυτή δεν γίνεται στην τύχη. Είναι μία μελετημένη σχέση μέσα από την οποία δίνονται προκλήσεις στον αναγνώστη προσφέροντάς του ευρηματικά τρικ με αποτέλεσμα να οδηγείται στην αναθεώρηση των δεδομένων της ιστορίας που περιγράφεται. Σίγουρα η εικονογράφηση είναι, πολλές φορές, μία διασκευή του κειμένου, με τη διαφορά ότι σκοπός της δεν είναι η αποδόμησή του. Η σχέση μεταξύ εικόνας και κειμένου καλεί τον αναγνώστη να δοκιμάσει τα όρια των αναζητήσεών του.

Η ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΩΝ ΠΑΡΑΜΥΘΙΩΝ

Παραμύθι και Εικόνα

Τα πρώτα εικονογραφημένα παραμύθια που πρωτοεμφανίζονται στον Ελλαδικό χώρο, είναι τα παραμύθια που σύγγραψε ο Κρίστιαν Άντερσεν. Τη δεκαετία του `70 εμφανίζονται στη Ελλάδα τα πρώτα παιδικά παραμύθια. Η δημιουργία των οποίων στόχευε στην καλύτερη αξιοποίηση του χρόνου των μικρών παιδιών. Θα λέγαμε πως η αφορμή για να δημιουργηθούν τα παραμύθια στην Ελλάδα, ήταν η όρεξη και επιθυμία των παιδιών για παραγωγικό και δημιουργικό χρόνο. Επιπλέον, σκοπιμότητα των παραμυθιών ήταν η αύξηση των ικανοτήτων τους στα μαθήματα. Να έχουν την ικανότητα δηλαδή να κατανοήσουν καλύτερα τις σχολικές δραστηριότητες.

Πέρα από την ραγδαία αύξηση των παραμυθιών στην Ελλάδα, εμφανίζονται και τα πρώτα ελληνικά περιοδικά περίπου το 1873. Αναφερόμαστε ασφαλώς στα περιοδικά εν ονόματι «*Διάπλαση*» και «*Εφημερίς των Παίδων*». Είναι σκόπιμο να αναφερθούμε στο γεγονός, αν και είναι ήδη γνωστό, πως εκείνη την εποχή τα ελληνικά παραδοσιακά παραμύθια δεν είχαν φθάσει στο απόγειο της επιτυχίας τους. Αποτελούνταν δηλαδή, κατά κύριο λόγο από κείμενο παρά από εικόνες. Η εμφάνιση πολλών και χρωματιστών εικόνων ήταν ελλιπέστατη. Παρόλα αυτά οι ελάχιστες εικόνες που κοσμούσαν τα παραμύθια ήταν συνήθως αντιγραφές άλλων εικόνων. Πλαστές όχι αυθεντικές. Με τον καιρό, όπως όλα άλλωστε αλλάζουν, έτσι και η εικονογράφηση άρχισε να διακλαδώνεται και να ανθίζει κάτω από την σκέπη των ελληνικών παραδοσιακών παραμυθιών. Οι εμπορικοί στόχοι των παραμυθιών μετατράπηκαν σε κερδοφόρους εμπορικούς οίκους, με μόνο στόχο την αύξηση των κερδών. Έτσι, άρχισαν να αγοράζονται από μεγάλους εκδοτικούς οίκους ακριβά εκτυπωτικά μηχανήματα, προκειμένου να αναδειχθεί η σπουδαιότητα των εικόνων.

Ήδη από τις αρχές του 1980 παρατηρούμε ραγδαία εξέλιξη στο χώρο των λογοτεχνικών κειμένων. Άρχισε σταδιακά να καλλιεργείται

στην κουλτούρα των Ελλήνων η νοοτροπία της ανάγνωσης παραμυθιών. Οι εικονογραφήσεις στα λογοτεχνικά βιβλία και κατά κύριο λόγο στα παραμύθια φανερώνουν την ψυχοσύνθεση του εικονογράφου. Ο σκιτσογράφος δίνει ένα μέρος από την προσωπικότητα του και τα συναισθήματα που βιώνει την στιγμή που εικονογραφεί. Καθοριστικό ρόλο στην εκτόξευση της εικονογράφησης έπαιξε ο Γάλλος δημιουργός Επινάλ.

Βασικά εικονογραφικά στοιχεία

Τα εικονογραφικά στοιχεία που είναι εμφανές σε κάθε λογοτεχνικό βιβλίο είναι τα ονομαζόμενα «επίτιτλα» και τα «πρωτογράμματα». Θα μπορούσαν να θεωρηθούν μερικές από τις μορφές της εικονογράφησης, αφού κοσμούν με τον δικό τους ξεχωριστό τρόπο τις πρώτες σελίδες κάθε λογοτεχνικού βιβλίου.

Τα επίτιτλα όπως προδίδει και η λέξη είναι ορθογώνια που πλαισιώνουν τον τίτλο του κειμένου. Τα επίτιτλα είναι επηρεασμένα από την λαϊκή μας παράδοση συχνά παρουσιάζουν άνθη, φυλλοβόλα δέντρα, ζώα, πτηνά και άλλα. Μεγάλη δόξα δέχτηκαν τα επίτιτλα στο Βυζάντιο καθώς χρησιμοποιήθηκαν από τους εικονογράφους προκειμένου να διακοσμήσουν τα βυζαντινά εκκλησιαστικά κείμενα. Πέρα από την απεικόνιση της ελληνικής παράδοσης τα επίτιτλα παρουσιάζουν τους βασικούς ήρωες του κειμένου. Με αυτό τον τρόπο δίνεται η δυνατότητα στον αναγνώστη να κατανοήσει προτού διαβάσει το βιβλίο ποιοι είναι οι κύριοι ήρωες της ιστορίας, οι πρωταγωνιστές θα λέγαμε. Τα πρωτογράμματα φέρουν τα ίδια γνωρίσματα με τα επίτιτλα. Στη συγκεκριμένη περίπτωση τα πρωτογράμματα είναι κεντημένα με ελλειψοειδή γραφή ή απεικονίζουν και αυτά με την σειρά τους, ήρωες τις ιστορίας.

Βυζαντινά Προτογράμματα

Βυζαντινό Επίτιτλο

Οι περισσότεροι Έλληνες εικονογράφοι είναι επηρεασμένοι από τις ηθικές αξίες και την λαϊκή κουλτούρα της εποχής. Την αφοσίωση τους αυτή την μεταφέρουν και στις εικόνες. Για αυτό άλλωστε συναντούμε εικόνες με ηθογραφικά στοιχεία π.χ. γεωργοί, κάτοικοι της ελληνικής υπαίθρου, ψαράδες, μυλωνάδες, παπουτσήδες, καφετζήδες όλοι τόσο γνώριμοι στον αναγνώστη. Είναι και αυτοί καθημερινοί βιοπαλαιστές της ζωής.

Απεικονίζονται στις εικόνες οι ζωές των απλών ανθρώπων που περνούν δύσκολες στιγμές και μοχθούν προκειμένου να έχουν τα προς το ζην. Οι εικόνες που απεικονίζονται στα παραδοσιακά ελληνικά παραμύθια, είναι εμπνευσμένες από λαϊκοβυζαντινά μοτίβα. Απεικονίζονται σπίτια, καλύβες, στάβλοι, αχυρώνες, όλα εμπνευσμένα από ζωή. Η εσωτερική διακόσμηση των σπιτιών αποτελεί απόδειξη της αρχιτεκτονικής κάθε τόπου. Έπιπλα, χρηστικά σκεύη και αντικείμενα, κεντήματα, πλεκτά και υφαντά, αποτελούν μέρος της αρχιτεκτονικής κάθε περιοχής. Από την λαϊκή εικονογράφηση δεν θα μπορούσε να λείπει η ύπαρξη του Θεού. Η θρησκευτική αντίληψη είναι βαθιά ριζωμένη στις ψυχές των ανθρώπων. Παρατηρούμε εικόνες που έχουν εκκλησίες με ψηλά καμπαναριά, πιστούς να οδεύουν προς την εκκλησία. Οι εικονογράφοι επιλέγουν να απεικονίσουν τις εκκλησίες διότι η θρησκευτική πίστη και λατρεία των πιστών αποτελούσε, προ πολλού το στήριγμα των απλών ανθρώπων. Το πρόσωπο του Θεού το απεικονίζουν διάφοροι εικονογράφοι άλλοτε ως μεγάλο και αυστηρό και άλλοτε νέο με αγνό και ταπεινό πρόσωπο. Ο κάθε εικονογράφος παρουσιάζει Τον Θεό ανάλογα με το πώς το πιστεύει ο ίδιος.

Μια εικόνα με πολλά ηθογραφικά στοιχεία. Μια μητέρα θηλάζει το μωρό της . Απεικονίζεται και η εσωτερική διακόσμηση του σπιτιού.

Στην συγκεκριμένη εικόνα παρατηρούμε την παραδοσιακή νοικοκυρά να μαγειρεύει.

Βοσκός

Δομικά και υφολογικά χαρακτηριστικά κειμένου και εικόνας.

Όπως είναι ευρέως γνωστό οι εικόνες διαδραματίζουν πολλαπλούς ρόλους μέσα σε ένα λογοτεχνικό βιβλίο. Πέρα από διακοσμητικό ρόλο οι εικόνες βοηθούν τον αναγνώστη να εμβαθύνει στο νόημα της ιστορίας που διαδραματίζεται στα πλαίσια των σελίδων. Οι εικονογράφοι των ελληνικών παραδοσιακών παραμυθιών επιλέγουν κοινή πορεία μεταξύ κειμένου και εικόνας.

Μέσω της εικόνας οι εικονογράφοι διηγούνται την έκβαση της ιστορίας του λογοτεχνικού βιβλίου με τον πιο φαντασμαγορικό και σουρεαλιστικό τρόπο. Οφείλουμε να τονίσουμε το γεγονός πως η πλειονότητα των εικονογράφων επιλέγουν να απεικονίσουν σημαντικές σκηνές της ιστορίας, όπως για παράδειγμα σκηνές που διαδραματίζονται σε τοποθεσίες ή τους βασικούς χαρακτήρες, παρά να επικεντρωθούν αποκλειστικά και μόνο στην παρουσίαση των ηρώων.

Συγκεκριμένα, ο μεγάλος φήμης ζωγράφος των κόμικς *Π. Μαρντινίδης* αναφέρει «Όλα τα φαντάσματα έχουν τον ίδιο σκελετό, αλλά δεν φορούν τα ίδια σεντόνια». Θέλοντας να τονίσει κυρίως την διαφορετικότητα που υφίσταται μεταξύ των εικονογραφών. Ο κάθε

δημιουργός επιλέγει τον δικό του τρόπο να εικονογραφήσει, προσθέτοντας κάθε φορά δικές του προσωπικές πινελιές.

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα συναντούμε στα σύγχρονα ελληνικά παραμύθια, όπου οι ζωγράφοι επιλέγουν να παρουσιάσουν τους κακούς χαρακτήρες της ιστορίας, με έναν τρόπο πιο προσιτό στα παιδιά. Παραδείγματος χάριν, τις μάγισσες τις κάνουν γλυκές και χαμογελαστές, παρά το γεγονός ότι είναι τοποθετημένες σε μια ξύλινη σκούπα. Άλλοι, εικονογράφοι από την άλλη πλευρά, επιλέγουν να απεικονίσουν την πραγματικότητα, δίχως ευκαιρίες για καλυτέρευση. Παρουσιάζουν δηλαδή, σε πολλά παραμύθια την μορφή της μάγισσας τόσο αποκρουστική και τρομακτική, κάτι που τρομάζει τα παιδιά. Ίσως, έτσι να έχουν την δυνατότητα τα παιδιά μικρής ηλικίας να μάθουν πως μοιάζει στην πραγματικότητα το κακό.

Πολιτισμική διάσταση κειμένου και εικόνας

Στις εικονογραφήσεις των λαμπρών εικονογράφων Φ. Κόντογλου και Ρ. Κοψίδη, παρουσιάζεται η ιστορία, τα ήθη και τα έθιμα του τόπου μας. Όλες οι παραδόσεις που τηρούν οι Έλληνες έρχονται στην δημοσιότητα μέσα από τα δημιουργήματα του Κόντογλου και του Κοψίδη. Βασικός σκοπός των δυο αυτών καλλιτεχνών να απεικονίσουν την ελληνική κουλτούρα έτσι ακριβώς όπως υφίσταται.

Όπως όλοι γνωρίζουμε η Ελλάδα, όπως και πολλές άλλες χώρες, έχει επηρεαστεί από τις δυτικοευρωπαϊκές κουλτούρες των πληθυσμών. Η επιρροή αυτή είχε ως αποτέλεσμα να αλλοιωθεί το καθαρά ελληνικό στοιχείο στις εικονογραφήσεις. Παρατηρούνται αλλαγές στον τρόπο εικονογράφησης πολλών δημιουργών. Παλαιότερα οι εικονογράφοι επέλεξαν να ποτίσουν στις εικόνες τους μια δόση φυσιοκρατικού στοιχείου, του τόπου μας. Ενώ, η αντίληψη αυτή έχει μεταμορφωθεί σε πρίγκιπες, βασιλοπούλες, ιππότες, βασιλιάδες. Διαπιστώνουμε λοιπόν πως η επιρροή μετριάζει την φαντασία και την δημιουργικότητα των εικονογράφων, τους αποδιοργανώνει. Πολλοί είναι οι εικονογράφοι, οι οποίοι προκειμένου να μην θεωρηθούν οπισθοδρομικοί ακολούθησαν το ρεύμα της εποχής και άρχισαν να χρησιμοποιούν στις εικόνες τους, πιο ζωηρά και φανταχτερά χρώματα. Τα οποία είναι πιο ευχάριστα

στους μικρούς αναγνώστες. Ένα πολύχρωμο βιβλίο είναι πιο ελκυστικό για ένα μικρό παιδί, παρά ένα βιβλίο με μεγάλα κείμενα και ελάχιστες εικόνες.

Λαογραφικές συλλογές και η εικονογράφηση τους

Στις λαογραφικές συλλογές θα συναντήσουμε βιβλία τα οποία χαρακτηρίζονται από έντονα, έγχρωμα και σκληρά εξώφυλλα. Το εξώφυλλο των λαογραφικών βιβλίων είναι φαντασμαγορικό ενώ το περιεχόμενό του, σχετικά με τις εικόνες, είναι ελλιπέστατο. Οι εικόνες είναι ασπρόμαυρες, με αυτό τον τρόπο παρουσιάζουν με μεγαλύτερη μυστικοπάθεια τα λαογραφικά στοιχεία. Ο διάσημος εικονογράφος *P. Κοψίδης* υποστηρίζει πως «Μια εικονογράφηση λαογραφικών βιβλίων είναι μια παρακίνηση για το ποιοτικό, για μια αναγωγή στις προαιώνιες ρίζες, σε σχήματα αφελή και ρυθμικά».

Η ΟΠΤΙΚΗ ΕΝΤΥΠΩΣΗ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗΣ

Μία επιβεβλημένη προσέγγιση στο εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο είναι το βλέμμα που κοιτάζει την εικόνα. Τι είναι αυτό που μπορεί να δει πέρα από τα αισθητικά και πραγματολογικά στοιχεία μιας εικόνας; Ποιο από τα βλέμματα είναι το "ώριμο" βλέμμα; Η απάντηση βρίσκεται στο ότι είναι εκείνο το βλέμμα που μπορεί να κατανοήσει τον τρόπο με τον οποίο η συγκεκριμένη εικόνα έχει σχέση με την πραγματικότητα και έχει την δυνατότητα να την ερμηνεύσει. «Οι σημασίες των εικόνων και οι τρόποι με τους οποίους σχετίζονται με τις λέξεις, διδάσκονται», τονίζει ο Perry Nodelman. Η ανάγνωση των εικονογραφημένων βιβλίων συμβάλλει καθοριστικά στην κατάκτηση όλων των τεχνικών που σχετίζονται με την ανάγνωση και την ερμηνεία της εικόνας.

Πρώτη παρατήρηση είναι ότι στα εικονογραφημένα βιβλία, η εικόνα, παγωμένη σε σχέση με την εικόνα της τηλεόρασης ή του κινηματογράφου, δίνει όλο τον χρόνο που χρειάζεται το βλέμμα για να την παρατηρήσει να την αποκωδικοποιήσει και να την κατανοήσει. Δεύτερη παρατήρηση είναι ότι οι εικόνες των εικονογραφημένων βιβλίων είναι προσανατολισμένες στο νόημα χωρίς να παραβλέπουμε ότι «η αισθητική λειτουργία δεν είναι υποδεέστερη της αφηγηματικής τους» (Ασωνίτης, 2001). Σε αντίθεση με έναν πίνακα ζωγραφικής, η εικόνα ενός βιβλίου υπάρχει για να προχωρήσει την αφήγηση της ιστορίας και τα εικονογραφημένα βιβλία τα οποία διηγούνται ιστορίες αναγκάζουν το βλέμμα του αναγνώστη να βρει στοιχεία και πληροφορίες που θα έχουν την δύναμη να προσθέσουν ή να αλλάξουν το νόημα του κειμένου που τις συνοδεύει. Η Τρίτη παρατήρηση έγκειται στο ότι η εικόνα δεν είναι μόνη και βρίσκεται σε άμεση συνεργασία με το κείμενο.

Πέραν των πιο πάνω παρατηρήσεων, η πιο προκλητική και "διδασκτική" σχέση μεταξύ του κειμένου και των εικόνων, για τον αναγνώστη, είναι η ειρωνική. Πρόκειται για την σχέση που αναπτύσσεται όταν η απόσταση μεταξύ των λέξεων και των εικόνων είναι τόσο μεγάλη, ώστε ο αναγνώστης, βλέποντας τις εικόνες, να γνωρίζει περισσότερα από όσα λέει το κείμενο ή, αντίστροφα, διαβάζοντας, γνωρίζει περισσότερα από όσα δείχνουν οι εικόνες. Ο Nodelman παρατηρεί ότι η σχέση λέξεων και εικόνων στο εικονογραφημένο βιβλίο χαρακτηρίζεται από εγγενή ειρωνεία η οποία έχει τις ρίζες της στην αντίθεση μεταξύ της υποκειμενικότητας των

λέξεων και της αντικειμενικότητας των εικόνων. Μία κατηγορία βιβλίων όπου γίνεται αισθητή αυτή η "εγγενής ειρωνεία", στην οποία αναφέρεται ο Nodelman, είναι εκείνα, στα οποία οι ήρωες είναι φυτά, ζώα, ή άψυχα αντικείμενα, που όμως σκέφτονται και αισθάνονται όπως οι άνθρωποι.

Ο αναγνώστης ενός εικονογραφημένου βιβλίου βρίσκεται σε διαφορετική θέση από τον αναγνώστη ενός εικονοβιβλίου. Στο τελευταίο οι εικόνες διαδέχονται η μία την άλλη και σε κάθε σελίδα κείμενο και εικόνα αφηγούνται από κοινού ένα συγκεκριμένο στοιχείο ή στιγμιότυπο της ιστορίας. Ο αναγνώστης καλείται να προχωράει προσεκτικά παρακολουθώντας τον ρυθμό που του δίνει ο συνδυασμός λέξεων και εικόνων. Στα εικονογραφημένα βιβλία όμως, η κατάσταση, επομένως και η θέση του, είναι διαφορετική. Κατά πρώτον το κείμενο είναι το κυρίαρχο μέσον αφήγησης. Επειδή δεν έχει γραφεί για να εικονογραφηθεί εμπεριέχει τις συμβάσεις που διέπουν το συγκεκριμένο λογοτεχνικό είδος στο οποίο ανήκει και όχι τις συμβάσεις ενός κειμένου προορισμένου για εικονογράφιση. Ακόμη πρέπει να αναφερθεί ότι επειδή σε τέτοια βιβλία οι εικόνες δεν έχουν αφηγηματικό ρόλο, δεν έχουν και την δέσμευση από το κείμενο όπως έχουν οι εικόνες των εικονοβιβλίων. Αποτυπώνουν κάθε φορά ό,τι ο εικονογράφος κρίνει σημαντικό για την συνολική εντύπωση της ιστορίας και λειτουργούν όπως τα "στιγμιότυπα" της πλοκής.

«Όπως συμβαίνει στην ανάγνωση κάθε εικονογραφημένης σελίδας, ο αναγνώστης διαβάσει την εικόνα με δύο τρόπους. Αρχικά, χωρίς την βοήθεια των λέξεων, εστιάζει σε ολόκληρη την εικόνα και στη συνέχεια, εφόσον διαβάσει το κείμενο, επιστρέφει στην εικόνα και περιεργάζεται τα επί μέρους στοιχεία της, μετά από τις πληροφορίες που έχει ήδη συλλέξει» (Doonan, 1993). Σε πολλά εικονογραφημένα βιβλία το κείμενο και η εικόνα της ίδιας σελίδας έχουν μία εμφανή σχέση, αλλά μεταφέρουν τόσο διαφορετικές πληροφορίες ώστε ο αναγνώστης δεν είναι σε θέση να ερμηνεύσει την σκηνή εάν δεν συμπληρώσει τα νοηματικά κενά που αφήνει το ένα μέσο με τις πληροφορίες που του παρέχει το άλλο. Είναι σχεδόν βέβαιο ότι μεταξύ λέξεων και εικόνων δημιουργούνται νοηματικά κενά τα οποία αναγκαστικά ο αναγνώστης καλείται να συμπληρώσει. Επίσης, κάλλιστα κάποιος μπορεί να επισημάνει, παρασυρμένος από την εκφραστικότητα της εικόνας, ότι: εφόσον οι εικόνες είναι αυτές που αφηγούνται όλα τα σημαντικά στοιχεία της δράσης, τι χρειάζονται οι λέξεις; Ο ρόλος των λέξεων σε αυτή την περίπτωση παραμένει πραγματικά λιγότερο εμφανής αλλά όχι ασήμαντος. Και για να τον αντιληφθούμε, πρέπει να εργαστούμε αντίστροφα, επικεντρώνοντας την προσοχή μας στα νοηματικά κενά που δημιουργεί η εικόνα στην αφήγηση. Σε κάποιες περιπτώσεις, η εικόνα, πέρα από την

επεξηγηματική της σχέση με τις λέξεις, διατηρεί και μια αυτονομία από αυτές. Η αυτονόμησή της αυτή, πιθανόν και η παρέμβασή της στη λεκτική αφήγηση, δίνει την εντύπωση ότι αυτός που ζωγραφίζει τα δρώμενα γνωρίζει περισσότερο από αυτόν που τα αφηγείται. Η "φωνή του εικονογράφου" λέει στον αναγνώστη άλλα πράγματα από την "φωνή του αφηγητή". Κοιτάζοντας την εικόνα, ο αναγνώστης, "γνωρίζει" ή "φαντάζεται" περισσότερο από όσα λένε οι λέξεις με αποτέλεσμα ο αναγνώστης να βρίσκεται και πάλι στη θέση της ειρωνικής απόστασης από αυτές. Σε θεωρητικό επίπεδο θα έρθει στο προσκήνιο το γεγονός ότι ούτε οι λέξεις αλλά ούτε και οι εικόνες μπορούν από μόνες τους να δείξουν όλη την αλήθεια. Σε πρακτικό επίπεδο θα τον φέρει αντιμέτωπο με μιας μορφής γρίφου η λύση του οποίου θα γίνει αν κινητοποιήσει την δική του φαντασία, κάτι που από μόνο του αποτελεί σημαντικό κέρδος από την ανάγνωση ενός εικονογραφημένου βιβλίου. Έτσι, με εργαλείο την φαντασία του, ο αναγνώστης θα γίνει κατά κάποιο τρόπο συμμετοχός της ιστορίας που διαβάσει, διαμορφώνοντας με τον δικό του τρόπο συγκεκριμένες αθέατες πλευρές της.

Άξια αναφοράς είναι η κατηγορία βιβλίων όπου κείμενο και εικόνα συνδέονται με μία σχέση εναντιωματική. Σε αντίθετη περίπτωση όπου η εικόνα επεξηγεί τις λέξεις, στην περίπτωση αυτή τις συμπληρώνει, δίνοντας τόσο διαφορετικές πληροφορίες για την ιστορία από εκείνες των λέξεων, με αποτέλεσμα η εικόνα που δίνεται να είναι ότι οι εικόνες διηγούνται μια τελείως διαφορετική ιστορία από τις λέξεις. Ο αναγνώστης πρέπει να βγάλει συμπεράσματα για την πλοκή με μόνα εργαλεία κάποιους υπαινιγμούς της εικόνας, οι οποίοι αποκτούν νόημα μόνον εάν φωτιστούν από το νόημα των λέξεων. Ο αναγνώστης τέτοιων βιβλίων οφείλει να συμπληρώσει το αφηγηματικό κενό μεταξύ των λέξεων και των εικόνων, και το οποίο προβάλλεται από τους δημιουργούς τους, κάποιες φορές συστηματικά. Αυτή η ηθελημένη "ασυνέπεια", και πιθανή εναντίωση, κρίνεται σκόπιμη από τους δύο αφηγηματικούς δημιουργούς και λειτουργεί σαν ώθηση για την παρατηρητικότητα και την κριτική σκέψη του αναγνώστη. Με την σειρά του καλείται να απαντήσει σε μια καίρια ερώτηση: ποια είναι η σχέση σε αυτά που λέγονται και δείχνονται; Και η ερώτηση αυτή είναι από μόνη της μια αναγνωστική πρόκληση.

Συμπερασματικά, η διαδικασία της ανάγνωσης και της ερμηνείας των σχέσεων, ιδιαίτερα των ειρωνικών, που αναπτύσσονται μεταξύ λέξεων και εικόνας, προσφέρει στους μικρούς αναγνώστες των εικονογραφημένων βιβλίων μια χρησιμότητα εμπειρία στην πορεία της ενηλικίωσης του βλέμματός τους η οποία θα συντελέσει στην ενηλικίωσή τους ως αναγνώστες. Η Καλογήρου το διατύπωσε εξαιρετικά: «για τον αναγνώστη ενός εικονογραφημένου βιβλίου

υφίσταται πάντοτε η πιθανότητα όχι μόνο να ανακαλύψει καινούργιες φόρμες και ρηξικέλευθους τρόπους απεικόνισης του ορατού, αλλά να εξερευνήσει τον κόσμο ανευρίσκοντας νέες αξίες και απροσδόκητες σημασίες μέσα στο διαρκώς μεταβαλλόμενο πεδίο της πραγματικότητας (Τζίνα Καλογήρου, 2003, 228).

Υπάρχουν ενήλικες με "ανήλικο" βλέμμα όταν πρόκειται για ανάγνωση εικόνων και αντίστροφα πολλά παιδιά με εξαιρετικά "ενήλικο" βλέμμα. Η διαφορά βρίσκεται στο πώς το βλέμμα έχει ασκηθεί, μέσα από την εμπειρία του.

Η ανάδειξη των "προφανών" αλλά ταυτόχρονα και των "αφανών" σχέσεων μεταξύ λέξεων και εικόνων επιχειρεί να δείξει έναν από τους πολλούς τρόπους με τους οποίους ασκείται το βλέμμα και τον εμπλουτισμό της αναγνωστικής εμπειρίας. Από την άλλη πλευρά επισημαίνουμε τις δυνατότητες των εικονογραφημένων βιβλίων να διαμορφώνουν αναγνώστες με αυξημένη παρατηρητικότητα και κριτική σκέψη. Αυτός όπως παρατηρεί και η Κανατσούλη, «ίσως είναι και ο βαθύτερος ιδεολογικός σκοπός των περισσότερων σύγχρονων εικονογράφων: να στοχεύουν στη δημιουργία ενός αναγνώστη που βλέπει και διαβάζει κριτικά την εικόνα. Γι' αυτό το λόγο, δεν αρκούνται να κάνουν με μια πρώτη ματιά φανερές τις ιδεολογικές τους προθέσεις, αλλά να συναρπάσουν τον αναγνώστη με τα ερωτήματα που του προκαλούν» (Κανατσούλη, 2000, 167-168).

Τα παιδιά είναι καλά σε αυτό του είδους την ανάγνωση, η οποία, όπως επισημαίνει η Morag Styles, μοιάζει σε πολλά με τα παιχνίδια τους. Επιπλέον, όπως η Styles τονίζει, «αυτά τα νοηματικά παιχνίδια που αναπτύσσονται μεταξύ των λέξεων και των εικόνων πολλών από τα σύγχρονα εικονογραφημένα βιβλία, δίνουν στα τελευταία ένα μεταμοντέρνο χαρακτήρα» (Styles, 1996, 23). Η ειρωνική σχέση μεταξύ λέξεων και εικόνων την οποία οι δημιουργοί ενός βιβλίου βγάζουν προς τον αναγνώστη δεν αποτελεί τίποτα άλλο παρά μια συγκεκριμένη μέθοδο αφήγησης την οποία επιλέγουν ώστε να κατασκευάσουν ένα συγκεκριμένο νόημα. Όπως παρατηρεί ο Geoff Moss, «ο μετα-μοντερνισμός αρνείται ότι η γλώσσα είναι αόρατη και εμποδίζει την απόλυτη απορρόφηση από τον αναγνώστη ή την ταύτισή του με ένα βιβλίο. Προβάλλοντας και επισύροντας την προσοχή στις συμβάσεις ή στα μέσα παραγωγής σ' ένα κείμενο, η μετα-μοντέρνα λογοτεχνική πρακτική παράγει αναγνώστες οι οποίοι είναι ταυτόχρονα ικανοί και να εμπλακούν συναισθηματικά με αυτό που διαβάζουν αλλά και να έχουν την συνείδηση πώς αυτό που διαβάζουν, κατασκευάστηκε» (Moss, 1992).

Οι θεωρήσεις για το ρόλο της εικονογράφησης

Οι αντιλήψεις για το ρόλο της εικόνας και της σχέσης της με το κείμενο είναι ποικίλες και ορισμένες φορές αντικρουόμενες.

Στο ένα άκρο βρίσκεται η θέση που εκφράζεται κυρίως από τη θεώρηση του Ρολάν Μπαρτ , ο οποίος στα κείμενά του για τη «ρητορική» της εικόνας (Μπαρτ, 1977) υποστηρίζει ότι το νόημα των εικόνων, αλλά και των άλλων σημειολογικών κωδίκων, είναι πάντοτε συσχετισμένο και εξαρτώμενο από τον προφορικό λόγο ή από το κείμενο. Ο Barthes σκέφτεται ότι οι εικόνες είναι πολύσημες σε τέτοιο βαθμό, ώστε να είναι ανοικτές σε μια μεγάλη ποικιλία πιθανών σημασιών-νοημάτων. Υποστηρίζει, δε, ότι για να φτάσουμε σε ένα καθορισμένο νόημα-σημασία της εικόνας θα πρέπει να προστρέξει και η γλώσσα σε βοήθεια. Πραγματοποιεί τη διάκριση της σχέσης εικόνας και κειμένου κατά την οποία το λεκτικό κείμενο επεκτείνει τη σημασία της εικόνας ή αντίστροφα. Όπως, για παράδειγμα, σε ορισμένα εικονογραφημένα παραμύθια, όπου η εικόνα βοηθά στη κατανόηση του κειμένου, είτε στα κόμικς, όπου (με τις «φούσκες») το κείμενο βοηθά στην ερμηνεία της εικόνας. Ο Μπαρτ, λοιπόν, διακρίνει δύο τύπους επεξεργασίας της εικόνας: Έναν όπου το κείμενο προηγείται και η εικόνα χρησιμοποιείται για να προσδιορίσει με περισσότερη ακρίβεια το περιεχόμενό του. Τη σχέση αυτή ο ίδιος την αποκαλεί «αγκύρωση».

Στο άλλο άκρο βρίσκεται η θέση που υποστηρίζει ότι η οπτική πλευρά ενός κειμένου αποτελεί ένα ανεξάρτητο οργανωμένο και δομημένο μήνυμα το οποίο συνδέεται με το κείμενο αλλά σε καμία περίπτωση δεν εξαρτάται από αυτό (Kress & Van Leeuwen). Σύμφωνα με τους Kress & Van Leeuwen, η συγκεκριμένη θέση οδηγεί στη διάκριση του τρόπου που οι λεγόμενες «προαλφαβητικές» και «εναλφάβητες» κουλτούρες βλέπουν τις εικόνες. Στις εξελιγμένες «εναλφάβητες», όπου η λογική του κειμένου έχει υπερισχύσει της οπτικής αναπαράστασης, υπάρχει η τάση να βλέπουμε τις εικόνες όχι ως δομημένες εκφράσεις, αλλά περισσότερο ως φυσικές αναπαραστάσεις της πραγματικότητας. Στις «προαλφαβητικές», στις οποίες η εικόνα λειτουργεί το λιγότερο με την ίδια σημασία με την γλώσσα, βλέπουμε τις εικόνες σαν ανοικτές δομές εφοδιασμένες με λογικές σηματοδοτήσεις.

Τελικά η διάκριση μεταξύ των θέσεων του Μπαρτ από τη μία και των Kress & Van Leeuwen από την άλλη πιθανόν να αποτελεί ένα ψευδοδίλημα. Με την έννοια ότι στο εικονογραφημένο βιβλίο και ακόμη περισσότερο στο παιδικό, ίσως το ενδιαφέρον θα πρέπει να εστιαστεί τόσο στον προσωπικό τρόπο με τον οποίο ο αναγνώστης προσεγγίζει και επικοινωνεί με το εικονογραφημένο κείμενο και

ιδιαίτερα με την εικόνα, όσο και στον εσωτερικό διάλογο που αυτή η διαδικασία του ενεργοποιεί, καθώς και στη συναισθηματική φόρτιση που του δημιουργεί.

Οι συζητήσεις και οι προβληματισμοί για το ρόλο της εικόνας (σε σχέση με το κείμενο) συνεχώς ανατροφοδοτούνται και μάλιστα από επιστήμονες που ανήκουν σε διαφορετικά επιστημονικά πεδία και μελετούν τις λειτουργίες της εικονογράφησης.

Το απόφθεγμα που χρησιμοποιήθηκε κατά κόρον και το οποίο εσφαλμένα αποδίδεται στον Κομφούκιο, πως «μια εικόνα αξίζει περισσότερο από χίλιες λέξεις» είναι αληθινό κατά το ήμισυ. Η πατρότητα του αποφθέγματος αποδίδεται στον Fred Barnard, ο οποίος το δημοσίευσε στο περιοδικό *Pinter'ink* τον Μάρτιο του 1927 χαρακτηρίζοντάς το «κινέζικο» για να το πάρουν οι άνθρωποι στα σοβαρά. Το πήραν πράγματι αλλά ο εμπνευστής του δεν πέρασε στην ιστορία.

Το νόημά του, ότι δηλαδή οι πληροφορίες, οι εμπειρίες και τα συναισθήματα τα οποία παρουσιάζονται εικονογραφημένα γίνονται αμέσως αντιληπτά, χρειάζεται να εξεταστούν περισσότερο διεξοδικά. Η απλούστερη μορφή ανάγνωσης είναι αυτή κατά την οποία τα παιδιά «κοιτάζουν εικόνες». Όμως τα παιδιά πρέπει να έχουν αρκετές δεξιότητες για να διαβάσουν βιβλία με εικόνες, εφόσον χρειάζεται να βγάλουν από αυτές κάποια νοήματα. Το παιδί πρέπει να έχει, για παράδειγμα, την αίσθηση της διαδοχής, την αίσθηση ότι καταλαβαίνει μια σειρά από εικόνες οι οποίες μπορούν να διηγηθούν μια ιστορία. Το παιδί πρέπει να εκτιμήσει ότι μια σελίδα με έξι εικόνες που δείχνουν μια αρκούδα δεν είναι έξι αρκούδες αλλά μόνο μία και ότι όπως διαβάζει από αριστερά προς τα δεξιά βλέπει την ίδια αρκούδα σε έξι διαφορετικές χρονικές στιγμές.

Άλλες συμβάσεις που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη για την ερμηνεία των εικόνων είναι:

1. Η ιδέα της σμίκρυνσης. Όταν δηλαδή η εικόνα ενός αντικειμένου παρουσιάζεται πιο μικρή από το αντικείμενο.
2. Η σύμβαση της απεικόνισης τρισδιάστατων αντικειμένων με δύο διαστάσεις με τη βοήθεια των φωτοσκιάσεων και των γραμμοσκιάσεων.
3. Η σύμβαση κατά την οποία μια ασπρόμαυρη εικόνα δείχνει έγχρωμα αντικείμενα μέσω των διαβαθμίσεων του μαύρου.
4. Στυλιστικές ενδείξεις οι οποίες δηλώνουν νοητικές διαδικασίες και καταστάσεις. Στα καρτούν, για παράδειγμα, χρησιμοποιείται ένα

ορισμένο «λεξιλόγιο». Το σχήμα των στομάτων των ηρώων τούς δείχνει ευτυχισμένους, λυπημένους ή κακόκεφους. Ένα μαύρο σύννεφο πάνω από το κεφάλι σημαίνει ότι ο ήρωας αισθάνεται καταπιεσμένος ή νικημένος, ενώ μια φωτισμένη λάμπα πάνω από ένα κεφάλι δείχνει ότι ο ήρωας έχει μια φαινή ιδέα. Φυσικά και οι συμβάσεις αυτές έχουν ελάχιστη σχέση με την πραγματικότητα, αλλά είναι συμβάσεις τις οποίες πρέπει να μάθει το παιδί-αναγνώστης.

5. Η σύμβαση της «παγωμένης» δράσης. Δηλαδή της σταματημένης κίνησης στο χρόνο και τα τεχνάσματα που χρησιμοποιούνται για την ένδειξη της κίνησης.

6. Η σύμβαση που δείχνει ένα μέρος του πράγματος και υποδηλώνει ότι είναι ολόκληρο.

Οι πρώτες εικόνες που θα συναντήσουν οι μικροί αναγνώστες θα είναι απλές, καθαρές εικόνες αντικειμένων και προσώπων που βλέπουν στο άμεσο περιβάλλον. Σε αυτή την φάση χαρά της ανάγνωσης είναι η χαρά της αναγνώρισης. Είναι ακόμη η χαρά που δίνει η ανάγνωση με τη συντροφιά κάποιου άλλου και η διάθεση για συζήτηση μαζί του. Είναι η κοινωνική πλευρά της ανάγνωσης και η συμμετοχή σε μια ευχάριστη εμπειρία. Με λίγη καλή τύχη αυτό θα συνεχιστεί στη ζωή του, ξεκινώντας από τα πρώτα χρόνια του σχολείου, υπό την επίβλεψη ενός καλού δασκάλου και ως στοιχείο φιλίας σε μεγαλύτερη ηλικία.

Συμπεραίνεται, ότι για να καταλάβουν τα παιδιά το περιεχόμενο των εικόνων και να χαρούν από αυτό, έχουν ανάγκη από κάποιον να τους μιλάει γι' αυτές ώστε να έχουν κάποιο όφελος, και αυτός ο κάποιος πρέπει να είναι ένας έμπειρος αναγνώστης. Η εξερεύνηση των εικόνων και η αναγνώριση των λεπτομερειών παίρνει γρήγορα τον δρόμο της αφήγησης. Στα εικονογραφημένα βιβλία, οι ιστορίες με εικόνες παίρνουν άλλη διάσταση. Ο Maurice Sendak σημειώνει: «Το να είσαι εικονογράφος είναι σαν να συμβάλλεις κι εσύ, σαν να έχεις να πει κάτι εξίσου σπουδαίο με τον συγγραφέα του βιβλίου, κάποτε μάλιστα ακόμη σπουδαιότερα πράγματα, σίγουρα όμως ποτέ τον αντίλαλο τους συγγραφέα». Οι εικόνες σ' ένα βιβλίο πρέπει να προσφέρουν αυτό που δεν έκανε το κείμενο ή που δεν μπορεί να κάνει. Ο Sendak λέει πάλι: «Ποτέ δεν πρέπει να εικονογραφείς ό,τι έχει ήδη γραφεί. Πρέπει να βρίσκεις μέσα στο κείμενο το μέρος που θα κάνεις τις εικόνες να δουλέψουν. Μετά αφήσεις τις λέξεις να κάνουν τη δική τους δουλειά όπως μπορούν καλύτερα».

Ο Sendak, μετά από την εμπειρία του που απέκτησε αφού με απροθυμία εικονογράφησε το Nikolenska's childhood του Λέοντος Τολστόι, θεωρεί τον μεγάλο Ρώσο συγγραφέα σ' εκείνους οι οποίοι δεν έχουν την ανάγκη εικονογράφου των βιβλίων τους. Χαρακτηριστικά αναφέρει: «Ο Τολστόι, όπως όλοι οι μεγάλοι συγγραφείς, είναι ο ίδιος

εικονογράφος. Όταν περιγράφει το θάνατο μιας μάνας και το θρήνο του παιδιού της, ένας Θεός μόνο γνωρίζει αν χρειάζεται άλλη εικόνα. Ο Τολστόι εκφράζεται για λογαριασμό του αναγνώστη μ' έναν τρόπο που είναι τρομερά οδυνηρός. Δεν αφήνει περιθώρια για εικονογράφηση». Επίσης υπάρχουν σ' ένα κείμενο τα λεγόμενα «αποκαλυπτικά κενά» και για τον εικονογράφο, όπως υπάρχουν και για τον αναγνώστη. Δεν είναι όμως τα ίδια. Μερικά παιδικά βιβλία δεν έχουν εκδοθεί με εικονογράφηση και σωστά δεν έχουν εικονογραφηθεί. Σε αυτές τις περιπτώσεις, ο νεαρός αναγνώστης δημιουργεί τις δικές του νοερές εικόνες των σκηνών, των ηρώων και της δράσης τους. Και θεωρείται απολύτως φυσικό, ένας συγγραφέας ο οποίος τυχαίνει να είναι και ο ίδιος εικονογράφος, να εξασφαλίζει τον ιδανικό συνδυασμό ενότητας κειμένου και εικόνας.

Τότε οι εικόνες επιτυγχάνουν τα εξής:

1. Μπορούν να ενισχύσουν μια ιστορία ή την πληροφόρηση (στα βιβλία γνώσεων). Η εικονογράφηση των βιβλίων γνώσεων μπορεί να γίνει με τεχνικές, με κινητική ή στατική εικονογράφηση και άλλα τεχνάσματα τα οποία έχουν ελάχιστη ανάγκη από το κείμενο.
2. Μπορούν να δώσουν τις ίδιες πληροφορίες με το κείμενο, δίνοντας στον αναγνώστη μια επιπλέον ευκαιρία για πληρέστερη πληροφόρηση. Εξασφαλίζουν, λοιπόν, περισσότερες προσεγγίσεις και προς το κείμενο και προς τον «μαθητευόμενο-μαθητευόμενο», δηλαδή προς το πρόσωπο το οποίο μαθαίνει να συγκεντρώνει ιδέες και να τις επεξεργάζεται ή προς το πρόσωπο το οποίο εισέρχεται σ' ένα χώρο γνώσης και εμπειρίας.
3. Μπορούν να επεκτείνουν τις πληροφορίες που περιέχει το κείμενο.
4. Μπορούν να διακοσμήσουν ένα βιβλίο. Οι ευφυείς εικονογράφοι εκμεταλλεύονται το στοιχείο της διακόσμησης ώστε να αποδείξουν ή να αποδώσουν –ανάλογα με τον τρόπο που θα αντιδράσει ο αναγνώστης- τη συγκινησιακή ατμόσφαιρα των ιστοριών. Το στοιχείο αυτό είναι πολύ χρήσιμο σε ποιητικές συλλογές όπου οι εικόνες μπορούν να παρεμβληθούν δημιουργικά μεταξύ του κειμένου και της φαντασίας του αναγνώστη.
5. Μπορούν να αυξήσουν τις πωλήσεις κάνοντας τα βιβλία ελκυστικά στα παιδιά.

6. Μπορούν να δημιουργήσουν κίνητρα για τον μαθητεύομενο αναγνώστη, ακόμη και για εκείνον που δυσκολεύεται να ξεκινήσει την ανάγνωση και να τη συνεχίσει. Οι εικόνες σπάνε την μονοτονία του κειμένου, δρουν ως «σταθμοί» προς τον αναγνώστη που δυσκολεύεται να συνεχίσει και τον βοηθούν να ανασύρει τις προσωπικές του εικόνες.

7. Μπορούν να βοηθήσουν τον αναγνώστη να αναπτύξει ικανότητες εκτίμησης και απόλαυσης του εικονογραφημένου μέρους του βιβλίου, προσφέροντάς του πλούσιες εμπειρίες. Τα παιδιά έρχονται σε επαφή με τις ιδέες των εικονογράφων οι οποίες προάγουν την ικανότητά τους να κοιτάζουν τα έργα τέχνης με μάτια που αποκτούν όλο και περισσότερη εμπειρία. Οι καλοσχεδιασμένες εικόνες όχι μόνον αφηγούνται με περισσότερη απλότητα, ζωντάνια, σαφήνεια και αποτελεσματικότητα, αλλά διαμορφώνουν την καλαισθησία του παιδιού και την αίσθηση της οπτικής του.

Ένα βιβλίο με αξιοσημείωτη εικονογράφιση αποτυπώνει στη μνήμη του αναγνώστη μια μεγάλη σειρά εικόνων και παραστάσεων. Ο αναγνώστης αναπτύσσει την ικανότητα να αντιδρά στο οπτικό πεδίο αλλά και στο λογοτεχνικό. Και φυσικά οι εικόνες αντιμετωπίζονται ως παράγοντες κινήτρων για τους αδύναμους αναγνώστες.

Οι πραγματικά ταλαντούχοι εικονογράφοι δεν ικανοποιούνται να επαναλαμβάνουν το ίδιο πράγμα, ακόμη και αν πρόκειται για κάτι το εξαιρετικό. Κάθε καινούργιο βιβλίο τους ανοίγει νέους δρόμους, νέες προτάσεις, νέους τρόπους να κοιτάζουν το παλιό. Παράλληλα, πάντα υπάρχει ο μόνιμος κίνδυνος τα παιδιά να μην μπορούν να παρακολουθούν τις εικονογραφικές τους προσεγγίσεις, οι οποίες αν και περίτεχνες μπορεί να είναι περίπλοκες, υπερβολικές ή να ασχολούνται περισσότερο με την τεχνική παρά με το θέμα. Μέσα στο ίδιο πλαίσιο του κινδύνου, μπορεί η εικονογράφιση ενός βιβλίου να προβάλλεται από τους εκδοτικούς οίκους ή και τους κριτικούς ως μία ξεχωριστή δημιουργία, μέσα στο δικό της ανεξάρτητο πλαίσιο παρά σαν μέρος του κειμένου.

Ο διακεκριμένος Αμερικανός εικονογράφος Uri Shulevitz στη μελέτη του *Writing with pictures*, δίνει ιδιαίτερη προσοχή και μεγάλη προτεραιότητα στην αναγνωσιμότητα των εικόνων, αναφερόμενος στις «ζωτικές πλευρές της εικονογράφισης –αναγνωσιμότητα, συνειρμοί και σχέση της με το κείμενο». Κατά τον Shulevitz, «Η αναγνωσιμότητα μιας εικόνας εξαρτάται από την άνεση και το ενδιαφέρον με το οποίο ο αναγνώστης μπορεί να κατανοήσει το περιεχόμενο. Αναγνωσιμότητα δεν σημαίνει ότι η εικόνα πρέπει να μοιάζει με αφίσα, γεμάτη έντονα στοιχεία που είναι άμεσα απορροφήσιμα. Η εικόνα πρέπει να είναι διακριτική και να έχει λεπτότητα και όποιος την κοιτάζει να μπορεί να

ανακαλύπτει σιγά-σιγά τις λεπτομέρειες οι οποίες αποτυπώνονται στο μυαλό».

Αναγνωσιμότητα σημαίνει πως οι αναγνώστες πρέπει να ξεκινήσουν να διαθέτουν τις οπτικές, νοητικές και συγκινησιακές ικανότητες να καταλαβαίνουν τι συμβαίνει πέρα από τα εικονιζόμενα (ατμόσφαιρα, ψυχολογικές καταστάσεις κλπ). Με άλλα λόγια το ρόλο που παίζουν οι εικόνες στο σύνολο του βιβλίου και ποια η προσφορά τους.

Η εικονογράφηση που έχει επιτυχία στο αναγνωστικό κοινό, βοηθώντας τον αναγνώστη να αποκομίσει από αυτή νοήματα, πρέπει να υιοθετεί τις συμβάσεις στις οποίες αναφερθήκαμε. Να βρίσκει τρόπους να αποδίδει την προοπτικά, τις τρεις διαστάσεις και την κίνηση και γενικά τις καταστάσεις οι οποίες βρίσκονται μέσα στα πλαίσια των δυνατοτήτων κατανόησης αυτού από το συγκεκριμένο κοινό. Είναι απαραίτητο να λαμβάνεται υπόψη η σαφήνεια ούτως ώστε να φαίνεται ότι ο καλλιτέχνης δεν εργάζεται μόνο για τους μεγάλους.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Μέσα από την συγκεκριμένη πτυχιακή εργασία μας δόθηκε η ευκαιρία να εντρυφήσουμε και να εμβαθύνουμε στον όρο και την έννοια της εικονογράφησης στο παιδικό βιβλίο, καθώς επίσης και να μεταβιβάσουμε την εμπειρία αυτή στους υπεύθυνους εξεταστές-καθηγητές. Οι συγγραφείς των οποίων τα τεκμήρια μελετήθηκαν διεξοδικά αποτέλεσαν παράγοντες έμπνευσης αλλά και κίνητρο διεύρυνσης και διερεύνησης του λογοτεχνικού μας ορίζοντα. Εκμεταλλευόμενοι το συγκεκριμένο θέμα προς ανάπτυξη καταφέραμε να διαπιστώσουμε και να ερευνήσουμε κάθε πτυχή της εικονογράφησης, τα νοήματα που περνάει η εικόνα στον αναγνώστη και τον τρόπο που αυτή δρα συμπληρωματικά με το κείμενο.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Αδικημενάκη, Μ., «Η εικονογράφηση των Ελληνικών παραδοσιακών παραμυθιών», Διδακτορική διατριβή στο Τμήμα Επιστημών Προσχολικής Αγωγής και Εκπαίδευσης, Θεσσαλονίκη, 2003
2. Αναγνωστόπουλος, Β., «Θέματα παιδικής λογοτεχνίας, Α΄ ανιχνεύσεις», Αθήνα, Καστανιώτης, 1987.
3. Ασωνίτης, Π., «Η εικονογράφηση στο Βιβλίο Παιδικής Λογοτεχνίας», Αθήνα, Καστανιώτης, 2001.
4. Βασιλαράκης, Ν., «Γλώσσα και πράξη της παιδικής λογοτεχνίας», Αθήνα, Gutenberg, 1992.
5. Βλαχόπουλος, Β., «Το εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο», Αθήνα, Περιοδικό Διαβάζω, τεύχος 248, 1990.
6. Γιαννικοπούλου, Α.Α., «Εικονογραφημένα παιδικά βιβλία: η αναγνωσιμότητα των εικόνων από παιδιά προσχολικής ηλικίας», Ο Κόσμος της Παιδικής Λογοτεχνίας; Η συγγραφή και η εικονογράφηση, τόμος Α΄, Αθήνα, Καστανιώτης, 2001.
7. Δελώνης, Α., «Στοιχεία παιδικής λογοτεχνίας», Αθήνα, Εκδόσεις Χρ. Ε. Δάρδανος, 2000.
8. Δελώνης, Α., «Εισαγωγή στην μεταπολεμική παιδική λογοτεχνία», Αθήνα, Κέδρος, 1982.
9. Καλογήρου, Τ., «Τέρψεις και Ημέρες Ανάγνωσης», τομ. Β΄ Αθήνα, εκδ. της Σχολής Παναγιωτόπουλου, 2003.
10. Κανατσούλη, Μ., «Εικονογράφηση στο παιδικό βιβλίο: μία διαφορετική προσέγγιση των στοιχείων της αφήγησης σε μια λογοτεχνική ιστορία», Αθήνα, Τυπωθήτω-Γ. Δαρδανός.
11. Κανταρτζή, Ε., «Ιστορική αναδρομή της εικονογράφησης των παιδικών και σχολικών βιβλίων», Θεσσαλονίκη, Αδελφοί Κυριακίδη, 2012.
12. Κατσίκη-Γκίβαλου, Α., «Η αμφίδρομη σχέση λογοτεχνίας και γνωστικών αντικειμένων», Αθήνα, Εκδόσεις Τυπωθήτω-Γ. Δάρδανος, 1999.
13. Καρπόζηλου, Μ., «Το παιδί στην χώρα των βιβλίων», Αθήνα, Εύδοξος, 2009.
14. Κιτσαράς, Γ. Δ., «Το εικονογραφημένο Παιδικό βιβλίο στη Νηπιακή και Πρωτοσχολική Ηλικία. Μια θεωρητική και Εμπειρική Προσέγγιση», Αθήνα, Παπαζήσης, 1993.
15. Μαγουλιώτης, Α., «εικαστικές δημιουργίες μέσα από την παρατήρηση και την φαντασία», Αθήνα, Εύδοξος, 2011.
16. Μπενέκος, Α., «Παιδευτικές λειτουργίες του εικονογραφημένου βιβλίου: Αναζητήσεις, διακρίσεις, αξιολογήσεις», Αθήνα, Περιοδικό Διαβάζω, τεύχος 248.

17. Οικονομίδου, Σ., «Χίλιες και Μία Ανατροπές: η Νεοτερικότητα στη Λογοτεχνία για Μικρές Ηλικίες», Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2000.
18. Παπανικολάου, Ρ., «Η παιδική λογοτεχνία στο νηπιαγωγείο: Θεωρία και πράξη», Αθήνα, Καστανιώτης, 2007.
19. Παπαντωνίου, Φ., «Βιβλία τέχνης για παιδιά και παιδική λογοτεχνία», Αθήνα, Καστανιώτης, 2001.
20. Παρμενίδης, Γ., «Τεχνικές και μέθοδοι στην εικονογράφηση. Οι δυσκολίες και οι ιδιομορφίες στην εικονογράφηση παιδικών βιβλίων», Αθήνα, Περιοδικό Διαβάζω, τεύχος 248, 1990.
21. Σάλλα-Δοκουμετζίδα, Τ., «Δημιουργική φαντασία στην παιδική τέχνη», Αθήνα, Εξάντας, 1996.
22. Σακελλαρίου, Χ., «Ιστορία της παιδικής λογοτεχνίας», Αθήνα, Φιλιππότης, 1991.
23. Σιβροπούλου, Ρ., «Ταξίδι στον Κόσμο των Εικονογραφημένων Μικρών Ιστοριών: Θεωρητικές και Διδακτικές Διαστάσεις», Αθήνα, Μεταίχμιο, 2004.
24. Τριβιζάς, Ε., «Το χιούμορ και το παράλογο στην παιδική λογοτεχνία», Αθήνα, Περιοδικό Λέξη, τεύχος 118.
25. Τσιλιμένη, Τ., «Εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο: Όψεις και απόψεις», Βόλος, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, 2007.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Doonan, J., «Looking at Pictures In Picture Books», South Woodchester, Stroud, Thimble Press, 1993.
2. Moss, G., «Metafiction, Illustration and the Poetics Of Children's Literature», London, Routledge, 1992.
3. Nodelman, P., «Words about Pictures: the Narrative Art of Children's Picture Books», London, The University of Georgia Press, 1988.
4. Styles, M., «Inside the tunnel: a radical kind of reading –picture books, pupils and post-modernism», London, Hodder & Stoughton, 1996.
5. Shulevitz, Uri., «Writing with pictures how to write and illustrate children's books», New York, Watson-Guptill Publications, 1985.